

ሀገረ

ገጽ 1-3

2003

ՄԻՈՒՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԷ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2003
2003

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ - ՄԱՐՏ
JANUARY - FEBRUARY - MARCH

ԹԻՆ 1-2-3
No.1-2-3

S I O N

VOL. 77

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՇԱՅՐԱՎՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՍ. ԷՉՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾՑԱՑՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

(Սուրբ Էջմիածին, 2003 թ. Յունուարի 6)

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր
խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»

(Նով. 2. 14):

Փառք Բեգ, Թագաւոր Երկնաւոր, որ Աստուածայտնութեան խորհրդի առջեւ զաւակները ազգիս ի Հայաստան եւ Սփիւռս համախումբ՝ հոգեւորական ու աշխարհական դասերով այսօր ողջունում եմ միմեանց Բո Սուրբ Ծննդեան անտխով: Երկնական ու պետական գործիչ, զինուոր, մտաւորականութիւն եւ ուսանողութիւն, մեծ ու մանուկ ունկնդիր եմք 1700-ամեայ Միածնաէջ Բո Սուրբ Տաճարից բաշխուող «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» երկնաձայն պատգամին, որը մեր հայեացքի առջեւ պարզել է խորախորհուրդ պահը Սուրբ Ծննդեան, երբ Բեթղեհէմի երկնքում կանգ առաւ առաջնորդող Պայծառ Աստղը:

Փառք Բեգ, Թագաւոր Երկնաւոր, ազգս հայոց վերստին ապրում է Բո Սուրբ Ծննդեան միխթարութիւնը, մոգերի հետ երկրպագում եմք Բեգ, հովիւների հետ փառաբանում եւ երեշտակների գնդերի հետ օրհնաբանում՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Աստուածային գրառատ ու ողորմած Սիրով Փրկիչ ծնունց աշխարհին: Տէրը տիեզերաց Մանկացաւ ու աշխարհ եկաւ, որպէսզի աղամական մեղքով չարի որոգայքներում մոլորեալ եւ Աստուծոց հեռացած մարդը նորոգուի եւ աշխարհը մարդով: Մարդկանց հոգիներին ազատութիւն քերելու, մարդկանց արդարութեան ու խաղաղութեան կոչելու համար, Աստուած հաշտութեան Իր ձեռքը մեկնեց ու տունց սիրոյ անգերազանցելի օրհնակը: Բեթղեհէմի մասրում ծնունդ առաւ Արդարութեան Արեգակը եւ Խաղաղութեան Իշխանը, որպէսզի աշխարհում անբաժան լինեն ազատութիւնը, արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը: Արդարեւ, Յիսուսի ծնունդը վերածնունդն է մարդու՝ Աստուծոյ հետ հաշտութեան Հռոնդիւն եւ «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» հրաւերով:

Բոլոր ժամանակներում մարդկութեան փայփայած երազն է խաղաղութիւնը իրրեւ պայման ապահովութեան, բարօրութեան ու երջանկութեան: Որքան տեսութիւններ եմ մշակուել, սկզբունքներ առաջադրուել, միջոցներ ու ջանքեր ներդրուել յանուն խաղաղութեան, սակայն չեմ լուր պատերազմի որոտները, չեմ դադարել դաւն ու թշնամութիւնը, անբաժնութիւնները, չեմ վերացել սովը, թշուառութիւնն ու կարիքը, քանզի միշտ չէ, որ մարդկութիւնը հետամուտ է Քրիստոսի պատգամած խաղաղութեանը՝ մարդկային հոգում սիրոյ, ազատութեան եւ արդարութեան Աւետարանի յաղթանակին:

«Խաղաղութիւն քողում ձեգ, գխաղաղութիւն զիմ տամ ձեգ, ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ ես ձեգ» (Յովհ. 14. 27): Քրիստոսապարգեւ խաղաղութիւնը աշխարհի համար է, յիբաւի՝ քայց ոչ աշխարհից: Աշխարհին ծանօթ խաղաղութիւնը անելի յաճախ շահերից է բխում, շահերով ու հանգամանքներով պայմանաւորուում, յաճախ եւ բռնութեամբ հաստատուում ու պահպանուում: Ուստի եւ այն չի կարող հաստատուն ու անշրջելի լինել եւ առաւել եւս, չի կարող լինել այն իրական քարիքը, որը քարիք է պտղաբերում, քանզի մշտապէս լի է հակամարտութեան փոխուելու վտանգով:

Այսօր Սուրբ Երկրում խաղաղութեան օրհներգութեան փոխարէն ձայնում է թշնամութիւնը, եւ մահաբեր համազարկեր եմ հնչում: Այսօր աշխարհը անհանգստութեամբ ակնամտես է երկրագնդի տարբեր անկիւններում ահաբեկչութեան սարսափներին ու անմեղ բնիկ կեանքի խլող եւ անքնն սպող պատերազմներին: Մեր ժողովրդի սրտում արնածոր եմ վերքերը Հայոց Ցեղասպանութեան, որը տակաւին չի գտել համընդհանուր դատապարտութիւն պետութիւնների կողմից եւ շարունակում է մնալ քաջալերութիւն նոր եղեռնագոր-

ծուրհիմների համար, ինչպես ժամանակին Հոլոֆոստի: Մեր հոգին այսօր խռովուած է մաւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան փխրում խաղաղութեամբ, քանզի հակառակ կողմից շարունակ պատերազմի վերսկսման անլուրջ կոչեր են հնչում: Փակուղի է առաջնորդում պատմական իր հողում ապրող արցախահայութեան հիմնահարցը, երբ անարդարօրէն ու հիմնագուրկ կերպով առնչում է տարածքային ամբողջականութեան սկզբունքին, եւ ոտնահարում մարդու եւ ազգի ապրելու քնական, արդար ու օրինական իրաւունքը: Արդարութիւնը կը յաղթանակի, պատերազմի որոտները կը լռեն, ազգամիջեան հակամարտութիւնները եւ հասարակական ճգնաժամերը կը հարթուեն, երբ մարդկութիւնը աշխարհի խաղաղութեան ուղիներից առաւել ցանկայ եւ փնտռի Քրիստոսի պարգեւած Խաղաղութեան փրկարար ճանապարհը, երբ իրաւունքն ու անարդարութեան արժէքները առաջնորդող դառնան մարդկային կեանքի: Այսպէս միայն խաղաղութիւնը կարող է ճշմարտօրէն հաստատուել ընկերային կեանքում՝ դառնալով արարման ձգտում, միմեանց մեցուկ լինելու, միմեանց ուրախութեամբ եւ տխրութեամբ ապրելու մեծագոյն կարողութիւն ու երջանկութիւն:

Այսօր սիրելի ժողովուրդ հայոց, Բեթղեհէմեան այրում խանձարուրուած Սիրոյ ակունքից, հաւատի ու յոյսի Սիոնի բարձունքներից խաղաղութեան լոյսը իջել ու ամփոփուել է մեր եկեղեցիների կանթեղներում եւ ինչպէս դարեր շարունակ, բաշխում է «Խաղաղութիւն ամենեցուն» մարքամով, որպէսզի Տիրոջ խաղաղութիւնը քնակուի մեր մէջ ու մեր հոգիներից սփռուի ազգային-հասարակական մեր կեանքին ու համայն աշխարհին:

Սուրբ Ծննդեան «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն» անտիսով Փրկչին ենք տեսնում՝ այսօր վերստին մեր հողին, մեր կեանքին իջնող, որ հայոց յաւերժական Մայր Աթոռով միշտ մորոգ լինի մեր հաւատը եւ Աստուածապաւիտութեան մեր ուխտը:

Աստուած մեզ հետ է: Մեզ հետ է խաղաղութեան Իր ողջոյնով: Այս է մեր հաւատը: Ընդունենք Տէրունական ողջոյնը, ճշմարտապէս սիրենք միմեանց եւ հանութեան ու խաղաղութեան Տիրոջ կամքը փափաքելով՝ ծառայենք մէկմէկու ու միասին՝ մեր Հայրենիքին ու Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցուն: 2003 թուականը դարձնենք մեր յոյսերի ու սպասումների, Հայրենիքում ու Սփիւռքում ազգային մեր կեանքի զօրացման, մեր հաւատի վկայութեան մշանակալի մի մոր տարի:

Մարդացեալ Աստուծոյ սնարի առջեւ միասնաբար հայցենք, որ Տէրը Իր խնամքի ներքոյ անսասան պահի Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին, Իր օրհնութեան ու շնորհի մէջ պահպանի ու զօրացնի Նուիրապետական մեր Աթոռների Գահակալներին՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին, Երուսաղէմի Հայոց Ամենապատիւ Պատրիարք Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանին, Կոստանդնուպոլսի Հայոց Ամենապատիւ Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Մուսաֆեանին, Հայ Եկեղեցու ուխտապահ ու նուիրեալ ողջ հոգեւոր դասը եւ ի ծագ աշխարհի հաւատաւոր համայն մեր ժողովուրդին:

Հայրապետական սիրով եւ օրհնութեամբ Սուրբ Ծննդեան Մեր բարեմաղթութիւններն ենք յղում հայոց պետական աւագանուն՝ ի գլուխ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահ Տիար Ռոբերտ Քոչարեանի, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Արկաղի Դուկասեանին եւ Հայաստանում հաւատարմագրուած դիւանագիտական առաքելութիւնների ու միջազգային կազմակերպութիւնների բոլոր մերկայացուցիչներին:

Թող Փրկչի Յայտնութեամբ ծնունդ առնող Խաղաղութիւնը, որպէս մանուկ Աստուածածնի հոգածութեամբ խանձարուրուի բոլոր յարկերից ներս, խնամուի ու զօրանայ մեծ ու փոքր բոլոր ժողովուրդների բարի կամքով, վստահութեամբ ու համագործակցութեամբ, որ ազգերը սուսերներից խոփեր ձուլեն ու սուիներներից մանգաղներ եւ աշխարհի բոլոր անկիւններում տարածուի «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն» օրհներգութիւնը:

«Քրիստոս Ծնաւ եւ Յայտնեցաւ, Ձեզ եւ Մեզ Մեծ Աւտիս»

ԳԱՐԵԳՐԻՆ Բ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՍ. ԷՋՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՄԻ ԲՐԻՍՏՈՍԻ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԿԱՄՕՐՆ ԱԶԳԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԴԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՑ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷՋՄԻԱՇՆԻ
ԲՐԻՍՏՈՍԱԽԱՆԴ ՍԻՐՈՑ ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆՅ ՀԱՅՈՑ
ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԱՅ ԵՒ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՑ
ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ
ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ՍԱՐԿԱԽԱԳԱՅ
ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՑ
ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԵՒ
ՊԱՇՏՕՆԷԻՑ ԵՒ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՀԱՄԱՅՆ ՀԱՌԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ
ՀԱՅՈՑ

«Ի Վերայ Աջոյն Էջմիածնի
ամենայն ազգն Հայոց կապեալ կան»:
(Առաքել Դարիժեցի)

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ հայոց ի Հայաստան եւ ի Սփիւռս.

Կայծողիկէ Սուրբ Էջմիածնի հայոց Մայր Աթոռի 1700-ամեայ յոբելեանով
պատկեալ տօնական տարի է սկսուել, որ նոր հոգեւորագութեամբ գալիս է լրացնելու
հայոյթեան կեանքի նոր հազարամեակը բացող յոբելեանների պատկը: Աստուծոյ
ողորմած կամքով եւ ամենառատ շնորհքով Լուսաւորչի Գահից 2003 թուականը
ազգային-եկեղեցական մեր կեանքում հռչակում ենք Աստուածակառոյց Սուրբ
Էջմիածնի տարի:

Մեր հայեացքը վերստին ուղղուել է դէպի Հայոց Մեծ Դարձի հաւատակերտ
ժամանակները: Մեր աչքերի առջեւ ՅՕԼ թուականի խորախորհուրդ այն գիշերն
է, երբ քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակուած Հայաստանի Վաղարշապատ
մայրաքաղաքում «յանկարծակի եղեւ ձայն սաստկութեան, բութիւն որոտման,
ահատոր թնդիւն, իբրեւ զձայն եռանդեան կուտակելոյ ծովու ալեաց խռովութեան
եւ բացաւ խորանաշէն յարկն հաստատութեան երկնից» (Ագաթանգեղոս): Բացուեց
երկինքը, եւ աստուածային լոյսը յորդառատ ողողեց դաշտն Արարատեան: Լոյսերի
մէջ, զուարթունների գնդերի հետ, ի տես Հաւատոյ մեր Հայր Սուրբ Գրիգոր
Լուսաւորչի, իջաւ Որդին Միաձին ու Ամենակեցոյց Աջում բռնած մութնով «բաղխեաց
զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն» եւ զծագրեց ոսկեխարիսխ Շողակաթ
Սուրբ Էջմիածինը: Տաճարի լուսանկար կերտուածքից վերեւ հնչեց պատգամը
Բարձրեալի «Եւ տեղին այն լիցի տաճար Աստուծոյ եւ տուն աղօթից խնդրուա-
ծոց ամենայն հաւատացելոց եւ աթոռ քահանայապետութեան» (Ագաթանգեղոս):

Աստուած կնքեց մեր հողը, դրեց խարխիս հաւատի ու կապեց կամար Սրբազան Ուխտի. Աստուծոյ Կամքին խոնարհեալ, Փրկչի էջքի հաւատը շաղախ դարձրած՝ նորադարձ մեր սուրբ նախնիները հաստատեցին Աթոռն Ամենայն Հայոց Բահանայապետութեան եւ խնդալից փութով ու երկիւղածութեամբ ՅՕՅթ. կանգնեցրին առաջին շինուածքը Մայր Տաճարի: Կանգնեցրին գմբէթն Աստուածտեսութեան՝ փրկարար ու պահապան խաչը վրան, որ վեր բարձրացաւ դէպի Հայոց աշխարհին բացուած խորանաշատ դռները երկնքի: «Կաթողիկէ մեզ կառուցեալ, անվանելի ի դրանց դժոխսց. իւղովն օծման գետաւէտեալ Մայր պաշտելի, Սուրբ Էջմիածին» (Պաղտասար Դպիր):

Սուրբ Էջմիածնով Մասեաց ստորոտի հարթութեան վրայ նոյնացաւ Կամքն Աստուծոյ եւ կամքը հայոց: Նոյեան տապանի դիմաց հանգրուանեց հայ ժողովրդի փրկութեան տապանը՝ Հայաստանեայց Եկեղեցու Միաձնաէջ Մայր Աթոռը, որի մկրտութեան աւազանի միւռոնալոյսը հոգեւոր նոր ծնունդ տուեց մեր ժողովրդին եւ դարձաւ նոր աւիշ հին արմատին հայոց՝ բնիկ իր հողում աւրելու եւ յարատեւելու: Զրիստոսադրոշմ մեր հաւատքը նոյնացաւ մեր ինքնութեան հետ: Սուրբ Էջմիածինը դարձաւ հոգեւոր Հայրենիքը հայոց ու վառ պահեց հայ կեանքի սէրը եւ տեսիլքը՝ կորցրած անկախ պետականութեան վերականգնման: Պատմութեան դժուարին ոլորաններում ու փորձութիւնների մէջ Մայր Աթոռից բաշխուող սէրը եւ փրկութեան հաւատը յուսադրեցին ու զօրացրին հայ հոգիները համախումբ, ու միաբան պահեցին հայոց փոքր ածուն, որի գոյութիւնը դարերով վտանգուած էր թէ՛ բռնագրաւուած Հայրենիքում, թէ՛ նրանցից հեռու, օտար ափերում: Որքան մեծ եղան աղէտները, այնքան առաւել զգալի եղաւ Սուրբ Էջմիածնի պահապան զօրութիւնը: Որքան հեռուները սփռուեցինք, այնքան առաւել տեսանելի եղաւ ու ջերմացրեց մեզ Իջման Սուրբ Սեղանից Ճառագող լոյսը, որ Աստուծոյ էջքի տեսիլքով վերածննդի նոր հաւատ, կեանք ու ձգտում յաւելեց մեր ժողովրդին: Էջմիածնի Շողակաթ լոյսն է հայոց բոլոր եկեղեցիների կանթեղներում եւ Լուսատրչի Սուրբ Միւռոնը՝ մկրտութեան աւազաններում, որ բաշխում են շնորհը հայրենեաց ժառանգութեան որդեգրութեան: Ամէն հայի համար անվերապահ միեղէն սրբութիւն է Սուրբ Էջմիածինը, հայ ու քրիստոնեայ ապրումի պարունակը. «Այս տաճարի մէջ է հայի ազգութեան սիրտը՝ Իջման տեղը, սիրիւր Էջմիածինը, ներս մտիր, համբուրիր Իջման տեղը, ու դու համբուրած կը լինես տիեզերքի վրայ տարագիր ցրուած ամբողջ ազգ» (Պերճ Պռօշեան): Այսպէս գիտենք Սուրբ Էջմիածինը եւ այսպէս ենք ճանաչեցրել այլոց: 17 դար գիտենք հայ հոգու զօրութեան ակունք ու գանձարան, ազատութեան սէր ու դրօշ, հայ հոգու պարծանք ու յաղթութիւն, գիտենք մեզ Մայր պաշտելի՝ գորովագութ սիրով մեզ շաղկապող, սիրոյ մէջ հաստատող ու պահպանող: Սուրբ Էջմիածնի ոգու ծնունդն են Մաշտոցն ու Թարգմանչաց դասը, Ոսկէ, Արծաթէ եւ հանճարածնունդ բոլոր դարերը հայոց. Վարդանն ու մեր պատմութեան բոլոր Վարդանանք, Աւարայրն ու մեր բոլոր գոյամարտ Աւարայրները, հայոց անկախութեան նոր այգաբացը լուսատրած Սարդարապատն ու Արցախեան ազատամարտը: Այս ըմբռնումով մեր հայրերը շարունակ նորոգել ու բարեգարդել են Մայր Տաճարը, հայոց հրաշալի տեսիլքի նմանութեամբ գեղեցկադիր շինուածքով պահպանել ժամանակի աւերիչ հողմերին յանդիման: Սուրբ Էջմիածնից հեռու Հայոց Հայրապետները, ինչպէս Սուրբ Ներսէս Շնորհալին, իրենց զգացել են տարագիր ու անմխիթար, քանզի հայ հոգին իր

հաւատի օրրան, իր հաւատի օրրան, իր յարատեւութեան խորհուրդ ու կեանքի քաջալերութիւն, իր Մայր Աթոռը ճանաչել է միշտ հայրենեաց հողին երկնքից իջած Սուրբ Էջմիածինը. «Ի վերայ Աջոյն եւ Սրբոյ Էջմիածնի ամենայն ազգն Հայոց կապեալ կան»:

Նախախնամութեան Կամքով 1441թ. Հայրապետական Աթոռը երկարատեւ դեգերումներից յետոյ վերահաստատուեց Միածնաէջ իր տեղում՝ Ժամանակի նոր փորձութիւնների մէջ հաւաք ու յուսացեալ պահպանելու իր հօտը եւ հովուելու դէպի յոյսի ու յաղթութեան նոր եզերքներ:

Սուրբ Էջմիածնի 1700-ամեակի խնդութեամբ ողջոյն եւ հրաւեր ենք յղում Հայ Եկեղեցու Նուիրապետական Աթոռների շնորհագարդ Գահակալներին, քարեջան թեմակալ Առաջնորդներին, ուխտապահ ողջ հոգեւոր դասին եւ հաւատաւոր սիրեցեալ համայն մեր ժողովրդին: Այսօր մենք ենք կրողները Սուրբ Էջմիածնի խորհրդի եւ շնորհընկալները՝ տօնախմբելու հայոց Մայր Տաճարի 1700-ամեայ յոբելեանը: Հաւատարիմ ինքներս մեզ, Էջմիածնադրոշմ մեր հոգուն՝ հաւատաւոր, ազգահաւաք ու հայրենաշէն գործերով նշանատրենք հայ կեանքի այս մեծ իրադարձութիւնը: Մեր հայրերի օրինակով բանուկ պահենք դէպի Սուրբ Էջմիածին հայոց ուխտի ճանապարհը: Հայուենք մեր նախնեաց աղօթքի ջերմութիւնը պահած քարերին, զգանք հաւատով կենսունակ մեր արմատները եւ փառաբանենք Աստծուն նոյն սիրով ու հաւատարմութեամբ, ինչպէս Սուրբ Էջմիածինը կառուցած, Սուրբ Էջմիածինը պահպանած մեր պապերն ու հայրերը, որպէս զի մեզանով միշտ պայծառ լինի հայոց Մայր Աթոռը եւ նրանով՝ զօրացեալ ու միաբան հայ կեանքը: Ծնրադրենք Իջման Սուրբ Մեղանի առջեւ եւ գոհաբանական աղօթքով ասենք. Փառք Զեզ, Տէր, որ անստուեր լոյսիդ երկնացող ճառագայթներով ճարտարապետեցիր ու գծագրեցիր Մայր Տաճարը մեր հաւատքի: Առատացրու Շողակաթ լոյսերի հետ մեր հողին ու մեր հողիներին իջնող Շնորհդ եւ օրհնիր, որ մենք հաստատուն մնանք Սուրբ Էջմիածնով ազգային մեր կեանքը լուսատրած հաւատքի ճանապարհին: Թո խաղաղութեան ու արդարութեան մէջ պահպանիր աշխարհը համայն, Հայաստան եւ Արցախ հայրենի երկիրը մեր, ազգս հայոց ու Եկեղեցիս Հայաստանեայց՝ Նուիրապետական իր Աթոռներով: Ամենակալ Տէր, Անսասան պահիր Թո իսկ հիմնած Մայր Աթոռը Ամենայն Հայոց, որ միշտ լինի բազմամարդ տուն աղօթից եւ շնորհակիր Աթոռ Բահանայապետութեան, քանզի «Ի վերայ Աջոյն եւ Սրբոյ Էջմիածնի ամենայն ազգն Հայոց կապեալ կան»:

Շնորհք, սէր եւ խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի եղիցին ընդ մեզ եւ ընդ ամենեսեան: Ամէն:

Օրինութեամբ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուաւ Կոնդակս ի 30-ն Յունուարի
Յամի Տեառն 2003 եւ ի թուին Հայոց ՌՆԾԲ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 124

*Սիրեցեալ ժողովուրդ Հայոց
որ ի Հայաստան եւ յԱրցախ, եւ
ի Սփիւռս տարացրուեալ*

Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներով եւ հաւատաւոր մեր ժողովուրդի զաւակներով, ուխտի ենք եկած Քրիստոսի Սրբազան Ծննդեան Քարայրին եւ Մուրիին, հաւատարիմ մնալով մեր հայրերու հաւատքին եւ Սուրբ Երկրի աւանդութեանց, աւետելու համար հայրենաքնակ մեր արեւակիցներուն եւ ի սփիւռս ցրուեալ մեր հարազատներուն, թէ՛ Բեթղեհէմի աստղը դեռ կը պլպլայ, եւ թէ՛ հրեշտակներու փառատրութիւնը դէպի իրեն կը կանչէ Քրիստոսի Աստուածայայտնութեան եւ Մկրտութեան խորհուրդով լուսաւորուած եւ նորոգուած բոլոր հոգիները:

Եւ այս՝ հակառակ մոռլաւմած եւ մահասփիւռ երկնակամարին, որուն սպառնալիքին ներքեւ ապրեցաւ Բեթղեհէմի քնակչութիւնը անցնող ամբողջ տարին, եւ տակաւին ենթակայ է մահասարսուռ այդ ապրումներուն:

Սուրբ Երկրի Քաղաքական ներկայ կացութիւնը թոյլ չի տար մեզ քարի լուրեր հաղորդելու մեր ժողովուրդին:

Ատելալառ սպաննութիւնները՝ անակնկալ սարսափներու եւ սահմոկեցուցիչ մահացումներու մթնոլորտ մը կը ստեղծեն:

Դժուար է նկարագրել տագնապներն ու տառապանքը, որոնց մղձաւանջը կ'ապրին հաստատութիւններն ու հասարակ ժողովուրդը Երուսաղէմի, Բեթղեհէմի եւ Սուրբ Երկրի քնակչութեան: Անոնք դարանակալ մահուան սարսուռով եւ կործանարար հրճիգներու սպառնալիքով մտազբաւուած են մշտապէս:

Ազատութեան, արդարութեան, ապահովութեան եւ խաղաղութեան ցանկացող Պաղեստինեան եւ Իսրայէլեան ղեկավարներ տակաւին կ'ուշանան իրարու հետ հաշտութեան սեղանի շուրջ նստելու, եւ համերաշխութեան ոգիով ապահովելու, բարգաւաճումը իրենց պետութեան եւ իրենց հայրենիքին: Եւ սուգի փոխարկուած երկրի մը քնակիչ են դարձեր՝ նոյն Աստուծոյն երկրպագող միաստուածեան երեք կրօններու՝ Մովսիսական, Մահմետական եւ Քրիստոնեայ, հաւատացեալներ:

Ռէալփօլիթիքի ազգայնամոլ եւ ցեղակրօն սկզբունքներ՝ ուղեցոյց են որդեգրուիւ պետական քաղաքական որոշումներու, ամբողջովին անտես առնելով նուիրականութիւնը կեանքին, եւ կրօնական հաւատալիքները մարդ արարածին, ժամանակավրէպ նկատելով մինչեւ անգամ ազնուագոյն պատգամները թէ՛ Սինայի կատարէն Նեովայի ձայնով Մովսէսին աւանդուած, թէ՛ «Պիսմիլ Լահու Ռահման ուլ Ռահիմ» Ալլահին հաւատարիմ առաքելին, Մուհամմէտին փոխանցուած, եւ թէ՛ «Մարդացեալ Բանին», Յիսուսի Քրիստոսի՝ յայտնութեամբ եւ մարդեղութեամբ, բոլոր ժողովուրդներու համար եղբայրութեան եւ սիրոյ պատգամով քարոզուած:

Այլեւս ինչո՞ւ զարմանալ որ աշխարհ դժոխքի է վերածուած:

Ամէնէն քաղաքակիրթ նկատուած ժողովուրդներէն մինչեւ նախամարդու կենցաղով ապրող ցեղախումբերու մէջ, գազանային քնազղներն են, որ քանակները պատերազմի եւ ամբոխները վայրագութեանց ռազմադաշտեր կ'առաջնորդեն:

Այլեւս որո՞ւ ապաւինիլ: Ո՞րտեղէն յուսալ ցանկալի ապահովութիւնը, արդարութիւնը, եւ խաղաղութիւնը, մարդկային ընկերութեան համար:

*
* *

Այս որոնումին պատասխանն է որ ունինք այս գիշեր, Քրիստոսի Ծննդեան անտիսով:

Ամբողջ մարդկությունը, իմաստուն մոգերու տեսիլքին համարով եւ Բեթղեհեմի աստղին հետեւելով միայն, պիտի գտնէ հրեշտակին անտարանած ուրախութեան մեծ անտիսը. «Զի ծնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ, որ է Օծեալ Տէր, ի ֆաղափ Դաւթի»:

Ուր է այդ Օծեալ Փրկչին արիւնով փրկուած ամբողջ ֆրիստոնեայ աշխարհը եւ իր ուխտագնացութեան կանչը, Բեթղեհեմի Աստղին հետեւողութեամբ:

Բեթղեհեմ ֆաղափ շուրջ ֆաղափական պայքարին հետեւանքով պարտադրուած շրջափակումին հետ, լռած է կարծես նաեւ ձայնը ֆրիստոնեայ աշխարհին:

*
* *

Կը մնայ դառնալ առաջին եւ վերջին ապաւենին, Աստուծոյ անխարդախ ձայնին: Ու հաւատալ Սաղմոսերգու Դաւթ Թագաւորին հետ, թէ՛ «Եթէ ոչ Տէր չինէ գտուն, ի նանիր վաստակին շինողք նորա: Եթէ ոչ Տէր պահէ զֆաղափ, ընդունայն տֆնին պահապանք նորա.» (Սղմ. 126:1-2):

Եւ հետեւաբար, հաւատարիմ պատգամաբերին, Եսայի Մարգարէին ազդարարութիւնը երանի լսէին՝ ղեկավարները տառապող ժողովուրդներու. «Միփարեցէք, միփարեցէք զժողովուրդ իմ, ասէ Աստուած... խօսեցարո՛ւք ի սիրտ Երուսաղէմի... զի լի եղեւ տառապանօք... Ել ի վերայ լերինդ բարձու, անտարանիչդ Սիոնի. բարձրացո՛ր գորութեամբ զբարբառ քո, անտարանիչդ Երուսաղէմի. բարձրացուցէք, մի՛ երկնչիք... ասա ցֆաղափսդ, Ահաւասիկ Տէր, Տէր գայ գորութեամբ եւ բազուկն տէրութեամբ իւրով» (Եսայի Խ. 1-2, 9-10):

*
* *

Մեր արտի մաղթանքն է որ խաղաղութեան, ապահովութեան, արդարութեան եւ բարգաւաճման երաշխիքները իրականանան, եւ ժողովուրդներու համերաշխ համակեցութեամբ Արարիչ Աստուծոյ փառքը օրհներգուի, ներդաշնակ ու անխարդախ:

Մեր արտի մաղթանքն է նաեւ որ ամէն հայու մտքի ու հոգիի երկնակամարին վրայ, յաւերժական Երուսաղէմի կանթեղը, ինչպէս Լուսաւորչի կանթեղը Արագածի կատարին, անմար պլպլայ, ու կամար կապէ Բեթղեհեմի Սուրբ Ծննդեան Աստղին հետ, յաւերժօրէն հառապայթելու համար հայկական հաւատքի եւ հոգեւոր ժառանգութեան ներկայութիւնը, Քրիստոսի սրբատեղեաց մէջ եւ սերունդէ սերունդ:

Փառք կուտանք Աստուծոյ, մեր հայրենական հողերու պետական ապահովութեան համար, Հայաստանի եւ Արցախի տարածքին. եւ մեր Մայր Եկեղեցւոյ կենսառողջ աշխուժութեան համար՝ Քրիստոսի պատգամախօսը դառնալու, թէ՛ ի հայրենիս եւ թէ՛ ի սփիւռս ցրուեալ մեր հարազատներուն:

Կադոբենի որ Լուսաւորչի տեսիլքը մարմնաւորող Կաթողիկէ Սուրբ Էջմիածինը շարունակէ 1700 ամեայ իր դոդանջը լուսարձակել, մեր ժողովուրդի սրտաբուխ մաղբանգով, որ Աստուծոյ հովանաւոր Աջը զօրավիզ եւ պահապան մնայ միշտ՝ Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Բ. Հայրապետին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Արամ Բ. Հայրապետին, եւ Կոստանդնուպոլսոյ Հայոց Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Արք. Մութաֆեան Սրբազան Պատրիարքին, արդիւնաշատ առաքելութեան երաշխիքով, Աւետարանի կենաց րանին սնունդով սնուցանելու համար Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ աշխարհացրի եւ հաւատաւոր հօտը, նուիրեալ սպասաւորներու հոգեռանդն ծառայութեամբ:

Աստուած ողորմի Սուրբ Երկրին, եւ փրկէ մարդկութիւնը՝ երկրագունտի ամէն մէկ աշխարհամասին մէջ բռնկող եւ կործանարար ոմբակոծութեանց, անմարդկային սպաննութեանց եւ կոտորածներու, սաղայելական եւ գեհեննայական, դժոխային սարսափազդու ծրագրումներէ:

Մարդացեալ Աստուածորդւոյն եւ Խաղաղութեան Իշխանին պատգամին անսալով, երանի անխարդախ խաղաղութիւնը հաստատուի իրերամերժ ժողովուրդներու միջեւ, սերունդներու ապահովութեան, եւ մարդկութեան յառաջդիմութեան համար, որպէս զի երախտագէտ հոգիով կարենանք աւետել աշխարհին:--

—«Քրիստոս Ծնաւ եւ յայտնեցաւ:»

—«Օրհնեալ է Յայտնութիւնն Քրիստոսի:»

Ամէն:

Թ.Ա.Մ.

Armenian Christmas in Bethlehem

18 January 2003

- Beloved Children of the Armenian Apostolic Orthodox Church
- dwelling in the Motherland Armenia and dispersed in the Diaspora;
- Dear members of the Universal Church of Christ;
- and faithful children of the Creator God of the Universe,

We greet you from the Grotto of the Holy Manger, in the city of Bethlehem, the birthplace of our Lord and Saviour Jesus Christ.

Together with the members of the St. James Brotherhood of the Armenian Patriarchate of Jerusalem and the faithful of the Armenian Community, we are pleased to have amongst us the representatives of the Palestinian National Authority, who have joined us in our worship.

We are bereaved that, because of harsh political circumstances, His Excellency President Yasser Arafat could not be with us.

We pray the Lord to expedite establishing permanent peace, security, trust and prosperity, for all freedom loving peoples of the world, to live in harmony, and to restore the moral and social order of civilized society, which has been subjected to such a horrific violence.

Tonight, we have come to this site of Nativity, as we Armenians have done so for centuries, to tell His story, to hear the hope associated with it, and to claim its promise for ourselves and for the mankind.

Tonight, we lift up our hearts to the Lord, trusting that, as Prophet Isaiah has proclaimed, the light has come into our darkness, and that, the darkness can never overcome it.

Indeed, tonight remains irrevocably a night of hope! For unto us all, a child is born. Unto us all, a joy is given that will outlast all the pain and suffering, all the anguish and anxiety.

It is from this little town of Bethlehem that shines forth the message of joy, love and hope -- "Be not afraid" --; a message that ultimately overcomes all evil.

The Prince of Peace came particularly to encourage the poor, the sorrowful, who mourn; those who are hungry and thirsty for righteousness; the merciful; the peacemakers; and those who are persecuted for the cause of right and righteousness.

Today, many people in Bethlehem, in Jerusalem, or elsewhere across this whole land are suffering -- whether through suicide attacks, harsh reprisals, repression, or intolerance from all sides.

Nevertheless, violence and war cannot break the bonds of faith and love.

Otherwise, if we are not anchored in that belief, we are sadly missing out, on one of the most important messages, associated with the Incarnation and the Epiphany of Jesus, in the humble manger, just a few steps away.

We are surrounded with real-life examples of victimisation, war and violence, homelessness, economic depression, religious tensions and loss of hope in the hearts of many men and women.

*
* *

For those of my generation, our lives are moving towards their natural horizon.

It is the younger generation -- the youth of all backgrounds -- who will have to live with the results of the decisions and actions we take today.

Right now, the crisis is devouring the younger generation -- Jewish, Christian and Muslim alike -- and that is perhaps the most heart-breaking tragedy of the present situation.

However, in the midst of fear and anguish, we are reminded of the message of the angel to the shepherds: "Be not afraid."

A message of compassion and hope for the whole world.

It is the message of the Gospel of Jesus. That is: God so loved the world that He gave His only Begotten Son for us, so that we might know that there is more to life, and more to us, than what we see, what we feel, and what we experience nowadays in the Holy Land.

Even though hope for a better future seems to be lost, the message of Christmas remains one of hope, love and peace, as well as justice, freedom and security.

The evil of injustice and war must be uprooted.

May our God of Peace, the Allah of Salam, and the Jehovah of Shalom, shine His face upon the people and the land of Palestine, Jordan and Israel.

And may He grant all the Nations of the World, the hope for His compassion and Peace, the assurance of dignity of man, and the security of life.

May the universe join the choir of angels in joyful harmony, as they herald the good news: "Glory to God in the highest, Peace on earth, and good-will among men."

Amen.

T.A.M.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՆԹԱՌԱՄ ՊՍԱԿԷՆ

«Գեղեցկացար անօրինակ...»
(Ժամագիրք)

Քրիստոնեական եկեղեցին գեղեցկությունն է տեսեր, առաջին իսկ օրերեն, իր կրօնի անդրանիկ վկային նահատակության շփեղ տրամին մէջ: Ու այդպէս ալ երգեր՝ դարեր շարունակ: Անոր նահատակութիւնը՝ որքան հերոսութեան, նոյնքան անոր խոյանքը անթառամ գեղեցկութեան մը մէջ յաւերժացնող խանդի՝ արարք մըն է: Ու ան՝ հզօր տեսլապաշտ մը: Իր հոգին միակ տեսիլքի մը հրայրօրէն լեցուցած, պրկած: Ու երիտասարդ: (Տարիքի պատանութենէն աւելի, վիճակի մը, հոգեկան աշխարհի մը մշտանորոգ ու չպակտող թարմութեան պատկերը պարտինք մտածել այս տարագով:) Որ, միսմիսակը, չի վարանիր կենալ շրջագծին մէջը «փահանայապետ, փարիսեցի, դպիր» տիտղոսուած պատկառազդու ուսուցանողներու, ու խօսիլ անոնց իր գաղափարներուն, իր հաւատալիքներուն գերազանցութենէն: Ու ասիկա՝ գիտնալով գուցէ, թէ այդ մեծերը իր ժողովուրդին, պիտի չուզէին «նշանախեց» մը անգամ փոփոխութեան ենթարկել իրենց կենցաղէն եւ ըմբռնումներէն: Հրեայ ժողովուրդին առաջնորդներն են անոնք: Լուծին ներքեւ հեթանոս, կոապաշտ կայսրերու: Մերկացուած իրենց հայրերուն հոչակ ունեցող փառքերէն՝ հոգիի, մտքի, ազգային ազդեցութեանը ներքեւ իրենց օրերու ընկերային տագնապին, որ յառաջ եկած է ընդհանուր այն նահանջէն, որ հոգեկան յատակն է քրիստոնէութիւնը կանխող առաջին դարու մարդկութեան կրօնական ու բարոյական աշխարհներուն:

Ու բոլոր դարերուն համար, Ս. Ստեփանոս հերոսական այն տիպարը պիտի մնայ, որ կ'արհամարհէ զանգուածներու մտայնութիւնները, անոնց բոլոր կաղապարուած խորհելութիւնները: Կը փակէ ինքզինքնը այն կապերէն որոնք շրջանակի մը մէջ պիտի սեղմէին զինք, կուրօրէն փախլ տալով իրեն «իր հայրերու ճամբայէն:» Ու մանաւանդ իր հայրերու սխալ ճամբայէն: Տեսիլքի մը սեւեռուած հերոսն է ան: Եւ այս ոգին հերոսութեան (այնքան կենդանի ու գեղեցիկ) գաղտնիքն իսկ է ծերակոյտին ներկայութեանը արտասանած կորովի իր խօսքերուն: Այնտեղ յայտնուող կենդանութիւնը իր հոգիի խանդին եւ ձգտումներուն, աշխարհն է իր հաւատքին: Քրիստոսի կեանքին բիւրեղացումը՝ տեսլապաշտ իր հոգիին ապրումներէն շունչի ելած: Իսկ գեղեցկութիւնը իր հերոսութեան, նոյն պայծառութեամբ ու ներքին լեցունութեամբ մը մահուան առջեւ իր երթալն է: Մէկ կողմէ ինքզինքնը փակած նեղ այն շրջանակէն, ուր ամէն ինչ իջած, նստած ու ինքնաբաւ կը թուի, միւս կողմէ սակայն իր բոլոր կարողութիւնները այնպիսի զօրութեամբ մը լարած, կապած իր երագին, գալիքին, որ ոչ մէկ բան զինք կը կեցնէ անոր երթալէ:

Ու ան նահատակութիւնը կ'ընդունի:

Կարդալ պէտք է Դործ Լուսեւոյցի այնքան շփեղ այդ էջերը, հաղորդուելու համար այն պարզութեան ու ներուժ կորովին, որով գծագրուած է դէմքը «պսականուն» վկային: Այնքան հեռու՝ ողբերգութեան արուեստին մտահոգութիւններէն եղող հանգոյցներու ստեղծումէն. որովհետեւ կեանքն իսկ էր այդ, այնպէս հզօր, իրաւ եւ յաւերժական իրրեւ մշտարժարժ պայքարը ինքնին իրերամբժ երկու աշխարհներուն: Հինին ու նորին: Պայքարը՝ խաղաղ ծերութեան մը համար իրենց

կեանքը պատրաստողներու, տանողներու, եւ այն խումբին միջեւ, որ յաւերժութեան մէջ ու յաւերժութեան համար իր կեանքը կը զարդարէ գեղեցկութեամբ, քարմութեամբ, ինքնամատոյց եւ աննահանջ նահատակութեան պսակով:

Եւ այդ խումբը երիտասարդութիւնն է, հաւատաւոր, կեանքին հանդէպ տարօրէն պիտի ու բրկուն, հոգիներու անդիմադիր խոյանքով մը յաւերժութեան տեսիլքին դարձած, ինքզինք անոր մէջ փոխակերպած, «անօրինակ գեղեցկութեամբ»: Երիտասարդութիւն՝ որքան առոյգ հասակովն իր տարիներուն, նոյնքան ու աւելի տեսիլքովը իր այն աշխարհին որ հեղումն է զգացումներու, խորհելակերպերու, կենսունակ տեսիլներու, հոգիին պահանջը իրրեւ յայտնակերպուող երազներու: «Անթառամ պսակը»:

Բնախօսական կեանքի անումին մէջ, երիտասարդութիւնը տարիքն է աշխոյժի, դէպի տիեզերքին թափուն գեղեցկութիւնները խուզարկումի: Այդ տարիքին, անբաւականութեան զգացումէ մը բռնուած, արժանապատուութեան, պատասխանատուութեան տիրական հոգեվիճակներու իր մէջ յստակուելէն «ոտք ելած», երիտասարդին համար աւելի քնական ու դիւրին կու գայ կարծես ընդառաջումը որեւէ շարժումի, արարքի, ուր անկա իր բերելիք բաժինը ունենայ, ուր իրաւ մասնակցութիւն մը սպասուի իրմէ: Անկա պիտի չվարանի անտեսել, ուրանալ իր հոգիին մէջ խլրտումը կարգ մը ձգտումներու՝ պատճառուած ներքին ուրիշ բերումներէ, անմիջական շրջանակէն եւ կամ արտաքին աշխարհէն: Մինչեւ անգամ ամբողջական զոհաբերումը կեանքին, այդ տարիքին է որ կը կատարուի, առանց ակոսանքի, առանց բեկումի, եւ առանց դողի զգացումէ մը այցուելու:

Այս կեցութեամբ, կեանքին ու շրջապատին հանդէպ քացումը այս զգացումը, շատ աւելի խոր, իրական ու հասկնալի կը դառնայ, երբ փոխադրուինք բարձրագոյն մարզի մը՝ հոգեկան աշխարհի մէջ նկատի առնելու երեւոյթը: - Հոգիի ջերմութիւնը, որուն հոսանքը հոգեկան արթնութեան, գիտակցութեան, լոյսով ողողուն խանդէ մը բռնուիլ կու տայ մեզի, հերոսութեան հոգի մըն է որ կ'ապրեցնէ մեր մէջ, մղելով մեզ այնպիսի արարքներու, ուր ճշութեան, հաւատքի ու անտարազելի սիրոյ կրակը ունեցող հոգիներ միայն կրնան կանգնած մնալ: Այս կերպով, հերոսութեան այդ հոգին ճշմարիտ երիտասարդութեան աշխարհին կը փոխադրէ զմեզ - որովհետեւ երիտասարդութիւնն է հերոսութեան կարողութիւնը ունեցող, զայն իրագործող տարիքը, աշխարհը: Երիտասարդին կեանքը սլացք է, բոցեղէն հասակ, ուր ամէն ինչ շարժում, գործ, լինելութիւն է, ուր, առանց տատամսումի, առանց յետին հաշիւներ ունենալու, բոլորանուէր հրդեհումով մը անկա ինքզինքը կու տայ, որպէս զի իր երազը սնուցանէ, որպէս զի իրմէ աւելի իր երազը ապրի, եւ ինք՝ շունչ մը միայն անոր մէջ: Ի՞նչ ըսել կ'ուզուի արդէն, երբ երիտասարդութիւնը կ'որակուի իրրեւ «խենթ երազներու» եւ «երազի տեսէն խենթ» հոգիներու տարիքը: - Այդ հրդեհը՝ «անկէզ մորենի՛ն», անտարակոյս:

Զափազանցութիւն պիտի ըլլա՞ր եթէ հաւաստուէր թէ կեանքի ամէն մարզի մէջ, այդպիսիներուն՝ երազէ մը բռնուած, տեսիլքէ մը գրաւուած «խենթ» երունք հոգիները միայն առատացած կ'ըլլան անպարտելի զօրութեամբ մը, աշխոյժով ու տոկունութեամբ, այնքան կենսունակ որքան բեղուն եւ ստեղծագործ: Ու անոնցն է արդարեւ յաղթութիւնը, ապագան: Ո՞ր երիտասարդը, առանց իր հոգիին կարողութիւնները միակ իրագործումի մը սեւեռող երազին, պիտի խանդավառութիւնը

ունենար գործելու, ֆալելու դէպի յաղթութիւն մը, ապագայ մը: Միւս կողմէ, ո՞րն է այն երիտասարդութիւնը, որ իր երազը կախէր նայուածքին դէմ իր հոգիին, ու չուզէր լայն բանալ թափը իր խոյանքին, դէպի հեռու քարձուները մեծ տեսիլներու: Առանց երիտասարդութիւնը յատկանշող խոյանքին, ոչ մէկ իտէալ կրնայ իրագործուիլ:

Քարացուցական է այս տեսակետով, «ծերացած-երիտասարդ» տարազը, մէկ ծածփի ներքեւ հաւաքելու համար զանոնք՝ որոնց տարիքը դեռ երեսունին չմօտեցած, պարպուել է արդէն իրենց հոգին իր գեղեցկութենէն, ճառագայթուն իր անուշութենէն: Եղբորութիւնը հոգիին: Ի՞նչ բան կրնայ լեցնել պարապը, կորուստը այս անփոխարինելի ֆաղցրութեան: Տի՛ղմը զգացումներուն, որ հոգիին յատկին պիտի տարածուի գորշ ու մոռյալ, միշտ իբրեւ սպառնալիք՝ զուլալ ջուրերը պղտորելու: Դեղնորակ աւազները մտքի եւ կամքի արարներուն, որոնք, անճահ ծեփի մը նման, մարդուն դէմքը, նկարագիրը կ'աղարտեն: Գարշա՞նքը նպոտտ աչքերուն, որոնց ետին պղտոր մտածումներ մամուռ կը կապեն: Եթէ ոչ՝ իրենք իրենց մէջ փոքրկած ու չարագուշակ դարձած նայուածքներուն մէջ որջացած անմարդկային հրեռանքներ, զոր պատմութիւնը հրէշներու դիմագիծերուն վայրագութիւնը շեշտելու համար է միայն արձանագրեր: Երիտասարդներ՝ ասոնք, որոնց մէջէն խորտակուած ծերութիւն մըն է որ կը գործէ: Ու գիտնալ պէտք է, թէ ինչ նկարագրով ծնունդներ, արարներ կրնան յառաջ գալ երկու ներհակ ու վրիպած աշխարհներու նոյն յարկին մէջ բնակելէն:

«Ծերացած-երիտասարդներու» բաղդատմամբ, աւելի մեղմ եւ աւելի տանելի դասակարգն է, կեանքը իբրեւ թէ իմաստութեամբ մը ապրողներու, հետաքրքրութիւններու մասնաւոր աշխարհի մը դարձածներու շրջանակը: «Սեղանի, հաշիւի մարդերն» են ասոնք:

Թող քիչ մը նստի տարիքը մարդուն, ու թող անոր կեանքը ջուրի ճամբայ մը իբրեւ իր հունը գտնէ, այն ատեն պիտի ունենանք մարդը որ գոհ է իր վիճակէն: Որ կ'երջանկանայ ինքն իրմով: Այն ատեն, հասկնալի՝ ուրեմն, թէ որքան հեռու ենք երիտասարդութեան տարիքէն ու հոգիէն: Իր կեանքը երկրային ու պայմանադրական ձեւերու մէջ փակած, անոնցմէ հետեւող մտահոգութիւններու համաձայն իր ապրելակերպը կարգաւորած մէկու մը համար, ի՞նչ աւելի դժուար՝ քան պահանջը դուրս նետուելու իր ակօսէն, իր «երջանիկ խոր-վիրապէն»: Իրեն համար ջուրը գտեր է իր ճամբան: Ու որչափ քիչ խնամքներ իյնան անոր մէջ, անոր միօրինակ ու ինքնաբերական ընթացքը խոռովող, այնչափ աւելի երկար տարիներու վայելքը շնորհուած պիտի ըլլայ իրեն: Կը կարծէ: Ի՞նչ աւելի տաժանագին՝ քան տագնապը այն պահուն, ուր ընկերութիւնը զոհողութեան արարք մը կ'առաջարկէ իրեն: Չնստի՞լ սեղանի առջեւ: Գլուխը չառնե՞լ ափերուն մէջ: Ու չընե՞լ հաշուեկշիռը ձեռք առնուելիք գործէն իրեն գալիք շահուն: Մեղանչում պիտի ըլլար ասիկա՝ իր կեանքը ապահովող եւ իր տարիներուն մէջ եւ իր երդիքին տակ հանգիստ ու վայելք բաշխող իր սկզբունքներուն դէմ: Հետեւաբար ինքզինքին իրաւունք պիտի տայ խորթ նայելու, թթուած դէմքով դիմաւորելու կեանքէն եկող որեւէ անակնկալ, որ դուրս է պարունակէն իր ապրելակերպի վարժութիւններուն: Այս տեսակէն մարդերը պիտի ուզեն որ կեանքը ֆալէ մէկ եւ ուղիղ գիծով: Այդ ճամբուն վրայ ամէն քարձունք, ամէն շեղում, որ քիչ մը աւելի ճիգ ու պրկուածք պիտի առնէ իրենցմէ, անիմաստ

սպառում կը նկատեն, ի վնաս չես գիտեր իրենց ո՞ր ամուլ կարողութիւններուն:
Տափակ կեանքին տափակ մարդերն են ասոնք:

Եւ սակայն, հակառակ անուրանալի այս խմբումներուն, այս ամենուն մէջէն, այս բոլոր խայտարդէտ ու գանձ խլեակներուն խոլէն, ժայթքէ պիտի միշտ, աղուոր հասակը, այսպէս ըստած՝ թրվոուն այն հոգիներուն, տարօրէն խտէլապաց, տէրը գուսպ ու առոյգ ալ իրենց ճառագայթումներուն: Որոնք ոչ մէկ ատեն պիտի իջնեն, վերել մատնանշուած զգացումի, մտածումի եւ ապրումի տափակութիւններուն, երկրայնութիւններուն, անոնց պէս ընդ քարշ տանելու կեանքը, որ, իրենց համար, մարմիններ միայն ըլլալէ աւելի, աշխարհն է իրենց հոգիներուն: Անոնց մէջ գործողը հանճարային այն կարողութիւնն է, որ գիտէ մարդուն կեանքը պահել վերասլացումի, խանդի վիճակի մը մէջ: Այդ հանճարը, այս պարագային, տեւող պատանութեան մը ներքին գորութիւնն է, տարիները թաւալումի մէջ դնող թափուն բայց ներկայ, իմանալի սարուածքը, դրութիւնը: Ըլլալի՞նք անոնք ալ, խումբէն այն մարդերուն, որոնք երջանիկները կը թուին այս աշխարհի որդիներուն որովհետեւ հաւասարակշռուած են օրերը անոնց կեանքին: Նմանէի՞նք, իրենք ալ, այն կ'իմացնէին, որ անոնք իրենց հոգիներուն մասկոյտներուն, որոնք նոյնպէս երջանիկ կը յայտարարեն իրենք զիրենք, որովհետեւ իրենց կեանքին մէջ «ամէն ինչ կանոնաւոր կը քալէ»: Որովհետեւ՝ ոչ մէկ կողմնակի հով, հանգիստը կը խռովէ իրենց տափուն ու փափուն քաղաքներուն: Ու դառնալի՞նք, աշխոյժ ու տարբեր այդ հոգիները, քաղաքին այն մտայնութեան, որով մարդիկ իրենց կեանքը կաղապարել կը փորձեն առհաւական ու քնազդական իրենց մղումներուն համաձայն: Որոնք մէկ է մտահոգութիւնը.- հանգստաւէտ կեանք: Զպարտաւորուիլ դուրս գալ իրենց ցանկութեան շրջանակէն՝ գիշում ընելու իրենց օրերու հանգիստէն, նիւթականէն, մտքի հանդարտութենէն, որ անտարբերութիւնը, անզգայութիւնն է հոգիի, նուաղումը զգացումի՝ հոգեկան ու իմացական իրողութիւններու հանդէպ: Ու որոնք մէկ է նաեւ երազը (եթէ հարկ է հեռապատկեր մը տեսնել խորքին մէջը անշրջանակ այս շարժումներուն)- այդ երազը պիտի ըլլար՝ երկրային դիւրակեցութեան պայմաններով կշռուած ու արժեւորուած իրենց կեանքը տանիլ դէպի խաղաղ ու խոր ծերութիւն...

Մինչդեռ անոնք՝ խո՛ւմբը մշտառոյգ ու քացառիկ թարմութեամբ հոգիներուն, պիտի կազմեն ոսկի շղթան՝ տեւող պատանութեան: Գործօն երիտասարդութիւնը՝ ամբողջովին հեռու, տարիներու քեռը իբրեւ շալակ ունենալէ, եւ անոր ներքեւ կ'ող ծերութեան երթալէ: Անոնք, ամբողջ շփեղութեամբն ու լայնօլոր իրենց հոգիներուն, պիտի կենան քիչերու հաղորդ այնքան վայրի իրենց գեղեցկութիւններու քարձումքին վրայ: Որոնք՝ անալալ պիտի նային պղտոր աչքերուն մէջ իրենց ժամանակը ծանրաբեռնող, վայրաքարշ զանգուածներու միջակութիւններուն: Ու պիտի քալեն, աննահանջ, հպարտ, իրենց տեսիլքի նամբէն, արհամարհելով բոլոր հալածանքները, ծանախները որոնց պիտի ենթարկուին իրենց այս խոյանքին հանդուրժել չկրցող տափակ ու ողորմելի հոգիներու կողմէ:

Ըսած եղանք թէ հանճարներ են ասոնք: Թէ՛ իրենց մտքին ու հոգիին մէջ անաղարտ պիտի պահեն քարձումներու, երկինքներու սեւեռուն այն ստեղծագործ կարողութիւնը, որ կը քալէ զիրենք իրենց ժամանակի մտայնութենէն. որ նորոգող թարմութեամբ մը, յորդ ու ծաղկուն ալ գեղեցկութեամբ, յաւերժութեան պիտի տանի իրենց պարմանութիւնը: Եւ այս՝ ամենէն խանդավառ տարիքին ակնարկութիւն մը

ըլլալէ աւելի, կ'ընդգրկէ հոգիներուն այն տրամադրութիւնները, ուր անոնք ճիշդ այդ թափն ունին խոյանքի, դէպի մարդկային ազնուագոյն արարքները, վեհանձնութիւնները: Անոր համար, գեղուն այդ պարմանութիւնը տարիքն է նաեւ քանաստեղծութեան ու հերոսութեան: Այդ տարիքին, ինչպէս նաեւ հոգեռանգն այդ տրամադրութիւններուն հոսանքին մէջ, հոգիները տեսիլք ու երազ ունին: Այդ տարիքին, հոգիները հզօր արարքներու փարումն ունին: Այնքան ալ ուժգին: Այնքան ալ իրական ու կենսալիր: Որմէ անգամ մը բռնուած՝ իրենց գոյութիւնը իսկ կը գոհեն, յաւերժութեան մէջ գեղեցկացնելու, ապրեցնելու համար իրենց հոգիներուն այնքան կենդանի պարմանութիւնը, տեսիլքը:

Ու ֆրիստոնէական կրօնի պատմութեան մէջ ճիշդ այդ տեսիլքին, մշտա-
նոյց պարմանութեան, երիտասարդութիւնը յատկանշող խոյանքին իրագործուած, կենդանի խորհրդանշանը կը մնայ Ս. Ստեփանոս: Քրիստոնէութիւնը պէտք ունէր անձնութեան այդ ոգիին, իրենց երիտասարդութիւնը, իրենց արիւնը չսակարկող հոգիներուն, ապահովելու համար յաղթանակը նորոսոյց իր գաղափարներուն եւ միջոցներուն այն ատեն մարդերուն կարծես անհաղորդ մնացած իր երկիւնքին: Ու ասիկա կարելի չէր սպասել իրենց գոյութեան վրայ կուտակուած, իրենք իրենց մորթին մէջը կծկտած, տարիներուն մէջ իրեն նախնախնութի խրած, իրենք զիրենք թօթուելու անկարող մարդերէն: Ասիկա գործն էր աշխարհը, մարդոց մտայնութիւնները արհամարհել գիտող, իրենք զիրենք անոնց հակադրել կրցող հոգիներուն:

Ու Ս. Ստեփանոս այդ տիպարն է: Երիտասարդ, առաջին նետուողը, յա-
ռաջընթացը: Ու ատոր համար անոր նահատակութիւնը, տեսակ մը հրապոյր, ֆաշողութիւն ալ կ'ունենայ կարծես: Իրմով, ֆրիստոնէական կեանքին մէջ կը մտնէ նահատակութեան, հերոսութեան ոգին: Անոր վրայ, առաջին անգամ, կը փայլի երիտասարդութեան թարմ պսակը, երբ ան, չեղծուած ու անբառամ գեղեցկութեամբ մը, կը կենայ մահուան մէջ, իրեն հետ եւ իրեն նման հրապուրիչ դարձնելով այն քարձուկը, ուրկէ ետ չդարձաւ ան երբեք: Եւ ուր կը պահէ ան տակաւին թարմութիւնը իր երիտասարդութեան, գեղեցկութիւնը իր նահատակութեան, ճիշդ ինչպէս անբառամ ծաղիկները բնութեան, անեղծ ունին միշտ, բնական ու վայրի իրենց գեղեցկութիւններուն գոյնը, բոյրը, թարմութիւնը, չտժգունելով ժամանակէն, միջավայրէն եւ անոր եղանակներէն:

Չյիշե՞լ այստեղ, «մաքուր սրտով, կոյս մարմիններով եւ անմեղուկ աչքերով» խումբը այն երիտասարդներուն, որոնք «ողջ այգ մը իրենց հոգիներուն մէջ», հաւատով, հնչեղ զուարթութեամբ մըն ալ լեցուն, հպարտ, ու աղուոր հասակով իրենց պարմանութեան, ճամբայ կ'ելլեն օր մը, արշալոյսին, դէպի աշխարհը իրենց երազին, քարձուկը իրենց փառքին, Իտէալին (ինչպէս կը թելադրէ վերնագիրը եւ նիւթը Albert Samainի մէկ ֆերթուածին): ...Բայց իրիկուն մը, մութին, ետ կը դառնան անոնք, դեղնատեղէն հալումաշ, շնչահատ, մութ դէմքով, իրենց լեարդին մէջ՝ հեռ, շրթանց վրայ՝ հեգմանք...: «Ու խոնջ ժպիտն է իրենց, շիջող կրակ մը ինչպէս:» Իրենց հաւատքն են կորուսած, կրծուած՝ «տարակոյսին կեղերէն», ուրացած՝ «հպարտութիւնը տառապանքին»: Ու կ'իջնեն վար իրենց երազի քարձուկէն, վար դէպի աշխարհ, հոն ապրելով կեանքը «փաղափ մոլութիւններուն ու մեղքերուն...»: Եւ սակայն, «մոլութիւններու այդ բուծարանին մէջ», իրիկունները մանաւանդ, մութին՝ (այն պահը եւ այն վիճակը ուր անոնք ուրացեր էին

բարմութիւնը իրենց երազներուն, ու մոռցեր աղուորութիւնը իրենց խտելին,) խղճի խայթով մը կը յիշեն անոնք վերը մնացած ու ետ չդարձած իրենց ընկերները, որոնք մեռեր էին այդ բարձունքին վրայ, իրենց փառքին ու երազին ճամբուն մէջ։

Սակայն երբեմն, իրկունենբ'ը, կը խորհին քաղքին մէջ,
Անո՛նց՝ որոնք, ա՛խ, իրենց կըշտին, մագլեր էին վեր՝
Դէպ ապագան, ու, մընոտ թասէն խըմել չուզելով,
Պառկեր էին վերը, հո՛ն, ու կամովին մեռեր հոն։

Ու կը զգան խայթ մը խղճի, երբ էջքին վրայ բարձունքին,
Փայլակի շող մ'իրենց ցոյց կու տայ ձեռքերն տարածուած
Դիակներուն սիգապանծ, որոնց աչքերն վեհագեղ
Կ'երազեն, յար մեծաբաց, խտելիներն կորսնւած։

Ահա հրապոյրը նահատակութեան։ Ու պաշտամունքը հերոսութեան, սրբութեան։ Մարդիկ չեն կրնար չհիանալ շփեղանքին դիմաց անոնց՝ որոնք յաղթած, տիրակալած ու վերէն նայած են կեանքի արտաքին պարագաներուն եւ խոչընդոտներուն։ Թէ իսկ նահատակուած ըլլան անոնք ճամբուն վրայ իրենց երազին։ Վասն զի անոնք սուրբերն են, հերոսներն են, երկրաբար Վայելներէն, պզտիկ փառասիրութիւններէն, խարուսիկ երանութեան, հանգիստի, պայմաններէն իրենք զիրենք խզած, զանոնք արհամարհած, անոնցմէ ուրացուած։ Բայց նաեւ ամենէն երջանիկները՝ որոնց, խորունկ բնագոյով մը, կը նախանձին բոլոր բարեծին երիտասարդ հոգիները։ Ու կը նախանձին մինչեւ իսկ անոնց կանխահաս մահուան։ Յատկանշական չէ՞ մահու այս նախանձը երիտասարդութեան մօտ, իրրեւ արտայայտութիւնը խորունկ այն բնագոյին եւ անբարգմանելի համոզումին, որով անոնք կը զգան թէ այն ուրախութիւնը, երջանկութիւնը, որ կը լեցնէ հերոսի մը հոգին, տէրը ընել կու տայ ինքզինքին, ու դէմ առ դէմ կենալ՝ արտաքին աշխարհի բիրտ խոչընդոտներուն, վայրաբար շտապանքի հրապուրանքներուն, աւելի կ'արժէ քան ամէն քախտաւորութիւն ու ամէն հարստութիւն եւ յաջողութիւն, զորս մարդեր եւ ընկերութիւնը կը բանան մէկու մը առջեւ, եւ որոցմով կը շլացնեն անոր աչքերը։ Զէ՞ որ Յիսուս հզօր իր դատակնիքը դրոշմեց դրան վրայ այն պալատին, որուն պատերէն ներս մեր դիզածն ու ամբարածը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ նիւթական բերքերն եւ կամ ոչ-նիւթական փառքերն այս աշխարհի։ Ահա հարցում- դատակնիքը Յիսուսի.- Ի՞նչ օգուտ, եթէ մարդ ամբողջ աշխարհը շահի եւ իր անձը կորսնցնէ։

Արժէքներու այս ցուցատախտակին հիման վրայ է որ հայրենիքները իրենց երիտասարդներուն կը դիմեն, երբ խնդիր է հերոսութեան հոգիով մը պաշտպանութիւնը ընել իրենց սահմաններուն, խաղաղ ապրումին մտահոգութեամբը իրենց ժողովուրդին։ Եւ ասոր գիտակցութեամբը, այդ զգացումին թելադրութեամբն է որ ամէն հայրենիք իր երիտասարդներուն մէջ կը տեսնէ, կը փնտռէ իր յաղթանակներուն ներքին գաղտնիքը, գորութիւնը եւ երաշխիքը։

Ասոր համար է նաեւ որ եկեղեցին երիտասարդներուն կ'առաջարկէ, այսինքն հոգիին կրակը անշէջ պահած անձերուն, որպէս զի իր «լուծին» ներքեւ, իր ծառայութեանը մէջ մտնեն եւ իրենց ուխտը կատարեն։ Իրենց այս տարիքին, արդարեւ, անոնք պիտի գիտնան խոյանքով մը նետուիլ առաջ, եւ այդ թափին, հերոսական

այդ հոգիի սլացքին մէջ գերագոյն զոհողութիւնն ալ ընել իրենց գոյութեան, իրենց թարմատի կեանքին: Այնքան դիւրաւ՝ որքան դժուար պիտի ըլլար ատիկա, քաղքենի մտայնութեամբ մեծցած, հաշիւներու տարիքին մօտեցած, «աշխարհի կապուած» հոգիներուն համար: Հասկնալի՝ այն ատեն, պարագան անոնց որոնք ետ կը դառնան այդ ճամբայէն, որուն մէջ թերեւս նոյն խոյանքով էին նետուել: Անոնք սնանկացած, խարդախուած այն հոգիներն են, որոնց քիչ քիչ իջեր նստեր է տարիքը, որոնք տարուել են կեանքի սեղաններու շուրջ, կապուել այդ սեղաններուն, իրենց պարմանութիւնը ծախսել «աշխարհի որդիներուն» քարեկամութեանը համար, ու աներազ մարդերուն հանգանակը սորվել: Ու ցաւալին այս ողբերգութեան, իրենց մոռնալը՝ թէ ի՞նչ երազով էին ճամբայ ելել, եւ իրենց չգիտնալը՝ թէ ո՞ւր կ'երթան իրենք այսպէս:

Կարենալ քանալ, ու միշտ բացուած տեսնել երկինքը: Ահա ինչ որ գաղտնիքն է, կրնանք ըսել, երիտասարդ հոգիներու թարմութեան, հրապոյրին ու անուշութեան: Մնալ այդպէս յաւերժական երիտասարդութեան խանդին մէջ, հակառակ տարիներու թաւալումին: Ահա, միւս կողմէ, խորհուրդը, զոր դնել ուզել են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ երանելի հայրապետները, Ս. Ստեփանոսի յիշատակին օրը տօն կարգադրելով Եկեղեցւոյ սպասարկութեան մէջ իրենց առաջին քայլը առնող երիտասարդ սարկաւազներուն: Ի՞նչ փոյթ այլեւս դատումը այն մարդերուն, որոնք քիչ քան կը հասկնան իրենցը չեղող, տարօրինակ իսկ թուող այս աշխարհէն: Ու մեղքնաւ ալ թերեւս, խորհելով որ շատ երիտասարդ, ասոնք աւելի ժամանակ ունին կատարելութեան, ուստի պէտք չէ անապարել ամբողջ ապագայ մը զոհելու: Մինչդեռ տարիքով հասունները թերեւս այդքան չդժուարէին հրաժարիլ իրենց կեանքի մնացորդէն: Սակայն ի՞նչպէս գիտնային, քարեմիտ այդ մարդուկները, թէ իրենց գիտցածէն տարբեր է միւս այն աշխարհը, որուն մէջ ապրողներուն համար խորթ են իրենք եւ իրենց հաշիւները: Ի՞նչպէս սեղմէին սահմանափակ իրենց ուղեղին մէջ, թէ երիտասարդ այդ հոգիները այնքան ուժգին կը զգան իրականութիւնը քարձրացումին, որ աւելի դիւրաւ պիտի զոհէին իրենց մեղքոյն ալ տարիները: Երիտասարդին համար, անցեալէն եւ ներկայէն շատ աւելի քան կայ ըլլալիքին մէջ: Այդ գալիքը, ըլլալիքը, աւելի կը խանդավառէ զինք քան եղածը եւ քան ներկայ վիճակը: Այդ պատճառաւ, լինելութեան հոսանքին է ան ամենէն աւելի իր կարողութիւններուն սլացքը բացած:

Երանի այն հոգիներուն որոնք գիտեն ետեւ չնայիլ, ու գիտեն մանաւանդ հիացումը ունենալ իրենց տեսիլներուն...:

Թ.Ա.Մ.

Ա Ն Ո Ւ Ա Ն Ա Կ Ո Չ Ո Ւ Թ Ր Ի Ն

«Եւ էք դուք նովաւ լցեալք, որ է գլուխ ամենայն իշխանութեան և պետութեան, որով թլփատեցարուք հաւատովք վանձեռագործ թլփատութիւնն ի մերկանալ վանդամս մարմնոյ թլփատութեամբն Քրիստոսի»:

«Եւ դուք լեցուած էք անով՝ որ գլուխն է ամեն իշխանութեան և պետութեան. անով թլփատուելով՝ հաւատքով ընդունեցիք անձեռակերտ թլփատութիւնը, ձերբապատելով ձեր մարմնին անդամները Քրիստոսի թլփատութեամբ»: (Կողոսացիս Բ 10-11)

Տակաւին գտնուելով Ծննդեան տօնական օրերու շրջանին մէջ, կ'արժէ հարց տալ մենք մեզի, թէ արդեօք ինչպիսի՞ աշխարհ մըն էր որ մեր Փրկիչը մուտք գործեց 2000 տարիներ առաջ, Օգոստոս Կայսեր իշխանութեան օրերուն, որ իր մանկութենէն իսկ նախասահմանուած էր Հռոմի գահին: Ան կարող ճարտասան էր, դիւանագէտ, տաղանդաւոր ռազմագէտ և օժտուած վարչական մեծ կարողութիւններով: Ան Յուլիոս Կայսեր մահէն ետք կը տիրանար անծայրածիր և սակայն խառնաշփոթ կայսրութեան մը, և մինչև 33 տարիքը հասնիլը, կը պտտի կայսրութեան ամէն կողմերը խօսելով այն կայսրութեան մասին զոր ինք կ'ուզէր գլխաւորել: Եւ Քրիստոսէ առաջ 29 թուին, քսան տարիներու անիշխանական վիճակէ ետք, վերջնական խաղաղութիւն կը հաստատուէր Կայսրութեան մէջ:

Հռոմի ծերակոյտը նշելու համար այս անկիւնադարձը, Օքթաւիոսի կուտայ Փրկիչ և Աստուած տիտղոսները, և զինք կը հռչակէ «Օգոստափառ Կայսր» և «Գերագոյն տէրը» աշխարհի, և այսպէսով հիմը կը դրուէր «Փաքս Օկուսթա»յին, որ կը նշանակէ Օգոստոս Կայսեր բերած խաղաղութեան ժամանակաշրջանին: Ատով, անոր ծննդեան տարեդարձը կը դառնայ համաշխարհային տօն մը, ու անոր դրօշակին վրայ կը գրուի «Փրկիչ ամէն աշխարհի»:

Եւ Օգոստոս Կայսեր օրերուն աշխարհ ամէն ինչ ունէր. բարգաւաճ և հզօր պետականութիւն, քաղաքակրթութեան կեդրոն մայրաքաղաք մը բարձրագոյն մշակոյթով, և երևակայել թէ ճիշդ այդ օրերուն ի՞նչ անիմաստ բան էր ուրիշ Աստուծոյ մը համար պարգև մը դրկել Օգոստափառ Կայսեր աշխարհին, յանձինս մանուկի մը, որուն անունն էր էմմանուէլ, և որ իր հետ կը բերէր, «Ի յերկիր խաղաղութիւն և ի մարդիկ հաճութիւն», բան մը որ արդէն հաստատուած էր կայսրութեան մէջ:

Սակայն եկէք և լսենք թէ ի՞նչ կ'ըսէ Օգոստոսի ժամանակակից էփիթթէթուս պատմաբանը. «Թերևս Օգոստոս Կայսր յաջողեցաւ կայսրութեան սահմաններէն ներս, ցամաքի և ծովու վրայ խաղաղութիւն հաստատել, սակայն ան չյաջողեցաւ հանդարտեցնել մարդոց հոգիներուն շէջ եռեւեփող կիրքերը, մեղմել վիշտն ու ցրել նախանձը: Ան չկրցաւ խաղաղեցնել մարդոց

միտքերն ու հոգիները, բան մը որուն անհրաժեշտ կարիքը ունէր մարդկութիւնը»։ Ճիշդ է որ Փաքս Օկուսթան կ'իշխէր պետութիւններու, բայց ան չէր կրցած գրաւել մարդոց սիրտերը։ Մարդկութեան իրա՛ւ ակնկալածը Փաքս Օկուսթան չէր, որով ան զէնքով և բիրտ ոյժով կը պարտադրէր հասկցած ձևով խաղաղութիւն մը, այլ աշխարհ կարիքը ունէր իրա՛ւ խաղաղութեան, որ միայն պատերազմի բացակայութեամբ չէր որ պիտի գար, այլ միմիայն շնորհիւ Փաքս Քրիսթիին, որ երկնառաք և իրա՛ւ խաղաղութիւնն էր, ուր արդարութեան և մարդոց եղբայրութեան ոգին կը տիրապետէր։

Ու մինչ աշխարհ կը լողար առատութեան, ոյժի, բարգաւաճ առևտուրի և Փաքս Օկուսթայի մէջ, յանկարծ անծանօթ հորիզոններէ Աստուած մը կու գար ու իր հետ այս անսիրտ աշխարհին կը բերէր նուէր մը, թոյլ ու տկար մանուկ մը, որուն աշխարհը առաջին հերթին իսկ պէտք չունէր, քանի ան արդէն ունէր իր Կայսր-աստուածը։ Քրիստոսի ծնունդով վաղուց խոստացուած խաղաղութիւնը պիտի գար մեղմելու քարացած սիրտերը կորսուածներուն, բարձրացնելու ինկածները և անառակները վերադարձնելու իրենց հօրենական տունները։

Ու այդ Մանուկ-Փրկչին՝ էմմանուէլի թլփատութեան և անուանակոչութեան տօնն է այսօր, և ատկից մեկնելով է որ Հեթանոսաց Առաքեալը Պօղոս՝ Կողոսացիներուն ուղղած իր նամակին մէջ, որմէ առնուած էր մեր այսօրուան ճաշու ընթերցումը, կու գայ անգամ մը ևս հաստատելու թէ մենք Քրիստոսով կատարելագործուած արարածներ ըլլալով այլևս ֆիզիքական թլփատութեան – որ այդ օրերուն, կեղծուպատիր ուսուցիչներ կը պահանջէին իրենց շրջանի հաւատացեալներէն – պէտք չունէինք, այդ այլևս անիմաստ էր և անարժէք, որովհետև Քրիստոնեայ հաւատացեալը արդէն արժանացած էր հոգևոր, անձեռակերտ թլփատութեան, որ կը նշանակէր թէ ենթական իր ամբողջ էութիւնը այլևս տուած էր Աստուծոյ։

Անկասկած մարդ արարածը կարիքը ունի ձերբազատուելու ո՛չ միայն իր վախերէն և մտահոգութիւններէն, այլ երբեմն նաև իր արուեստական և անբնական յոյսերէն և երազներէն։ Մենք կեանքի իմաստին յարատև փնտրողներն ենք, այն բոլոր բաներուն՝ որոնց հետամուտ ենք և բնա՛ւ պիտի չյաջողինք գտնել։ Եւ ասոր համար էր որ Մեծ Առաքեալը՝ Պօղոս, Կողոսացիներուն ուղղած իր նամակին մէջ կը մատնանչէ անոնց սխալ ճամբու վրայ գտնուիլը, համաձայն որուն, անոնք իրենց փրկութիւնը կ'ակնկալէին գտնել տիեզերքի բնական զօրութիւններուն մէջ, բոլորովին անտեսելով արդարադատ ու Սիրող Հայր Աստուածը՝ որ ճշմարիտ և միա՛կ զօրութիւնն է այս ստեղծագործութեան։

Մարդկութիւնը միշտ հետամուտ եղած է աւելի ոյժի՝ քան թէ բարութեան, զոր ընդհանրապէս և միանգամըմիշտ անտեսած է։ Մենք սովորաբար կը փորձենք ձեռք ձգել հոգեկան ոյժեր, միշտ արհամարհելով բարոյական պայմանները նոյն այդ հոգեկան ոյժերուն։ Մենք կ'ուզենք ունենալ և ապրիլ յաջողած մարդու կեանք, մինչ միւս կողմէն բնաւ ուշադրութիւն չենք դարձնել եթէ մենք կ'ապրինք բարոյալի ու բարի կեանք մը։ Գործք Առա-

քելոցի մէջ յիշուած Սիմոն Մոզը չափազանց տպաւորուած էր Սուրբ Հոգիին առաքեալներուն վրայ ունեցած ներգործութենէն, մանաւանդ Պետրոսի և Յովհաննէսի, որոնք վերածած էր նախնական Եկեղեցւոյ մէջ այնքան ազդեցիկ դէմքերու: Ան փորձեց այդ «Զօրութիւնը» առաքեալներէն դրամով գնել, խորհելով որ պիտի կարենար զայն իր չափազանցական նպատակներուն ծառայեցնել: Պետրոս յանդիմանեց զինք ըսելով. «Դուն այս բանին մէջ մաս ու բաժին չունիս, քանի որ քու սիրտդ ուղիղ չէ Աստուծոյ առջև»: Որքա՜ն կը պատշաճին առաքեալին այս խօսքերը մերօրեայ «Սիմոն Մոզերուն», որոնք խորհելով թէ ունին Սուրբ Հոգիի իրենց տրուած այդ զօրութիւնը, չարաչար կ'օգտագործեն զայն: Այս կամ այն ձևով Սիմոն Մոզ եղած է, տակաւին է և պիտի մնայ մեր հետ, այնքան ատեն որ յաջողութիւնը պաշտող այս դարու մարդը հետամուտ է նիւթի, ոյժի, մանաւանդ բիրտ ոյժի, զինք բարձրացնելու փառքի սանդխամատերէն վեր:

Բիրտ ոյժը, սիրելի հաւատացեալներ բարի ու յաջող վախճան չի կրնար ունենալ: Եթէ այսօր մենք չունինք Փաքս Օկուսթա կամ Փաքս Ռոմանա մը, միւս կողմէն սակայն դժբախտաբար գլուխ կը բարձրացնէ Փաքս Ամերիքանան: Պատերազմներ բնաւ չեն տուած մեր՝ մարդկութեան ակնկալած պատասխանները, միայն ի մարդիկ հաճութիւնն ու պետութիւններու երկխօսութիւնն է որ պիտի յաջողի «Ի յերկիր խաղաղութիւն և ի մարդիկ հաճութիւն» պարգևել: Որեւէ հզօր կայսր կամ թագաւոր կրնայ բռնութեամբ և զէնքի ոյժով ժամանակաւոր խաղաղութիւն մը պարգևել իր հպատակներուն, սակայն իսկական խաղաղութիւնը արդարութիւնն է, և իրա՛ւ խաղաղասէրը ան է՝ որ գիտէ անտեսուածները հոգատարել և մարդոց կողմէ կատարուած անարդարութիւններն ու սխալները սրբագրել:

Թող այս սուրբ տաճարին մէջ աղօթենք միաբերան սիրելի հաւատացեալներ որ Քրիստոսի խաղաղութիւնը, Փաքս Քրիսթին, բնակի մեզմէ իւրաքանչիւրին հոգիին, ինչպէս նաև աշխարհի ղեկավարներու սիրտերուն և միտքերուն մէջ որպէսզի կարենան այս երկրագունտի չորս ծագերէն հեռացնել պատերազմի արհաւիրքները, և այդպէսով թագաւորէ Աստուծոյ արքայութիւնը, այժմ և միշտ. Ամէն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՆԲԱԻԵԼԻՆ ԵՐԿՆԻ ԵՒ ԵՐԿՐԻ

Աճառանք, երկնի և երկրի ի
խանձարարության պատեցում:

Շարական

Հայ եկեղեցւոյ շարականագիրը Քրիստոսի մեծութիւնը ներկայացնելու համար, մեզի կ'ըսէ թէ, Անբաւելին, որ երկինքի և երկրի մէջ չէր բաւեր, խանձարարին մէջ պատուեցաւ:

Այսօր, Սուրբ Մնունդ է, ու մէկը միւսին կը շնորհաւորէ. «Քրիստոս ծնաւ և յայտնեցաւ» ըսելով: Սակայն այդ ծնունդը, պարզ ծնունդ մը չէր անկասկած:

Իւրաքանչիւր ընտանիքի մէջ, երբ նոր երեխայ մը կը ծնի, ուրախութիւն է անիկա երբ մարդիկ կու գան շնորհաւորելու, բարի մաղթանքներ ընելու, անկասկած երեխայի ծնողքի սիրտը կը հրճուի, երբ ապագայի նկատմամբ կանխագուշակութիւններ կ'ընեն մեծ մարդ ըլլալու, կարելոր մարդ դառնալու հասկացողութեամբ ու անկասկած՝ այդ ուրախութիւնը կը վարակէ ամբողջ ընտանիքը:

Սակայն Քրիստոսի պարագային, միմիայն ծնունդ մը չէ, այլ աստուածայայտութիւն է: Աստուած յայտնուեցաւ մարդոց մէջ: Ու ճիշդ անոր համար է, որ կ'ըսենք «Քրիստոս Մնաւ և Յայտնեցաւ»:

Երկինքը երկրի վրայ յայտնուեցաւ: Մեծութիւնը խոնարհ մտորին մէջ ամփոփուեցաւ, ու մենք կարողացանք տեսնել աստուածային մեծութիւնը և աստուածային սէրը Հանդէպ մարդկութեան: Առանց այդ սիրոյ, մենք պիտի չկարողանանք հասկնալ քրիստոնէական հաւատքը, քրիստոնէական վարդապետութիւնը մինչեւ այդ պահը, երբ Աստուած մարդացաւ, որպէսզի մարդ աստուծոյ Հասնի, այսինքն՝ մարդ արարածը իր երկրաւոր հասկացողութենէն բարձրանայ դէպի երկնային հասկացողութիւնը, ու կարողանայ իր կեանքին մէջ, իր գործին մէջ, իր ընթացքին մէջ՝ Աստուծոյ սլատկերը արտայայտել, այսինքն՝ Աստուած բնակցնել իր մէջ:

Ահա այս է, որ այսօր տեղի կ'ունենայ Քրիստոսի ծնունդով: Աստուածութիւնն է, որ կը յայտնուի մեզի, որպէսզի մենք Աստուծոյ սլատկերը կարողանանք արտայայտել և արտացոլացնել մեր կեանքի մէջ: Կեանքի ընթացքին և պատմութեան ընթացքին բազում են այն մեծ անձնաւորութիւնները, որոնք մեծ ներդրում ունեցած են մարդկային կեանքին վրայ՝ ըլլալ ատիկա գիտական, ըլլալ ատիկա ճարտարապետական, ըլլալ ատիկա երաժշտական բնագաւառներու մէջ: Ինչպէս մեր պարագային՝ Գրիգոր Լուսաւորիչը, Սահակ Պարթևը, Մեսրոպ Մաշտոցը, Վարդան Մամիկոնեանը և ուրիշներ: Եթէ երեկոյեան կամ գիշերը երկինք նայինք, պիտի տեսնենք թէ բազում են աստղերը, սակայն ցերեկը միմիայն արեւը կայ: Եւ Քրիստոս այդ արեւն է, ուր կը լուսաւորէ աշխարհը ցերեկ և գիշեր, որպէսզի մարդիկ կարողանան իրենց կեանքի ուղին ու ճանապարհը գտնեն:

Այսօր, սիրելի Հաւատացեալներ, մոգներ Հեռաւոր վայրերէն՝ ծայրագոյն արեւելքէն կու գան Բեթղեմէմ խոնարհելու, երկրպագելու մեր տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի: Անոնք իրենց Հետ, նուէրներ կը բերեն, և այդ նուէրները թանկարժէք նուէրներ են: Սակայն միւս կողմէն կը տեսնենք որ, Հովուաց դաշտին մէջ նստող Հովիւները, որոնք երկինքէն աստուածային պատգամը լսեցին Հրեշտակներու բերնով, անոնք եւս եկած են խոնարհելու և երկրպագելու նորածին մանկան, աշխարհի Մեսիային և Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի:

Հարուստն ու աղքատը միասին են, որ կու գան այդ խոնարհ մտորին մէջ, փարախին մէջ, Քրիստոսի երկրպագելու: Վայրկեանի մը համար մտածենք, եթէ Քրիստոս պալատի մէջ ծնած ըլլար, մինչ այդ խոնարհ, պարզ ու միամիտ Հովիւները պիտի համարձակէին երթալ և երկրպագութիւն ընել, այն մեծ արքային, որ փառաւոր պալատի մէջ կ'ապրի կամ ծնած է: Անկասկած Ո'Ջ պիտի ըլլայ պատասխանը: Քրիստոս իր ծնունդով իսկ, խոնարհութիւնը, համեստութիւնը սորվեցուց մեզի, որպէսզի աղքատն և Հարուստը միանան ու երկրպագութիւն ընեն, որպէսզի Հարուստն և աղքատը երկնային Հրեշտակին Հետ կարողանան փառաբանեն զԱստուած օրհնեցելով. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Աստուծոյ համար, Հարուստն ու աղքատը, նոյն Հաւասար իրաւունքներն ու հասկացողութիւնը ունին: Եթէ նայելու ըլլանք Քրիստոսի կեանքի մէջ, Քրիստոսի քարոզութեան մէջ՝ Հարուստներուն ոչ թէ դատապարտեց, այլ Հարուստներուն նիւթականի գործածութիւնն է, որ եթէ սխալ է՝ դատապարտեց:

եթէ նայելու ըլլանք, Քրիստոս՝ իր ծնունդին ժամանակ, Հարուստ մոգերու նուէրները ստացաւ, ու իր թաղման ժամանակ, Հարուստի մը գերեզմանը գործածեց: Կարելորդ Հարուստը բերելն էր, մարդ անհատը բերելն էր՝ Հաւատքի, ուր անոր մէջ զԱստուած կը տեսնուի:

Քրիստոս եկաւ, որպէսզի մենք ողջ մնանք, կենդանի մնանք: Քրիստոս չեկաւ Հաւատքով եւ յոյսով մեռածներուն Համար, այլ Քրիստոս եկաւ Հաւատքով եւ յոյսով ապրողներուն Համար, որպէսզի տեսնեն թէ այս կեանքէն անդին յաւիտենականութիւն կայ: Եւ եթէ նայելու ըլլանք քրիստոնէական պատմութեան մէջ, թէ մեր տարեգրքին մէջ, Քրիստոսի ծնունդը եւ Քրիստոսի յարութիւնը, երկուքն ալ կեդրոնական կորիզը կը կազմեն քրիստոնէութեան: Մէկը՝ յոյսն է ապագային, եւ միւսը, անցեալին նայելով՝ յաւիտենականութեան առաջնորդողն է:

Քրիստոս ծնաւ Բեթղեհէմի խոնարհ մսուրին մէջ, որպէսզի մենք կարողանանք տեսնել այն մեծ յոյսը, այն մեծ ապաւէնը, այն մեծ ակնկալութիւնը, որ Քրիստոս պիտի բերէր աշխարհին, ու անոր յարութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ խոստումներու իրականացումը Հին կտակարանին մէջ գտնուող երկնային ճշմարտութեան իրականացման, ուր Մեսիայի գալուստը, Մեսիայի եւ Փրկչին ներկայութիւնը, մարդ անհատը առաջնորդելու դէպի յաւիտենականութիւն: Ի՞նչ պիտի արժէ այս եկեղեցիներուն մէջ Հաւատքով, զարդարել մեր տունները, զարդարել փողոցները, գեղեցիկ Հագուստներ Հագնիլ, մեր երեխաներուն նուէրներ տալ, սակայն Հոգիին մէջ չմտնել ծնունդին:

Մնունդը Հաւատքն է: Մնունդը երկնային ճշմարտութիւնն է: Մնունդը երկնային արեգակն է: Ու այդ արեգակին նայելու Համար, պայծառ աչքեր պէտք է ունենանք եւ մաքուր Հոգիներ, որպէսզի կարողանանք տեսնել ու Հետեւիլ Անոր: Քրիստոս այսօր, խոնարհ մսուրի մը մէջ ծնունդ առաւ: Աշխարհին աւետեց Աստուծոյ սէրը Հանդէպ մարդկութեան:

Ի՞նչ պիտի արժէ այն կրօնը, որ Հաւատք, Յոյս եւ Սէր չի կրնար տալ, իսկ քրիստոնէութիւնը՝ Հաւատքը, Յոյսը եւ Սէրը կու տայ: Յոյսը ոչ թէ անորոշութիւն է, այլ երաշխիքն է ապագային, եւ Սէրը Քրիստոսի սուած Սէրն է. «Միրեցեք զմիմեանս, ինչպէս ես սիրեցի զձեզ»: Ու Յակոբոս առաքեալը կ'ըսէ. « Եթէ կողքիդ կեցած եղբայրդ եւ քոյրդ չես կրնար սիրել, ինչպէ՞ս կ'ըսես թէ Աստուած կը սիրես »:

Այդ սէրը նոր կտակարանին միակ եւ մեծագոյն պատգամն է, եւ Քրիստոսի ծնունդը, երկնային սիրոյ առաջին եւ մեծագոյն յայտնութիւնն է, որ աշխարհին յայտնուեցաւ ու անոր Համար կ'ըսենք.

«Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ»:

Պարզ ծնունդ մը չէ: Որոշուող մեծ եւ սքանչելի է, որովհետեւ այդ խորհուրդին մէջ, ծնունդին մէջ, խորհուրդը մեծ է երկնային Հասկացողութեամբ:

Քրիստոնէութիւնն է, որ մարդկութիւնը լուսաւորեց, զայն առաջնորդելով երկրէն դէպի երկինք: Անոր մտածումը երկրայինէն փոխանցելու դէպի երկնայինին: Ու Հոս կը կայանայ քրիստոնէական կրօնքի մեծութիւնը: Ոչ թէ կրակով եւ սուրով եկաւ, այլ եկաւ թեթեւ անձրեւի մը նման ցօղելու Համար, եւ ոռոգելու քրիստոնեային ու Հայ մարդուն սիրտն ու Հոգին:

Մենք որպէս Հայ, Քրիստոսը ընդունած ենք: Մենք որպէս Հայ, Քրիստոսի Հետեւած ենք, ու Անոր ծնունդը տեսած ենք, մեր ժողովուրդի ծնունդը: Եթէ ազգերու եւ պետութիւններու Համար քրիստոնէութիւնը նորութիւն մըն է, նորաձեւութիւն մըն է, մեզի Համար քրիստոնէութիւնը զոհողութեան խորհրդանիշն է: Մեզի Համար, քրիստոնէութիւնը Հոգեւոր տարազն է, որ Հագած ենք դարերէ ի վեր ու մինչեւ այսօր: Մեր վրայէն չենք կրնար վերցնել՝ չենք վերցնել:

Ահա ծնունդը, անոր իմաստը եւ անոր կարեւորութիւնը: Եթէ Քրիստոսի ծնունդի մասին բանականութեամբ մտածելու ըլլանք, անկասկած որ աշխարհիկ պատիւը առաջ կը կանգնի սակայն, երկնային տնօրէնութեան առաջ, մեծ խորհուրդին առաջ մարդիկ միայն կրնան խոնարհիլ եւ երկրպագել այնպէս ինչպէս մոգերը ըրին, այնպէս ինչպէս Հովիւները ըրին գալու եւ երկրպագելու արքայից Արքային, իշխանաց Իշխանին, այն մեծ Փրկչին եւ Մեսիային, որ աշխարհ եկաւ, աշխարհը փրկելու: Երկինքը երկիր իջեցուց, մարդ արարածը երկինք քարձրացնելու Համար:

Ու այսօր, երբ բոլորուած ենք եւ Հաւաքուած ենք այս եկեղեցւոյ կամարներուն տակ, անոր մէջ Հոգի պէտք է դնենք, որպէսզի չէնք կարողանայ չնել, կարողանայ ապրիլ քրիստոնէական ոգիով եւ քրիստոնէական շունչով: Եթէ դուք այսօր, եկեղեցի մտած էք, եւ նոյն մտածումներով, նոյն ապրումներով դուրս կու գաք, կը նշանակէ թէ, ծնունդը ձեզի Համար ոչ մէկ կարեւորութիւն ունեցած է, սակայն այն պահուն, երբ եկեղեցիէն դուրս կու գաք աշունացած Հոգիով, մաքրուած սրտով ու պայծառացած աչքերով, այն ատեն կը կարողանաք ըսել իրապէս Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ: Ու այդ ծնունդով է որ ապրած ենք, պիտի ապրինք եւ պէտք է ապրինք մեր ամբողջ կեանքի ընթացքին: Թող մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի ծնունդը օրհնաբեր ըլլայ, ձեր բոլորին տան, ձեզ անհատապէս, ձեր գործերուն եւ ձեր կեանքին, որպէսզի Քրիստոսի ներկայութիւնը, Քրիստոսի Աստուածայայտնութիւնը մեր տուններուն մէջ բնակի ի փառս մեր եկեղեցիին եւ մեր ժողովուրդին. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ԱՂԱՆ ԱՐՔ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ ՎՐԱՅ ԼՈՒՍԱՃԱՃԱՆՉ ՀԱՆԳՐՈՒԱՆ ՄԸ

Ձմրան սառուցիկ գիշեր մը, յուսավառ լաւատեսութեամբ մեր ոտքը պիտի դնենք Նոր Տարուան առաջին անդիսամատին վրայ՝ կատարելու համար 365 օրերու անորոշ ու անստոյգ ուղեւորութիւն մը դէպի ապագան:

Պահ մը, երկիւղալից կը թուի մեզմէ շատերուն այս խորհրդասէղ նամրորդութիւնը, թէ պիտի կրնա՞նք անփորձ ու անվտանգ սպառել ամբողջ տարեշրջանը, առանց աննպաստ անակնկալներու միջամտութեան...:

Նոր Տարին խորհրդաւոր լոռութեամբ եւ կենսուրախ եւ խոստումնալից կը ժպտի երկրի բոլոր արարած-ներուն հաւասարապէս: Կրնայ այդ ժպիտը կեղծի՞ր ու խարուսիկ ըլլալ՝ նախորդ տարիներուն նման եւ հիասթափութեամբ պարտուել մեր յոյսերն ու իղձերը:

Ինչ որ ալ վեհապահած ըլլայ, լաւ կամ վատ շատերուն համար, գրկարաց պիտի ողջունենք իր միամեայ այցելութիւնը, այն լաւատեսութեամբ, որ իր վախճանած նախորդներուն նման յուսախար պիտի չընէ մեզ:

2003 Նոր Տարին՝ մեր առջեւ կը դնէ 365 սպիտակ էջերէ բաղկացած գիրք մը, որ օրը օրին արձանագրենք անոր մէջ անաչառութեամբ մեր կեանքին թերի ու անթերի գործերը, սխալ ու շիտակ կատարումները, մեր արդար ու անիրաւ շահերը, թէ ի՞նչ տուինք մեր երջանկութենէն կարօտեալին եւ ո՞րքան ցաւ ու կորուստ պատճառեցինք ոմանց՝ մեր անարդար շահագործումներով:

Գաղտնիք չէ, ոչ մէկուն համար, որ մարդոց մեծամասնութիւնը պիտի դիմաւորէ Նոր Տարին նիւթապաշտ

իտէալներով: Որովհետեւ՝ ներկայիս աշխարհը ժխորող պատեհապաշտները մակարոյժները՝ վաշխառուները, շողոճորթները, մեծ ու փոքր յելուզակները, փառքի ու գովեստի մուրացկանները, անվնար թերթ ու գիրք կարդացողները եւ իրենց բլրացած հարստութեամբ սոնֆացող չոջերը՝ քանակային զանգուած կը կազմեն եւ իրենց տղմոտ գործառնութիւններով եւ յափշտակութիւններով, մարդկային հասարակութեան բարոյական կլիման կը դարձնեն անշնչելի ու հեղձուցիչ:

Ասոնց առընթեր, իրենց պատուաբեր ներկայութիւնը կը շեշտեն ընկերային յարաբերութիւններով պարկեշտ մարդիկ, որոնք շատ զգոյշ են, որ սուտը նուազագոյն չափով չմիջամտէ իրենց շահներուն:

Նիւթապաշտ ու մարմնապաշտ շահատակներուն համար հոգեկան ու գաղափարական հորիզոններ գոյութիւն չունին: Անոնք՝ Նոր Տարուան բոլոր օրերուն մէջ կը հետապնդեն նոր շահեր, նոր վաշելներ, նոր անիրաւութիւններ, հարստութեան վրայ, առաւել գումարներ եւ ասոնցմէ առաջ, նոր մեղէներու մէջ նշանակալից նուաճումներ:

Այս մոլորածներուն կեանքին ու նկարագրին արատները, առաւել կը շեշտուին ազգութեամբ, անտարբերութեամբ, ապերախտութեամբ եւ եսական զազրելի մեծամոլութեամբ:

Անոնց համար հայրենիք, հայրութիւն, մշակոյթ, հաւատք, հայ թերթ ու գիրք եւ ուրիշ ազգայնօրէն նուիրագործ ուած արժէքներ հնաւանդ նախապաշարումներ են:

Որո՞ւ աչքէն կը վրիպի ու չի

տեսներ թէ աշխարհը ակնթարթային արագութեամբ կը փոխուի, կը վերակազմուի եւ միւս կողմէ կը յոռեշրջուի, կը բարբարոսանայ ու նեպընթաց կը դիմէ դէպի փլուզում:

Նոր Տարուան արշալոյսին, սա հրատապ հարցականը կը դրուի մեր առջեւ, թէ ի՞նչ հակազդեցութիւններով պիտի դիմագրաւենք մարդկային հասարակութեան բարոյական որակին վայրէջքը եւ յարաճուն սարսափը՝ հիւլէական հրթիռներու սպառնալիքին:

Լուծումը մէկ է ու արմատական:

Պէտք է մարդկութեան նակատագիրը դեկավարող մեծ պետութիւններու ձեռքին մէջ դրուի աշխարհի խաղաղութիւնը եւ փրկութիւնը երաշխաւորող Քրիստոսի Աւետարանը, որպէս հիմնական ազդակը բոսսային անելէն դուրս գալու եւ կանխելու այս շնչող մոլորակին վերեւ սաւառնող նգնաժամային վտանգը:

Մեծ ու փոքր բոլոր ժողովուրդները, ներքին ու արտաքին շարժային ցնցումներէ խաղաղելու համար, միակ յոյս մը պէտք ունին եւ ատիկա Աստուծոյ Սիրոյ Օրէնքը անձնաւորող Փրկիչն է, Իր աւետարանական աստուածային պատուէրներով:

Մերք կը մտածենք ու կ'ըսենք, թէ ժամանակը երազավազ կը սուրայ եւ համընթաց իրեն կը հետեւին օրերը, ամիսները եւ տարիները:

Ուշադիր կը նայինք մեր ետեւ, հեռաւոր անցեալին վրայ ու կ'ափսոսանք, թէ ի՞նչպէս համառօտեցինք այդ երկար տեւողութիւնը եւ հասանք յիսունի, վաթսունի եւ ութսունի հանգրուաններուն:

Եւ կը զարմանանք ու կ'անձկոտինք, թէ ո՞րքան արագ կը չուէ ներկան ու անհետ կը կորսուի անցեալի վիհային խորութիւններուն մէջ:

Խորունկ ցաւ մը կը գալարէ մեր ամբողջ օրկանիզմը, թէ չենք կրցած գիտակցիլ ու գնահատել ըստ արժանւոյն ժամանակին անփոխարինելի արժէքը:

Հազիւ ողջունած առաւօտեան շողերը, օրը կը ծածկուի մայրամուտի ստուերներով եւ այսօրը՝ իր տեղը կու տայ վաղուան:

Կայ ուրիշ պատճառ մըն ալ, որ այսօրը կը խուսափի մեր ուշադրութենէն: Ատիկա օրուան յատուկ գործերու յետաձգումն է վաղուան:

Պարտականութիւն մը, որ օրը օրին չի կատարուիր ու կը ձգձգուի ապագային, յետաձգումները կը կուտակուին եւ դժբախտ օր մըն ալ կանգ կ'առնեն այնպիսի հանգրուանի մը վրայ, որ անկարելի կ'ըլլայ զանոնք իրագործել:

Յետաձգումի հակամէտ մարդոց մտքին մէջ արմատացած է սա մտածումը, թէ կեանքը կը սկսի ապագային եւ այս հաւատով, թոյլ կու տան որ ներկան չուէ իրենց ձեռքէն եւ յուսաւառ կը սպասեն, որ երջանիկ օր մը՝ ապագան ժպտի իրենց:

Բայց՝ այդ հեռանկարային օրը, ապագայի մառախուղի ծուխերուն մէջ կը կորսուի ու չի գար: Եւ իրենց հեշտաւէտ սպասումները կը յանգին հիասթափութեան:

Եթէ հասկնանք, թէ այսօրը մերն է, մեր անկապտելի իրաւունքը, կրնանք արժեւորել ոչ միայն իր ժամերը, այլ նաեւ իր րոպէները:

Այսօր է լաւագոյն եւ յարմարագոյն ժամանակը մեր հարցերը կարգադրելու եւ ոչ թէ վաղը:

Այսօր է մեր հակառակորդները սիրելու եւ բարեկամները բազմապատկելու ժամանակը եւ ոչ թէ վաղը:

Հիմա է ատենը հայրենի աղֆատ

ժողովուրդին մեր սրտին զոհողութեան ծորակները բանալու եւ ոչ թէ ապագային:

Հին Յունաստանի ֆաղափներէն մէկուն մուտփին կար հսկայ արձան մը, որ կը ներկայացնէր ՊԱՏԵՀՈՒԹԻՒՆԸ: Արձանին պատուանդանին վերեւ փորագրուած էր այլարանօրէն հետեւեալ երկխօսութիւնը արձանին եւ անցորդին միջեւ:

- Ի՞նչ է անունդ, ո՛վ արձան:
- Պատեհութիւն:
- Ո՞վ կոփեց քեզ:
- Լիւսիպպոսը:
- Ինչո՞ւ համար բեւեր ունիս ու կը կանգնիս ոտփիդ մատներուն վրայ:
- Յոյց տալու համար, որ հազիւ քանի մը րոպէ կը մնամ ու կը չուեմ:
- Ինչո՞ւ մագերդ կախուած եմ ճակտիդ վրայ:
- Որպէս զի մարդիկ կարենան զիս բռնել, երբ իրենց քովէն կ'անցնիմ:
- Ինչո՞ւ գլխուդ ետեւը ճաղատ է:
- Անոր համար է, որ երբ շտապ կ'անցնիմ մարդոց քովէն եւ չեն օգտուիր առիթէն, ա՛յ չկարենան զիս բռնել:

Ով գրասէր, հայրենասէր ու քարեպաշտ հայորդի.

Դուն ես նահատակ ժողովուրդիդ հարազատ զաւակը, որ համեստ աշխատաւորի թոշակովդ հայ թերթ ու գիրք կը գնես, եկեղեցի կ'երթաս ու մոմ կը վառես, նուէր ու անդամատուրք կու տաս, հայ մտաւորականը եւ արուեստագէտը կը ֆաջալերես, լեզուդ ու հայու ինքնութիւնդ կը պաշտպանես, Նոր Տարին կ'ողջունես աղօթանուէր յոյսերով, դուն թէեւ փոքրաթիւ ես ֆանակով, բայց մեծահարուստ ես որակով:

Նոր Տարին քեզի համար է իր լուսաժպիտ խոստումներով. մի վախճար ու մի վիհատիր իր անակնկալներէն: Դուն ունիս հայու հոգիդ գօտեպնդող ներքին հզօր ուժականութիւնը՝ ազատ հայրենիքիդ ու տարաբախտ ժողովուրդիդ փառքը կերտելու:

Նոր Տարին քուկդ է իր կենսուրախ օրերով: Հաւատա՛յս նշմարտութեան ու քալէ ապահով Միածին Որդւոյն քալած ճանապարհէն ու ամենակարող Տէրը պիտի փառաւորէ ներկայ եւ ապագայ կեանքիդ օրերը անբաւ քարիքներով:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ

«ԱՏՈՎ ԱՄԷՆՔԸ ՊԻՏԻ ԳԻՏՆԱՆ ԹԷ ԴՈՒՔ ԻՄ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՍ ԷՔ»

Աստուած՝ բոլոր կրօններու սկզբնական եւ հիմնական հարցը եւ նիւթն է: Կրօնը համամարդկային երեւոյթ մըն է՝ ներգագազական թափուն խորհուրդը Աստուծոյ: Մտածող, զգացող, որոնող հոգին կը հարցնէ. «Ինչո՞ւ կ'ապրիմ, ո՞ւր կ'երթամ, ի՞նչ է կեանքի էութիւնն ու նպատակը»: Արուեստն ու գիտութիւնը պատասխան մը չ'ունին, որովհետեւ կրօնական տեսութիւնը փաստարկութեամբ կամ նիւթական շօշափելիութեամբ ապացուցանելի չէ, այլ ներհայեցողական եւ հոգեւորական փորձառութեամբ միայն իմանալի եւ գիտանալի է:

Ուստի, ի՞նչ է այդ «ատով»ը որով Յիսուս Քրիստոսի՝ աշակերտները պիտի զանազանուին տարբեր կրօններու հետեւորդներէն: Պետութեան մը հիմքը ընտանիքն է, եւ ընտանիքի մը հիմնատարըրը մայրն է:

Ի՞նչ է Քրիստոնէութեան հիմնանիւթը, կորիզը կամ առանցքը, որ կը զատորոշէ քրիստոնեան այլակրօն հաւատաւորներէ: Ի՞նչ պարտ է ըլլալ քրիստոնեայ հաւատացեալի մը բնոյթը կամ բոյրը՝ զինք բնորոշ եւ յատկանշող առանձնատկութիւնը:

Տիեզերքի համակարգային յայտնաբերութիւնը նման է անվերջանալի գոյացութեան մը տեսիլին, որ կը հոսի դէպի Աստուծային էութիւն: Այս անսպառ հեղումը, մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս խորհրդանշած է որպէս Սէր: Արեւելի կրօնական հիմնադիրները գրած են ու տուած քաղմաթիւ օրէնքներ ու պատուիրաններ, սկսեալ Համուրապի

փահանայապետ արքայաիշխանէն: Մարդեղեալ աստուածորդին տուաւ մի միայն մէկ պատուիրան.

«Նոր պատուիրան մը կու տամ ձեզի, որ սիրէ՛ք զիրար. ինչպէս ես ձեզ սիրեցի, դուք ալ սիրեցէ՛ք զիրար: Եթէ դուք զիրար սիրէ՛ք, ատով պիտի գիտնան թէ դուք իմ աշակերտներս էք» ...

Յովհ. Ժ. 35:

Յիսուս Քրիստոս, «Տասնարանեայ Պատուիրանը» տասներեւմեկի չվերածեց, այլ, նո՛ր պատուիրան մը տուաւ աշխարհի: «Նոր գինին նոր տիկերու մէջ կը դնեն» ըսաւ Ան... Մատթ. Թ. 17: Յիսուս Քրիստոս Հին Ուխտի օրէնքներն ու պատուէրները Նորին հետ չխառնեց: Լուսահանդերձ Նազովրեցին բարձրացուց մարդկութիւնը խաւարէն դէպի լուսաշող հասկացողութիւն, որուն խտացեալ օրէնքն ու պատուէրը աստուծային սիրոյ գերագոյն արտայայտութիւնն է հանդէպ տառապալկոծ աշխարհի:

Նազովրեցի Մարգարէին «Ատով պիտի գիտնան»ը, բացայայտօրէն ցոյց կու տայ «զիրար սիրել»ը:

Յիսուս Քրիստոս սէրը սրբագործեց ու նուիրագործեց: Բարձրացուց զայն անձնա-սիրութենէ՝ այլա-սիրութիւն եւ սեռայնասիրութենէ՝ ծառայասիրութիւն եւ զոհաբերութիւն:

Սիրել՝ աննիւթական եւ անշօշափելի հոգեխառնում է: Սիրել՝ սրբագործել է չարիքը ներողամտութեամբ: Սիրել՝ մօտենալ եւ հասնիլ է Աստուծոյ ներկայութեան: Սիրել՝ նշմարտութեան գերմարդկային նամբան է եւ գաղտնիք՝ Աստուծոյ նմանելու:

Գողգոթայի սարին վրայ՝ Խաչեցեալին սիրոյ զոհաբերութեամբ պատուեցաւ հազար տարիներու խաւարակուռ վարագոյրը յայտնաբերելու համար Աստուծոյ սէրը: Հռոմէական անարգ ու նախատական խաչելութիւնը դարձաւ վիշտին սրբութիւնը, հաւատքին գօրութիւնը եւ սիրոյ ծննդագործող երկունքը Յիսուսայայտ զոհողութեամբ: Երկու սիրահարները իրար միացնող հոգեղէն կապը ո՛չ դղեակ է ու ո՛չ ոսկեղէն պալատ, այլ՝ ձգողական գօրութիւն մը որ ո՛չ նիւթականով րացատրելի է ու ոչ շօշափելով, այլ հոգեզգաց յափշտակութեամբ մը միայն:

Տունը եւ տան կարասիները, անայլալ ու ներդաշնակ սիրոյ մը՝ նիւթական եւ շօշափելի արդիւնքը պէտք է ըլլան: Բազմադարեայ ճախրանք արտայայտող հոյակապ ուխտավայրերու եւ եկեղեցիներու օղակաւորումը, հայրենիք մը կամ գաղութ մը, անպատճառ ֆրիստոնէական սիրոյ ապացոյցները չեն ներկայացներ, այլ կրնան ըլլալ նաեւ դրամատիրական կամ փառատենչութեան ունայնամտութիւններ: Կարգ մը փարթամ ու գեղեցկատեսիլ տուններու մէջ գահակալող ոգին ո՛չ սէրն է ու ո՛չ ալ միասնականութիւնը, այլ՝ տիրութիւնը, յուսահատութիւնը եւ անձնասպանութիւնը իբր հետեւանք:

Պատմութիւնը գրած ենք մեր սրբատեղիներուն եւ ուխտատեղիներուն, Աղթամարին, Անիի եւ Ս. Էջմիածինի: Կ'արժէ ակնարկ մը նետել Անի ֆաղափին: Ան մէկուկէս ֆիլոմեթրով՝ մէկ ֆիլոմեթր տարածութեամբ ֆաղափ մըն էր, 100,000 հաշուող քնակչութեամբ: Տասներորդ դարուն՝ ան կը մրցէր Պոլիսի հետ, Պաղտատի եւ Գահիրէի հետ: Հազար ու մէկ եկեղեցիներ ունէր քաղմագան ճարտարապետական գեղեցկութիւններով: Սակայն...:

«Մեծատունները փարթամացել էին տնանկների ֆրտինով, վաշխերով ու անիրաւութիւններով, անողորմ էին աղփատների հանդեպ, հակված էին մեղկ կեանքի, չէին խորշում կեղտոտ գործերից... (Հայկ. Հանրագիտարան էջ 408, Ա. հատոր):

Ինչո՞վ պիտի գիտնայ աշխարհի թէ մենք աշակերտներն ու հաւատաւորներն ենք Յիսուս Քրիստոսի: Ի՞նչ է Անոր հետեւողները եւ հաւատացեալներ ըլլալուն ապացոյցը: Եկեղեցակառոյց տանարնե՞րն եւ աղօթասաց ուխտատեղիները: Ոչ երբեք, որովհետեւ անոնք կրնան կառուցուիլ անձնական փառքի եւ արուեստի սիրոյն անիրաւութեամբ շահուած դրամով: Անոնք կրնան դառնալ յիշատակարան եւ ֆանդակազարդուած յուշարձաններ վկայակոչելու խնկելի եւ անթառամ յիշատակը մեր անցեալ հաւատքին: Այսօր, Յիսուս Քրիստոս ապացուցանելի է մի միայն մեր ծառայասիրութեամբ եւ միասնականութեամբ: «Սիրեցէ՛ք զիրար ինչպէս ես ձեզ սիրեցի»ն՝ սիրել է անյիշաչարութեամբ եւ ներողամտութեամբ:

Սէր քառը չէ ստեղծուած ֆարոգուելու եւ քանաստեղծելու համար, այլ՝ Յիսուսի պատուիրած սէրը՝ կիրարկուելու՝ համար արտասանուեցաւ անսուտն շրթներէ: Աստուածային ստեղծագործ Սէրը խոնարհեցաւ (թանձրացաւ, մարդացաւ) աշխարհ, պարգեւելու սիրոյ իմացական կեանք մարդ արարածին: Նոյնպէս մարդ՝ ի՞նք եւս քարձրանալու է դէպի տիեզերական Սէրը եւ կեանքը՝ ուր պիտի գտնէ իր Արարիչը եւ Տէրը: Այս խթանը եւ դիւցազնական խոյանքը դէպի Աստուած եւ մարդ, սէր քառին հողովումով չիրականանար, այլ՝ զոհաբերութեամբ ու նուիրումով: Ինչպէս

կայ մեռեալ հաւատք, կայ նաեւ մեռեալ սէր: Սէրը... Յիսուսի պէս չաչարուած, խաչուած ու թաղուած բառ մըն է, պարտ է զայն յարուցանել:

Սիրոյ եւ յոյսի կազդուրիչ եւ ապաքինող ներշնչումի կարիքը ունին ներկայ եկեղեցիները, ընտանիքները եւ ֆաղափական կուսակցութիւնները: Ապա թէ ոչ, մեր հայրենասիրութիւնը, եկեղեցասիրութիւնը եւ համակեցական սէրը՝ մեռեալ կամ այլասերած սէր է:

Երկու հազար տարիներէ ի վեր յաղթանակած է Յիսուսի սէրը կարգ մը հաւատացեալներու կեանքէն ներս: Ինչո՞ւ, որովհետեւ լուսաշող Յիսուս սիրեց մարդկութիւնը անհամեմատ հորիզոնով եւ խորացումով: Անոր սէրը անհանգրուան է, անսկիզբ եւ անվախճան: Ան գիտցաւ, որ աշխարհի հետ խօսելու միակ լեզուն սէ՛րն է: Աշխարհի ներկայ գոյավիճակը պատրաստութեան եւ կարգապահութեան վարժութիւն մը ըլլալու է գալիք Աստուծոյ Թագաւորութեան, ՍԻՐՈՅ ֆաղափացիութեան համար:

Սիրոյ եւ նուիրումի, զոհողութեան եւ անյիշաբարութեան լեզուն Յիսուս ջանաց սորվեցնել Իր աշակերտներուն: Հայրենասիրութիւնը, ընտանիքի սէրը եւ եկեղեցասիրութիւնը եթէ ընդելուզուած չեն Յիսուս Քրիստոսի՝ սիրոյն մէջ, մեր սիրելու ջանքն ու ձգտումը պարզ

ձեւակերպութիւն մըն է, չ'ըսելու համար կեղծաւորութիւն:

«Տէրոջը առջեւէն լեռները փակող ու ապառաժները կոտորող մեծ ու սաստիկ հով եղաւ, բայց Տէրը այն հովին մէջ չէր. եւ հովին ետեւէն գետնաշարժ եղաւ, բայց Տէրը գետնաշարժին մէջ չէր. ու գետնաշարժին ետեւէն կրակ եղաւ, բայց Տէրը կրակին մէջ չէր. եւ կրակին ետեւէն մեղմ ու բարակ ձայն մը կը լսուէր: Ու եղիա գանիկա լսածին պէս՝ իր վերարկուովը երեսը ծածկեց, ու ելաւ ֆարայրին բերանը կայնեցաւ. ու ահա անոր ձայն մը եկաւ ու ըսաւ, «Ով եղիա, հոս ի՞նչ բան ունիս»:

Գ Թագ. ԺԹ. 9-13

Եղիա մարգարէին սոյն փորձառութիւնը, որ պատահեցաւ Քրիստոսէ 900 տարի առաջ, ապացուցանելի բացայայտութիւնն է երկինքէն, թէ աստուածային միջամտութիւնը «մեղմ ու բարակ ձայն»ով (սիրով) կը գործադրուի ու ո՛չ գետնաշարժով կամ փոթորիկներով:

Խոնարհի՛նք Յիսուս Քրիստոսի անժամանցելի պատուէրին.

«Դուք ալ սիրեցէ՛ք զիրար»ին առջեւ եւ ուխտեմք դառնալ սուրբ սիրոյ ջահակիրները եւ հետեւորդները անպարտելի Յարուցեալին:

ԱԼ ՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Այլ կրօններու կարգին, քրիստոնէական կրօնական դրութեան մէջ եւս փահանայութիւնը կեդրոնական դիրք գրաւած է: Նոր Կտակարանի փահանայութիւնը շատ մը ձեւերով շարունակութիւնն է Հին Կտակարանի Քահանայութեան: Յիսուս ճանչցաւ եւ օրինական գտաւ Հին Կտակարանի փահանային պաշտօնը իբրեւ Աստուծոյ ծառայ եւ պաշտօնեայ: Երբ ան բոլոր հրեան բժշկեց, անոր ըսաւ. «Գնա եւ դուն բեզ փահանային ցոյց տուր» (Մատթ. 8:4, Մարկ. 5:14): Սակայն, Նոր Կտակարանի սերտողութիւնը Յիսուսի կեանքի պատմութեան, ցոյց կու տայ որ հրեայ փահանայատուութիւնը, ներառեալ օրէնքի ուսուցիչներ ու ժողովուրդի երէցներ, տեսնելով Նազովրեցի վարդապետին փարօզչութեան յաջողութիւնը եւ անոր հետեւորդներուն օր ըստ օրէ բազմացումը, սկսան հալածել զայն կասեցնելու համար Յիսուսի ազդեցութիւնը:

Հրեայ փահանայատուութեան համար վտանգը ակնհայտ էր, որովհետեւ անոնց ուշադրութեանն չվրիպեցաւ երբ Յիսուս իր փարօզած Նոր վարդապետութեամբ Շաբաթ օրը յարգելու հարցին կապակցութեամբ, խախտելով եբրայական օրէնքը յայտարարած էր. «Մարդու Որդին Տէրն է Շաբաթին» (Մատթ. 12:1-7, Մարկ. 2:23-27, Ղուկ. 6:1-5): Նաեւ, ան փնտրատական խօսքերով պախարակած էր Իսրայէլի կրօնական իշխանութիւնը եւ փահանայատական դասը (Մատթ. 21:45-46):

Հրեաներ յաջողեցան վերջ տալ Յիսուսի կեանքին, բայց ինչպէս պատմութիւնը ցոյց կու տայ, անոր Մահը, Յարութիւնը եւ Համբարձումը

փանդեց Հին Կտակարանի փահանայական կառոյցը: Յիսուսի փարօզչութիւնը զինքն զարժուց կեդրոնական դէմքը Նոր Կտակարանի փահանայատուութեան, որովհետեւ ան խիզախութեամբ, իշխանաբար պատգամեց, թէ «Տաճարէն աւելի մեծ մէկը կայ հոս» (Մատթ. 12:6), «Քանդեցէ՛ք այս տաճարը, եւ երեք օրէն ես կրկին պիտի վերաշինեմ զայն», (Յովհ. 3:19), «Մարդու Որդին, ինքն ալ, չեկա՛ւ ուրիշներու կողմէ սպասաւորութիւն ընդունելու, այլ սպասաւորելու եւ իր կեանքը շատերու համար որպէս փրկագին տալու» (Մարկ. 10:45):

Քրիստոսի հաստատած Նոր փահանայութեան մասին անդրադառնալով, եբրայեցիներուն ուղղած նամակին մէջ Պօղոս Առաքեալ կը հաստատէ, թէ քրիստոնէական հաւատքը աւելի վսեմ ու բարձր ըլլալով՝ փոխարինած է Հին Կտակարանեան պաշտամունքի կաղապարները, որովհետեւ «Քրիստոս, ինքն իրեն չճառաւ փահանայատուութեան պատիւը, այլ՝ զայն ստացաւ Աստուծմէ, որ իրեն ըսաւ. «Դուն իմ Որդիս ես, այսօր բեզ ծնայ», իսկ ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ. «դուն յախտեան փահանայ ես, Մելքիսեղեկ փահանային պէս:»

«Ան փրկութեան պատճառ եղաւ բոլոր անոնց համար՝ որոնք իրեն կը հնազանդին» (5:5-10):

Պօղոս Առաքեալ Ղեւտական փահանայութեան անկատար ըլլալը մատնանշելով կ'ըսէ. «Գիտեմք, թէ Ղեւտացիներու փահանայութիւնն էր հիմը սրբութեան այն օրէնքին, որ Իսրայէլի ժողովուրդին տրուեցաւ: Արդ, եթէ կարելի ըլլար այդ փահանայութեան միջոցաւ կատարելութեան հասնիլ, Աստուած ի՞նչ պէտք պիտի ունենար նոր փահանայատու

մը տալու Մեղփսեդեկի օրինակով եւ ոչ՝ Ահարոնի ֆահանայութեան շարունակութենէն (7:11): Բացայայտ է, որ նախկին պատուիրանը մէկդի կը դրուի, անգոր եւ անօգուտ ըլլալուն համար, որովհետեւ Օրէնքը չկրցաւ ոռել բան կատարելութեան հասցնել. եւ հիմա մեզի տրուեցաւ աւելի լաւ յոյս մը, որով Աստուծոյ կը մօտենանք» (7:18-19):

Ըստ Առաքեալին, նոր ֆահանայութիւնը երդումով տրուած է եւ յաւիտեանական է, որովհետեւ «աստուածային երդումով տրուած խոստումը, որ Օրէնքէն աւելի ետք տրուեցաւ, ֆահանայապետ կը կարգէ Որդին, որ այլեւս յաւիտեանապէս կատարեալ է (7:28). մենք ունինք այնպիսի ֆահանայապետ մը, որ ամենագոր Աստուծոյ աթոռին աջ կողմը նստած է, երկինքի մէջ, իբրեւ պաշտօնեայ՝ երկնաւոր Սրբարանին, այսինքն այն ճշմարիտ խորանին՝ որ Տիրոջ ձեռքով կանգնուած է եւ ոչ թէ մարդոց (8:1-7): Քրիստոս եկաւ, որպէս գալիք Նոր կարգերուն ֆահանայապետը... մտաւ Սրբարանը, ոչ թէ նոխազներու եւ ցուլերու արիւնով, այլ՝ ի՛ր իսկ սեփական արիւնով, անով մեզի համար յաւիտեանական փրկութիւն ապահովելով... Քրիստոս Նոր Ուխտին միջնորդը եղաւ, քանի իր մահով քաւեց այն յանցանքները, որոնք առաջին Ուխտի ժամանակաշրջանին գործուեցան, որպէս զի Աստուծոյ կողմէ հրաւիրուած մարդիկը խոստացուած յաւիտեանական կեանքը ժառանգեն (9:11-15): Եկեղեցին որպէս մարմինը Քրիստոսի եւ իբր Նոր Իսրայէլ կոչուած է միջնորդի դեր կատարել Աստուծոյ ու մարդոց միջեւ: Պետրոս Առաքեալ իր Առաջին Ընդհանրական նամակին մէջ կարեւորութեամբ կը շեշտէ Նոր Ուխտի ֆահանայութեան տրուած այս կարեւոր պաշտօնը, թէ «Այսպիսով դո՛ւք ալ, որպէս կենդանի քարեր,

Քրիստոսի վեմին վրայ կը կառուցուիք՝ իբրեւ հոգեւոր տաճար. իւրաքանչիւրդ կը դառնաք անարատ ֆահանանք եւ Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ հոգեւոր ընդունելի պատարագ կը մատուցանէք Աստուծոյ... դուք ընտրուած ցեղ մըն էք, թագաւորելու կոչուած ֆահանանք, եւ Ձեր պարտականութիւնն է քարոզել զօրութիւնը անոր՝ որ ձեզ խաւարէն իր սփանչելի լոյսին կանչեց» (2:5,9):

Յայտնութեան Գիրքին մէջ, Յովհաննէս Առաքեալ անդրադառնալով Պետրոսի ֆահանանքու թագաւորութիւն տարազին՝ կ'ըսէ. «Յիսուս Քրիստոս որ մեռելներէն յարութիւն առնողներուն առաջինն է եւ երկրի թագաւորութիւններուն իշխանը, մեզ սիրեց եւ իր արիւնով մեր մեղքերուն շղթաները փշրեց, ու մեզ ըրաւ ֆահանանքու թագաւորութիւն մը, ծառայելու Աստուծոյ՝ իր Հօր (1:5)... անոնք Քրիստոսի հետ հազար տարի պիտի թագաւորեն» (20:6):

Նոր Կտակարանին մէջ ներկայացուած ֆահանայութիւնը խմբային միացեալ իշխանութիւն է: Քրիստոնեայ համայնքի պաշտօնեան կամ առաջնորդը իբր ֆահանայ չէ յիշատակուած: Կորնթացիներուն յղած առաջին նամակին մէջ Պօղոս Առաքեալ կը քաջայայտէ. «Դուք թէպէտ առանձին-առանձին անդամներ էք, բայց միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի մարմինը: Այդ մարմինին, այսինքն՝ եկեղեցիին մէջ Աստուած քաղմաթիւ անդամներ կարգեց զանազան ծառայութեանց համար. նախ՝ առաքեալները, երկրորդ մարգարէները, երրորդ ուսուցանողները, ապա՝ հրաշագործ զօրութիւն ունեցողները, եւ դեռ՝ բժշկելու շնորհք ունեցողները, ուրիշներուն օգնելու ընդունակները, վարչական կարողութեամբ օժտուածները, յափշտակութեան մէջ լեզուներ

խօսողները եւ այդ լեզուներով խօսուած ը մեկնարանելու ատակ մարդիկը» (12:27:28): Առաջին անգամ ըլլալով, Կղեմէս Հռոմէացին Կորնթոսի գրած նամակին մէջ (96 թուին) աւագ ֆահանայ, ֆահանաներ յորջորումը տուած է քրիստոնեայ երէցներուն. իսկ, Բ. դարու սկիզբին, Իգնատիոս Անտիոքացին յետ առաքելական շրջանի եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը նպիսկոպոս, ֆահանայ, սարկաւագ եզրով արձանագրած է՝ Զմիւռնիացիներուն ուղղած իր գրութեան մէջ: Հետագայ դարերուն, Նոր Կտակարանի ֆահանայութիւնը զարգացած ու դասաւորուած է այսօրուան նուիրապետական կարգերով:

Մելիսեդեկի ինքնութիւնը

Երբայեցիներուն գրած նամակին մէջ, Պօղոս Առաքել կարեւորութեամբ կը շեշտէ Յիսուս Քրիստոսի յաւիտեանական ֆահանայութիւնը, որուն իբր նախատիպ, օրինակ կը բերէ Մելիսեդեկ ֆահանայ-թագաւորը:

Հին Կտակարանին մէջ խորհրդաւոր անձնաւորութիւն մըն է Մելիսեդեկ, որ կրօնական գրականութեան մէջ ասուպի նման երեւցած ու անհետացած է: Առաքելը հիմնուելով Ծննդոց Գիրքին վրայ (14:17-20), հետեւեալ հակիրճ տեղեկութիւնը կու տայ.- «Այս Մելիսեդեկը Սաղէմի թագաւորն էր եւ քարձրեալ Աստուծոյ ֆահանան, որ Արրահամը դիմաւորելու ելաւ, երբ անկա պատերազմէն կը վերադառնար, թագաւորները պարտութեան մատնելէ

ետք. եւ Մելիսեդեկ օրհնեց Արրահամը: Իսկ Արրահամ իր ամբողջ աւարին մէկ տասներորդը անոր տուաւ» (Եբր. 7:1-2): Առաքելը անոր մասին յաւելեալ ծանօթութիւն տալով կ'ըսէ. «Նախ Մելիսեդեկ անունը կը նշանակէ արդարութեան թագաւոր: Երկրորդ, թագաւոր Սաղէմի՝ կը նշանակէ թագաւոր խաղաղութեան: Մելիսեդեկի ո՛չ հայրը յայտնի է, ո՛չ մայրը, եւ ո՛չ ալ ծագումը. իր կեանքին ո՛չ սկիզբը գիտենք եւ ո՛չ ալ վախճանը: Նման է Աստուծոյ Որդիին. մշտնջենական ֆահանայ է» (7:2-3):

Մելիսեդեկի անունն յիշատակութեան կը հանդիպինք նաեւ Սաղմոսագիրքին մէջ, ուր Դաւիթ թագաւոր երուսաղէմը գրաւելէ ետք, խոստում կը ստանայ Աստուծմէ ժառանգելու Մելիսեդեկի ֆահանայ-թագաւորութիւնը. «Երդուաւ Տէր եւ ոչ եւս զղջացի. թէ դու ես ֆահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելիսեդեկի, եւ Տէր ընդ աջմէ քումմէ» (110-4):

Մարկոսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս իր ինքնութիւնը կը յայտնաբերէ իբրեւ Դաւիթեան Մեսիայի (12:35-37). եւ եթէ Յիսուս Դաւիթեան Մեսիան է, ուրեմն ինքն է յաւիտեանական ֆահանայապետը Մելիսեդեկի նման:

Պօղոս Առաքելի նամակը երբայեցիներուն՝ կը մատնանշէ Ղեւտական-Ահարոնեան ֆահանայութեան անկատարութիւնը, Յիսուս Քրիստոսի գերակայութիւնը եւ աստուածային երդումով հաստատուած Նոր ֆահանայութեան անժամանցելիութիւնը, որովհետեւ «Յիսուս գերազանց ուխտի մը երաշխաւորը եղաւ» (7:22):

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

Ո՞ՒՐ Է ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Հարցում մըն է այս որ յանախ կը լսուի, բայց որու պատասխանը այնքան ալ հեշտ կարելի չէ ստանալ:

Հայ ժողովուրդի համար իր տունը, դպրոցը եւ եկեղեցին եղած են այն երեք կենդանի սիւները որոնք պահած են զինք կանգուն այսօրվան դարեր իր պատմական հայրենիքին, ինչպէս եւ անկէ հետո օտար երկիրներու մէջ:

Հայը շինած է իր տունը եւ խնամած ընտանիքի անդամները խղճմտօրէն, սիրով եւ անընկճելի կամօքով: Պաշտպանած է զայն ամէն տեսակի փորձանքներէ կուրծք տալով ներքին եւ արտաքին անմարդկային հալածանքներու եւ խռովութիւններու: Հայու տունը եղեր է ամուր բերդը որու պատերուն ետին հայրն ու մայրը եւ զաւակները ապահով զգացած են իրենք զիրենք սիրոյ տաճուկ օճախովը որ միշտ եղած է վարվռուն եւ յուսադրիչ:

Հապա դպրոցը, այս ազգին կենսունակութեան երկրորդ կենդանի սիւնն է: Ան ալ, զաւակը կեանքի կանչող, անոր մտքի աչքը լոյս աշխարհին բացող օրրանն է եղած: Հոն է սկսած անոր իմացական զարգացման ճանապարհը: Մտողական հոգատարութիւնը իր հովանին տարածած է ոչ միայն ֆիզիքական հանգիստին եւ պէտքերու գոհացման վրայ՝ ընդհանրապէս, այլ անոր մտքի լուսաւորութեան վրայ՝ մասնաւորապէս:

Իրաւացիօրէն, հպարտ է ծնողքը երբ կը վկայէ իր զաւակի յառաջդիմութեան մասին, երբ կը տեսնէ անոր մէջ նախանձ առաւել եւս յաջողելու իր ընդգրկած ասպարէզին մէջ: Դպրոցը հայուն ոչ միայն ուսուցած է, այլ մշակած է հայորդիի հոգին բարոյական ապրումներու ընդգծումներովը, որպէս զի ան արժանանայ «մատով ցուցուելու»

իր սրբակեաց եւ օրինակելի անհատ: Ի վերջոյ, հայ դպրոցը եղեր է դարբնոցը մշակոյթի հերոսներուն որոնք դժուարին պայմաններու մէջ իսկ մէկդի չեն դրած իրենց գրիչը մերժելով ստեղծել:

Երրորդ կենդանի սիւնը հայ մարդուն եղեր է անոր եկեղեցին: Հրաշքով ներշնչուած եւ մեծ գոհողութիւններով հաստատուած հայուն եկեղեցին անոր հոգեւոր տունն է: Ահա թէ ինչպէս մօտ 1700 տարիներէ ի վեր կայ ան, նախ իր հիմը դրած հայրենի հողին վրայ եւ ապա՝ դժբախտ իրադարձութեանց հետեւանալով, վերահաստատուած օտար հողերու վրայ: Բայց հոն հիմք դնելէ ետք ինքզինք օտար չէ զգացած, բայց անոր հետ լեզու գտնելով կ'ապրի եւ կը շնչէ եւ կը ստեղծէ: Կ'ապրի եւ կը գործէ իր ժողովուրդի ճամբով հիւրընկալ ժողովուրդներու միջավայրին մէջ միշտ հպարտ իր անցեալով եւ աշխարհի տունած իր մշակոյթով եւ հոգեւոր ներդրումներով: Հայու եկեղեցին եղեր է անոր համար այն միակ յենարանը որուն ան կոթնի եւ որու վրայ ունենայ վստահութիւնը թէ պիտի հոգատարուի անկէ եւ ստանայ գոհացումը իր հոգիի սնունդին:

Բայց ո՞ւր է որ կը տրուի այս կենսական սնունդը եթէ ոչ ապահովարար այդ նոյն եկեղեցիին մէջ՝ մասնաւորաբար, եւ ժողովուրդի տուններուն, դպրոցներուն եւ աշխատավայրերուն մէջ՝ ընդհանրապէս: Այս կը նշանակէ որ եկեղեցւոյ գործերու վարողութեան պատասխանատու մարդիկ ո՛րքան կարեւորութիւն պէտք է տան պաշտամանց կանոնաւոր կատարման:

Հոս է որ ներկայ հաւատացեալը ոչ միայն պիտի հիանայ երգերու գեղեցկութեան եւ երգողի ձայնին վրայ,

այլ պիտի ըմբռնե՞թէ ըստած խօսքի քառերը ինչ կ'ըսեն իրեն, եւ թէ ինք օգտուելով անոնց ուսուցումէն պիտի վերադառնայ իր աշխարհը ապրելու եւ գործելու հոգեւորապէս աւելի առողջ եւ երջանիկ կեանք մը իր ընտանիքէն ներս եւ դուրս:

Հարցը այս է սակայն. ո՞րքանով կը բաշխուի այդ սնունդը հայ մարդուն: Թերեւս հարցումի պատասխանը պէտք է փնտռել այն հետաքրքրութեան մէջ որ հայ մարդը կը ցուցաբերէ եկեղեցական պաշտամանց իր ներկայութեամբ: Ուրեմն՝ տեսնենք եւ հաշուենք թէ ինչ է թիւը անոնց որոնք հոն են եւ գոհացում կը ստանան կատարուածներէն եւ ըստածներէն:

Յստակ է որ համայնքի միայն փոքր մասը ներկայ կ'ըլլայ պաշտամունքներուն: Հապա մնացած մեծ թիւը: Անոնք ուրիշ գործերով զբաղած են, եւ կամ հոգեւոր պահանջը չեն զգար եկեղեցի երթալու: Մէկէ աւելի պատճառներ կան այս կացութիւնը բացատրող: Վերլուծենք հարցումներով:

Առաջին հարցում. Ինչո՞ւ մեծ թիւով մարդիկ ներկայ կ'ըլլան եկեղեցւոյ մէջ երբ մկրտութիւն, հարսանիք եւ կամ թաղման պաշտօն մը կը կատարուի: Թերեւս ըսուի. եկողները մասնաւոր հրաւեր ստացած են եւ կամ ընտանիքի անդամներ են, այս պատճառով պարտ կը զգան անպայման ներկայ ըլլալ:

Նկատի առնենք հետեւեալը. եկեղեցին մեր հաւատացած Աստուած Յիսուսի տունն է, եւ Ան մեզ կը հրաւիրէ որ գոնէ շաբաթը օր մը՝ կիրակի օր, քանի մը ժամուան համար բով բովի գանք, աղօթենք միասին, յայտնենք Իրեն մեր շնորհակալութիւնը եւ փառաբանենք Իր անունը:

Արդեօք մեր ազգականներու եւ քարեկամներու հրաւերը աւելի՞ արժէք ունի քան թէ Յիսուս Փրկչին, որուն

անունով մենք քրիստոնեայ կը կոչուինք: Ուրեմն, աւելի դիւրին է մեզ մերժել Անոր հրաւերը եւ ընդունիլ աշխարհի մարդոց տուածը:

Երկրորդ հարցում. Ինչո՞ւ մեծ թիւ մարդիկ ներկայ կ'ըլլան թատերական ներկայացումներու եւ կամ սքօրտական խաղերու, շատ աւելի մեծ թիւով քան թէ եկեղեցական պաշտամունքներու: Թերեւս ըսուի. առաջինները հետաքրքրական են եւ հոն քան մը կը սորվինք: Հոն քաղմաթիւ մարդոց կը հանդիպինք եւ կը ծանօթանանք, եւ որոնք կրնան մեր շուկայի գործին յաջողութեան նպաստել:

Յիշենք, շատ պարզ է որ թատերգութեան լեզուն մեր ամէնօրեայ գործածած լեզուն տարբեր է, բոլորովին մեզի անծանօթ: Բայց երբ հոն երթանք չենք պահանջեր որ մեր գիտցած լեզուով ներկայացնեն խաղը: Կը նստինք եւ համբերութեամբ կը հետեւինք քեմադրութեան: Հապա հոն կատարուող երգեցողութիւնը: Վստահօրէն գեղեցիկ է հակառակ մեզի ծանօթ չ'ըլլալուն: Բայց հանգիստ կը նստինք եւ մտիկ կ'ընենք:

Եկեղեցւոյ մէջ երգուած շարականներն ու մեղեդիներն ալ ունին իւրապատուկ գեղեցկութիւն: Ինչո՞ւ անհամբեր կ'ըլլանք եւ շուտով տուն երթալու մասին կը մտածենք քանի մը վայրկեան եկեղեցւոյ նստարաններուն նստելէ ետք: Արդեօք նոյնը կ'ընենք երբ սքօրտական խաղերու ներկայ ըլլանք: Նախ խոշոր գումար մը կը վճարենք դաշտավայրը երթալու տոմս գնելով, եւ ապա գոնէ երեք ժամ տեւողութեամբ կը նստինք չոր ու ցամաք նստարաններու վրայ եւ երբեք չենք անդրադառնար որ ժամեր անցեր են: Իսկ եկեղեցական պաշտամանց պարագային ժամերը չէ, այլ վայրկեանները կը հաշուենք թէ ո՞րքան շուտ իր աւարտին պիտի հասնի պաշտամունքը:

Այս բոլորը ըսելով հանդերձ պէտք է ըսել որ կան որոշ իրողութիւններ, օրինակ ինչպէս լեզուի եւ պաշտամանց միօրինակութեան պարագաները, որոնց դէմ դժուար է արդարացուցիչ պատասխան գտնել: Զժմարիտ է, օրինակի համար, որ Հայց. եկեղեցւոյ լեզուն իր գրական, պատմական եւ իմաստի տեսանկիւնէն դիտելով յստակ արժէք ունի, սակայն խօսակցութեան լեզուն չէ այսօրուան հայուն:

Տրուած ըլլալով որ արտասահմանի մէջ շատ աւելի մեծ է թիւը հայորդիներու, քան թէ հայրենիքի մէջ ապրողներուն, առաջինները ուրեմն պարտաւորուած են օրական գործի ժամերուն գործածել իրենց բնական երկրի լեզուն: Տրուած ըլլալով նաեւ որ հայորդիներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը ոչ-հայ դպրոցներ կը յաճախեն, հայկական ուրոյն դպրոցներու չգոյութեան պատճառով, հոն խօսուած եւ գործածուած լեզուն իրենց բնական երկրի լեզուն է որը իրենք ալ պէտք է խօսին, մասնաւորաբար երբ շրջանաւարտութենէ ետք կեանքի շուկայ իջնեն իրենց օրապահիկը շահելու համար: Անոնք պարտադիր պէտքը պիտի ունենան տեղւոյն լեզուն գործածելու: Շուկան հայերէն խօսելով չենք կարող մեր օրապահիկը շահիլ:

Հարց է ուրեմն, թէ այս կացութեան դիմաց եկեղեցւոյ գործերու վարողութեան պատասխանատու անձինք ի՞նչ պէտք է ընեն:

Առաջին. թերեւս եկեղեցական պաշտամունքներու համար տարբերող ժամեր պէտք է նշանակեն ուր դասական, գրական լեզուէն զատ ժամապաշտութիւն կատարուի աշխարհաբար ինչպէս նաեւ ժողովուրդի բնական երկրի լեզուով:

Երկրորդ. Որեւէ ծիսակատարութիւն, ներառեալ բոլոր խորհուրդները, Սուրբ Պատարագ, Մկրտութիւն, Պսակ կամ Թաղում պաշտուին ներկաներուն

եւ ննթականերուն հասկնալի լեզուով: (Հետաքրքրական է նշել որ վերջին երեքը արդէն գրեթէ ամէն տեղ կը գործադրուին ըստ պահանջի, բարի արդիւնով՝ առանց վերին իշխանութեան որոշումին եւ կամ հրահանգին:) Նոյնը պէտք է ընել Սուրբ Պատարագի մատուցման պարագային:

Երրորդ. Եթէ եկեղեցին եւ իր պաշտօնէութիւնը ուսուցիչն է ժողովուրդին, ուրեմն պարտի ուսանող մնալ, քան զհետադարձ որ իր դէմ նստողը եւ ըսածը ունկնդրողը ունի սորվելու տրամադրութիւնը ամենապարզ միտքէն մինչեւ ամենաբարդը, որ գիտէ նաեւ թէ ուսուցիչը ունի՞ պատրաստութիւնը ուսուցանելու:

Չորրորդ. Զիշտ է, ինչպէս արդէն ակնարկուեցաւ թատրոնի եւ սրօրտական խաղերու ներկայ եղողներու նստելու համբերութեան մասին, թէ ինչպէս եկեղեցւոյ պաշտամանց ներկայ եղողները չունին այդ չափի համբերութիւն: Ինչո՞ւ մէկի պարագային ունին, իսկ միւսին ոչ: Վասն զի առաջինի պարագային մտքով եւ մարմնով կը մասնակցին բնագործեան եւ կամ սրօրտի խաղերուն: Իսկ եկեղեցւոյ պարագային կու գան, կը նստին եւ մտիկ կ'ընեն առանց որեւէ քաժին վերցնելու: Մարդ ո՞րքան ժամանակ կրնայ համբերել լուռ մնալու:

Հինգերորդ. Վերջին խօսք մը պաշտամունքի երկարութեան եւ միօրինակութեան մասին: Զիշտ է եւ իրաւ: Հայց. եկեղեցւոյ կիրականօրեայ պաշտամունքները գոնէ երեք կամ աւելի ժամ կը տեւեն, եթէ քահանան ամբողջութեամբ եւ կանոնաւոր կերպով կատարէ զանոնք: Կան Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները, Սուրբ Պատարագը, երկլեզուեան քաղաքները եւ յաճախակի խնդրուած Հոգեհանգիստները: Ուրեմն այսպէս եթէ առաւօտեան ժամը 9-էն սկսի պաշտամունք պիտի տեսն

առ նուազն մինչեւ կէսօրուան ժամը 12ր
եթէ ոչ աւելի ուշ:

Ո՞վ է այն անձը որ եկեղեցի
պիտի գայ եւ լռելեայն ունկնդրէ այս
բոլորը առանց բառ մը հասկնալու:
Թերեւս ժամը հասած է որ գոնէ արար
աշխարհ տարտղնուած Հայց. եկեղեցին
վերաբնէ իր պաշտամանց կանոնը եւ
խմբագրէ ժողովրդեան հասկացողութիւնը
եւ մասնակցութիւնը պահանջող ժամեր-
գութիւններ, ինչպէս եւ Սուրբ Պատարագ,
ուր ան՝ ժողովուրդը, երգէ եւ աղօթէ
բոլորին հետ ելլելով իր կղզիացումէն եւ
լուռ մնալու դիրքէն: Այս վանականներու

կենցաղը պէտք է ըլլայ:

Ահա այս բոլորով ժողովուրդը
պիտի գտնէ իր տեղը եկեղեցւոյ կեանքին
մէջ իբր պարող եւ գործող վկան
աստուածային այն պատգամին որ
եկեղեցին հիմնող Փրկիչը տուաւ
իրենիններուն, դառնալ «Մի հօտ եւ մի
հովիւ»:

Ահա այսպէս անհատ քրիստոնեան
իր հաւատակիցներու հետ Աստուծոյ
տան մէջ համախմբուած պիտի գայ
սրտով եւ հոգիով պաշտելու ամենագոր
Հայր Աստուածը, Միածին Որդին Յիսուս
Փրկիչը եւ մխիթարիչ Սուրբ Հոգին:

ԱՍՏՈՒԱԾ ԶԱՄԲՈՐԴԵՑ ԴԷՊԻ ԵՐԿԻՐ

Ի՞նչ սփանշելի օր է այսօրը:
Համայն մարդկութիւնը կը ցնծայ հոգիով
ականատես ըլլալով տիեզերական
արժողութեամբ բացառիկ դէպքի մը՝
ծնունդը Յիսուս մանուկին, Հրէաստանի
Բեթղեհէմ քաղաքի մսուրներէն միոյն
մէջ: Կա՞յ մէկը որ անգէտ ըլլայ անոր
ծննդեան մանրամասնութիւններուն որոնք
այն պարզութեամբ՝ եւ սակայն հոգեւոր
խորը իմաստով, արժանագրուած են Նոր
Կտակարանի աւետարաններուն մէջ:

Յովսէփ եւ Մարիամ անուն ամուլը
մեծ թագաւոր Դաւիթի տունին եւ
սերունդին պատկանած ըլլալով կու գան
Բեթղեհէմ արժանագրուելու Հռովմի
հրամանով պահանջուած մարդահա-
մարին: Մարիամի յղութիւնը իր վերջին
օրերուն հասած է արդէն եւ ան պատրաստ
է իր անդրանիկ գաւկին ծնունդ տալու:

Բեթղեհէմ հիւրանոցները լեցուած
են եւ Յովսէփ սենեակ չի կրնար ապահովել
Մարիամի եւ իր համար, բացի
տրամադրելի մսուրէ մը ուր պիտի
անցընեն օրերը մինչեւ մարդահամարին
արժանագրուելու պահը:

Ի՞նչ սփանշելի եւ հրաշալի օր է
այսօրը, վասնզի ախոռին մէջ կը ծնի

Յիսուս մանուկը կենդանիներու շունչին
եւ նայուածքին տակ:

Վստահօրէն, տիեզերքի ստեղ-
ծագործութենէն ասդին միլիոնաւոր
ծնունդներ տեղի ունեցած էին, բայց
անոնցմէ եւ ոչ մէկը եղած էր այսօր
նշանակալից, խորհուրդով լի եւ սրտագրաւ
որքան Յիսուս մանուկի ծնունդը:

Ինչո՞ւ, որովհետեւ անոր Հայրը՝
Աստուած, կամեցած էր իչնել երկրի
վրայ, հաճած էր իր երկինքէն ճամբորդել
եւ գալ աշխարհ ինքզինք ծանօթացնելու
մարդկութեան եւ վերակոչելու մարդը որ
յետ մեղքերէ մաքրուելուն դառնայ տուն՝
Իր մօտ:

Հայր Աստուած մարդ արարածը
իր մօտ հրաւիրելու կարելորդ այս պաշտօնը
յանձնած էր իր Որդւոյն՝ Յիսուսի,
որպէս զի ան իր Հօր սէրը եւ
ներողամտութիւնը ներկայացնէ մարդ
արարածին եւ բանայ ճամբան երանական
կեանքի ընդունման:

Ուրեմն, ի՞նչն է իմաստը այս
բացառիկ ծնունդին, նոյնինքն Աստուծոյ
ճամբորդելն է դէպի իր ստեղծած
աշխարհը: Այս յատկանշական
ճամբորդութեան յաջորդեցին ուրիշ

նամրորդութիւններ եւս: Օրինակ՝ կը կարդանք թէ գիշերուան ժամերուն իրենց հօտին հոգատարող հովիւներն ալ՝ իմանալէ ետք թէ մանուկ մը ծնած է Բեթղեհէմի ախոռին մէջ, նամբայ ելան դէպի ծննդեան վայրը բարիգալուստ մաղթելու նորածինին:

Այո, երկինքէն հրեշտակներ ալ նամրորդեցին դէպի նոյն վայրը «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» երգելով: Կար տակաւին ուրիշ խումբ մը նամրորդներու՝ հեռու երկիրներէ եկող որոնք առաջնորդութեան տակը երկնքի լուսաւոր եւ պայծառ լոյսին կուգային Բեթղեհէմ:

Այո, Աստուծոյ Որդին Յիսուս ինքը նամրորդեց եւ եկաւ երկիր եւ ծնաւ՝ քու եւ իմ նման, իրեն մայր Մարիամէն: Ան ծնաւ քու եւ իմ նմանութեամբ որպէս զի հաստատէր իր կատարեալ մարդկայնութիւնը: Կ'ըսէ գիրքը սուրբ թէ ան խոնարհեցաւ իր երկնային քնակութենէն, դարձաւ մարդ կատարեալ առանց վրայ տալու իր աստուածային էութիւնը, այլ անբաժանելի կերպով միացուց զայն իր մարդկութեան, մնալով Աստուած կատարեալ դարձաւ մարդ կատարեալ:

Ահա թէ ինչու սքանչելի է այս օրը: Վասն զի Աստուած ինքը կամեցաւ իր Միածին Որդւոյն միջոցաւ յայտնուիլ մարդու կերպարանով, ապրելու անոր նման, փորձուելու առանց սայթափելու, պատգամելու Աստուծոյ թագաւորութեան մասին, բժշկելու հիւանդները եւ կենդանացնելու մեռեալները, եւ ի վերջոյ հաստատելու իր եկեղեցին ուր իր հետեւորդները պիտի լեցուէին իր հոգիով եւ դառնային Հայր Աստուծոյ որդեգրեալ զաւակները:

Իրապէս ալ սքանչելի օր է այսօրը, որովհետեւ տօն է սուրբ Աստուծոյ յայտնութեան աշխարհի վրայ: «Յիսուս

ծնաւ եւ յայտնեցաւ»: Մեծ տօն է այս անոնց համար որ մանուկ իրենց հոգիով պատրաստ են ընդունելու այն շնորհները զորս Յիսուս մանուկը եկաւ բաշխելու իրեններուն:

Ի՞նչպէս հասկնալ եւ ի՞նչպէս բացատրել Հայր Աստուծոյ պատրաստակամութիւնը նման քաջ մը առնելու եւ մարդկային մարմին տալու իր Որդւոյն՝ Յիսուսի, ի նպաստ այն մարդուն որ անհնազանդ գտնուած էր աստուածային հրահանգին եւ կորսնցուցած երկնային դրախտի մէջ քնակողի իր առանձնաշնորհութիւնը:

Իրապէս ալ, կ'արժէ՞ր այսպիսի զոհողութիւն մը ընել մէկու մը համար որ ստեղծագործութեան օրերէն այդքան դարեր անց տակաւին կը յամառէր իր ապստամբութեան մէջ, ինքզինք աւելի վեր դասելով զինք ստեղծողէն:

Հակառակ այս բոլորին Հայր Աստուած, կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը, ունէր վստահութիւնը որ իր Որդին՝ Յիսուս, պիտի յաջողէր խօսքով եւ գործով մարդու կենցաղը եւ մտածելակերպը փոխել ընդունելի դարձնելով զայն երկնաւոր Հօր: Ահա թէ ինչու Աստուածորդին ծնաւ իբր մարդ, կերպարանով եւ ապրումով նման մարդ արարածին, եւ դիւրամատչելի մարդուն:

Բանանք մեր հոգիի աչքերը տեսնելու մեր երկնաւոր Հայր Աստուածը այս մանուկի ծնունդին մէջ որ կու գայ հրաւէր կարդալու մեզի գործելու այնպիսի գործեր, խօսելու այնպիսի խօսքեր եւ մտածելու այնպիսի մտածումներ որոնք տապալեն մարդու իսկ կանգնած պատը Ստեղծողին եւ իր ստեղծուողին միջեւ:

Յետ այնու կարող պիտի ըլլանք սիրով ողջագութել զիրար եւ յայտարարել. «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ...

Օրհնեալ է յայտնութիւնն Քրիստոսի»:

Տ. ՇԱՀԷ Ա. ՔԶՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

«ՏԵՐ ՀԱՅՐ ՕԹՈՅԻՍ ԲԱՆԱԼԻՆ ՈՒՐ Է»

Ես ինֆզինֆիս սովորութիւն ըրած եմ ամէն առաւօտ գոնէ մէկ ժամ ֆալելու մարզանք ընել: Պաղօղեքուն կը ֆալեմ մօտակայ Mall-ի մը մէջ: Վերարկուս եւ գլխարկս կը կախեմ գոհարավանառի մը խանութին մէջ: Խանութին տէրերը զիս լաւ կը ճանչնան:

Օրին մէկը առուծախ ընող աղջիկներէն մին ըսաւ ինծի.- «Ֆատըր զիս օրհնէ, ֆանի որ այսօր շատ գէշ քաներ պատահեցան ինծի»: Գործի եկած պահուն եղնիկ մը զարկած էր եւ օթոն ամբողջութեամբ կոտորտած էր: Բարեկամուհի մը կանչած էր որուն օթոն ալ սակայն հագիւ մղոն մը գացած, անշարժացած էր: Աղջիկը ուրեմն ինչ ընելիքը չէր գիտեր եւ ինծմէ օրհնութիւն կ'ուզէր: Եւ ես անշուշտ օրհնեցի զինք:

Չար քաներ կը պատահին մեր կեանքին մէջ: Անշուշտ թէ կը պատահին: Չարը կը պատահի ամէնուն: Սակայն եւ այնպէս քարին ալ կը պատահի ամէնուն: Նայէ չորս դիդ եւ պիտի տեսնես թէ քարի քաներուն թիւը որքան շատ է: Ես որոշեցի քարիֆ փնտռել եւ նայեցէք թէ կարն ժամանակուայ մէջ ֆանի լաւ քաներ գտայ:

Այս առաւօտ երեցկինս ֆանի մը անգամ ըսաւ ինծի.- «Տէր Հայր, օթոյիս քանալին ու՛ր է»: Ես ալ պատասխանեցի.- «Ջապէլ ես իմ քանալիներուս ուր ըլլալը չեմ գիտեր, ինչպէս գիտեմ թէ քանալիներդ ուր են»: Եւ խեղճ կնիկս ասդին անդին քանալի փնտռեց քայց անօգուտ: Մեր աղբահաւաքները հինգշաբթի առաւօտները կու գան: Եւ երբ դուրս ելայ որ պարապ տակառները ներս բերեմ տեսայ որ կնոջս քանալիները տակառներէն մէկուն վրայ կը նստէին: Աղբահաւաքը քանալիները գտած էր եւ ահա մեզի կը վերադարձնէր: Այո, այս աղբահաւաքը արդար եւ քարի մարդ

մըն էր: Շատ դիւրաւ կրնար քանալիները պահել եւ գողութիւն ընել, քայց չըրաւ: Այո, այս աշխարհին մէջ լաւ մարդիկ կան:

Մեր եկեղեցիին տարեցները իրենց ամսական հաւաքին պարախումբ մը կանչած էին: Պարողները բոլորն ալ ծերեր էին: Եւ մեզի համար մէկ ժամէն աւելի սֆանչելի կերպով պարեցին: Ուզեցինք իրենց ֆիչ մը դրամ տալ: Բայց անոնք դրամը մերժեցին: Ըսին.- «Մենք» Էապարաւոր ծերերու համար պարած ենք եւ քնաւ դրամ առած չենք»: Այո սիրելիներ, դրամը ամէն քան չէ: Շատերու արախութիւն կը բաշխեն ձրիօրէն:

Տէր Ստեփաննոս ինծի թելեֆոն մը ըրաւ եւ ըսաւ.- «Տէր Կարէն, Լուիզը մի ֆանի օրէն պիտի մեռնի: Ես իր վրան աղօթեցի եւ հաղորդ տուի: Դուն ալ գնա եւ աղօթ մը ըրէ վրան»: Երեցկնոջս հետ շուտով Լուիզին տունը գացինք: Տունը լեփ լեցուն էր դրացիներով եւ ազգականներով: Ոմանք կը խնդային, ուրիշներ ալ քարճաճայն կատակներ կը պատմէին: Լուիզին ըսի.- «Այս աղմուկէն չե՞ս նեղուիր»: «Չէ» ըսաւ «ընդհակառակը կ'ուրախանամ»: Ես ինծի ֆիչ մը խորհեցայ եւ ըսի.- «Եթէ պիտի մեռնիմ, կը նախընտրեմ խնդուկներու մէջ մեռնիլ ֆան թէ Տոքթոր Ճաֆ Գէորգեանի Օթոյին կոնակին մէջ»: Այո քաներներ, լաւ քաները կը պատահին նոյնիսկ երբ մահը մօտալուտ է:

Կարգադրուած էր որ վաղը երեցկինս հիւանդանոց տանիմ ծունկի գործողութեան համար: Երբ արթնցանք, տեսանք որ մէկ ոտք ձիւն եկած էր: Եւ ըսի.- «Ով Աստուած ձիւնդ ինչո՞ւ այսօր տուիր մեզի եւ ոչ թէ վաղը»: Օթոյին մէջ նստանք եւ ահ ու թոհ ֆաշելով հասանք հիւանդանոց: Գործողութիւնը յաջող անցաւ: Եւ ես ամբողջ օրը հիւանդանոց

մնացի: Երբ սկսան իրիկուան ճաշը
 բերել, մարդուն ըսի.- «Իմ կնիկիս ճաշը
 ե՞րբ պիտի բերես»: Մարդը
 պատասխանեց.- «Քու կնիկդ այսօր ճաշ
 չի կրնար ուտել»: «Խնդրեմ» ըսի «Ես
 շաքարախտ ունիմ, ինձի կտոր մը հաց
 կուտա՞ս»: Մէյ մըն ալ տեսայ որ մարդը
 պակ մը կերակուր բերաւ ինձի: Եւ ես
 յիշեցի Քրիստոսի այն խօսքը թէ «ես
 անօթի էի եւ զիս կերակրեցիք»: Այո,
 քարեկամներ, Տէր Աստուած իր քարի
 քաները կը դրկէ նոյնիսկ
 հիւանդանոցները:

Քանի մը օր վերջ երէցկիսն տուն
 բերի: Զինքը տեղաւորելէ վերջ իրեն
 ըսի.- «Կրնա՞մ քիչ մը շուկայ երթալ եւ
 նաեւ Mall-ը մտնել եւ ժամի մը չափ

փախել»: «Այո» ըսաւ. եւ ես երկու ժամ
 գացի: Երբ վերադարձայ տեսայ որ մեր
 տունին առջեւը Հրշէջի կառք մը կայ: Եւ
 երբ տունէն ներս մտայ, տեսայ որ
 կնիկիս քով հրշէջ մը նստած է: Երէցկիսն
 սկսաւ քացատրել որ մեր կրակի ահագըր
 ձայներ հանած է: Եւ ինք դուռ դրացի
 կանչած է: Անթացուպերը մէկ կողմ
 նետած է: Պատուհան քացած է եւ
 քանալի նետած է: Տունին վնաս չէ եղած
 որովհետեւ «Փայլըր ըլարմին» հանած
 ձայները սուտ ձայներ էին: Այո, երբ նեղ
 կացութեան մէջն ես եւ զԱստուած
 կանչես, ան քարի է եւ կը հասնի քեզի:
 Ինչպէս որ հասած էր իմ հիւանդ
 երէցկնոջս:

ԿԱՐԷՆ ՔԶՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ

ԽՈԿՈՒՄՆԵՐՈՒ ՇՈՒՔԻՆ ՏԱԿ

-Երուսաղէմը Սուրբ Քաղաքն է
 խաղաղութեան Իշխանին, որուն
 ժողովուրդին հոգիին դաշտերուն մէջ,
 չորցած են հունտերը խաղաղութեան:

-Ատելութիւնը անհամ պտուղ մըն է,
 որ չի ծնիր մարդուն հետ, քայց
 ժամանակի ընթացքին կը հասուննայ անոր
 կեանքի ծառին վրայ:

-Երբ մարդիկ տրամադրուած են քամքասելու
 ու զրպարտելու, ի գուր է խօսիլ
 խուլ ականջներու:

-Տարազը կը ծածկէ մերկութիւնը մարդուն:
 Խօսքը, թէպէտ ծածկոյթ մը չէ,
 սակայն կը մերկացնէ մարդը:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Խ Ա Զ

Խորհուրդ Խաչին երկնանուէր
 Յոր վաղ իսկ հեժժ ի հրաւէր
 Սուգեցան միտք իմ անգօր ,
 Այժմ առաւել եւս քան զոր
 Երբեմն ազդմամբ կաթոգի
 Լընու գիմ սիրժ եւ զհոգի :

Յորում ողկոյզըն նըմէցաւ՝ իմանալիս այս հընձան ,
 Անչինչ կըսակս այս՝ յորում տառք անմահութեանըն գրեցան ,
 Որ ի խորոց կորսեցենէ ձրգեաց զմեզ Սուրբս այս կարթ ,
 Եօթնահանանչ փայլմանն Հոգւոյն այս աճարակ ջահազարդ ,

Զամբիծ սիրոյն Յիսուսի՝
 Յորմէ ոչինչ պակասի ,
 Զորդեգրութեանն Հաւատոյս՝
 Որ է անշարժ ի մեզ յոյս ,
 Զխորհրդոյն փրկութեան՝
 Յոր կ'սն ոգիք ապաստան ,
 Զիմաստութեանն անմոլար
 Որ ըզնորհացն ուղղէ զլար ,
 Արծարծեցէ ի սըրսիս
 Զյաւերժականն հաւաստիս :

Եւ ինձ գրեցից պարծանս՝ ունել ի ծոցի
 Ըզնոգեւոր զինուն ըզտիպ փառացի ,
 Քան թէ ի շողակաց չնաղ պատկերին՝
 Զանարժանի անձինս լընուլ ըզթերին :

Դպրեկանք, Արմաշ

ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԴ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆ ՍՓԻՒՌՔԻ

Պատկանելու իրաւունք չունին հայերը սփիւռքի
Գաղութներուն՝ ուր կ'ապրին, ի՛նչ ալ ըլլան երկիրներն
Եւ ո՛րքան ալ հիւրասէր ըլլան անոնք տեղէ տեղ,
Մեզ ընդունին հարազատ քաղաքացի ու եղբայր:

Պատկանելու ըզգացում ունեցողները բոլոր
Իրենք զիրենք կը խաբեն, առտուրնէ իրիկուն:
Անոնք կրնան տեղական լեզուն խօսիլ կատարեալ
Հնչումներով ու շեշտով, կը ճաշակեն համադրամ

Կերակուրներն օտարի, կը կիրարկեն այդ երկրի
Սովորոյթները բոլոր, մըշակոյթին մէջ կ'առնեն
Մաս եւ քաժին ամէն օր, չեն պատկանիր տակաւին՝
Թէ՛ իսկ ըլլան մարդասէր, այդ ազգերուն լիովին:

Որովհետեւ եթէ գայ, եւ օր մ'անշուշտ պիտի գայ,
Չարագուշակ ժամանակն, անակնկալ ու անգուբ,
Ազգերը այդ կ'ուրանան քեզ հետ՝ ի՛նձ ալ, եւ մեզ հետ՝
Պարագաներն մեր բոլոր, իբրեւ դրսեկ օտարներ:

Ո՛րքան ալ մենք միշտ պատրաստ ըլլանք ըզմեզ ուրանալ,
Եւ նոյնաձայն հիւրընկալ երկիրներուն այդ քարի,
Չեն ընդունիր իրապէս մեզ այդ ազգերն՝ հարցն երբ գայ
Վերջին խաւին անկասկած. չեն ընդունած զի արդէն

Երեւոյթին հակառակ, երբեւիցէ անոնք մեզ.
Անբերեւոյթ մերժումներ կ'ապականեն օդն յանկարծ:
Կարելի՞ է նոյնացում, երբ զօրաւոր ուժեր կան
Ջանոնք մեր դէմ լարելու, մե՛զ ալ օր մը անոնց դէմ:

Բջիջներէն ներս քանտեալ առհաւական հին ձայներն
Ո՛րքան փորձենք ու տփնիք մենք ամէն ժամ վըտարել,
Չենք յաջողիր վերջապէս: Չայներ՝ որոնք կը լսուին
Առանձնութեան, լրոռութեան, անձաններուն մէջ միայն:

Երբ եղանակը երկրին յանկարծ փոխուի, այդ նախկին
Յոյժ «հիւրընկալ» մարդե՛րն իսկ՝ հուսկ կը դառնան ալլամերժ:
Ըսփիւռքահայը չունի հայրենիքի՛ն իր նոյնիսկ
Պատկանելու, մերուելու, ամբողջակա՛ն իրաւունք:

«Ի Լրումն ժամանակի»

ԱՆԵԼ

ԳՐԱԿԱՆ

**XX դարի ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԵՐ
(Եղեռնը, սփիւռքեան ենթահողը, Հայրենիքը)**

Ա

XX դարի հայ գրականութեան ուսումնասիրութեան հարցադրումը բարդ է մի քանի առումներով. պատմականի եւ տեսականի զուգադրումը կրում է ներքին հակասութիւններ...: Առաջին՝ եթէ արդի գրականագիտութիւնը, կրկնելով աւանդոյթը, իր տեսական եզրայանգումները հիմնաւորի պատմականի էմպիրիկ թուագրութեամբ, ապա արդիւնքում կրկին կ'ունենանք այն անյաճապատասխանութիւնը, ինչը բնորոշ էր նախորդ տասնամեակների գրականութեան եւ նրա պատմութեան տեսութեանը: Եւ երկրորդ՝ եթէ պատմականի հիմքում քննենք այն ներքին շարժումը, որը զեղչում է վերոնշեալ դրոյթներից որեւէ մէկի առաւելութիւնը, ապա արդիւնքում կ'ունենանք *համադրութեան* գաղափարը, որը մեզ զերծ կը պահի մտայնութեան այնպիսի գայթակղութեան տրուելուց, ինչը կանխում է «մասից դէպի ամբողջը» ընթանալու, դրա փոխարէն՝ «ամբողջից դէպի մասը...», այսինքն՝ համադրութեան ներսում «մասնատելու» եւ դրանով վերլուծելու «պատմութեան տեսութիւնը» կամ «տեսութեան պատմութիւնը...»:

Որպէս զի պարագրքսալ չհնչի խօսքս, ասեմ, որ սրա հիմքում մենք նկատի ունենք ուսումնասիրութեան այն մեթոդը, որը զանցառում է սոցիալ-պատմական տեսութիւնը, սակայն չի խորշում դրա էութեան իմաստային, իր նշանակութեամբ՝ խորքային, նաեւ՝ իմաստախորքային - եւ դրա հակադարձ միասնութեան ընթացքը քննելու ձգտումից: Հետեւաբար, «կառուցուածքի» մի եզրում ներառելով պատմականի ամբողջութիւնը, տրոհելով սակայն դրա ամբողջը իմաստային-ծեւաբանական հակադրամիասնութեան մէջ, մենք յաւելեալ ունենում ենք ինչպէս պատմական «միջավայրի», այնպէս էլ բնագրի (տեքստի) միասնութեան գաղափարը: Այս պարագայում՝ նշանակութեան յաւելեալ արժէքում «մնացորդի» (քանորդում չպահպանող) իմաստով է ծանրաբեռնում (առաջին հերթին) *լեզուն*, կարելի է ասել՝ «լեզուի բնաշխարհը», նրա պատմական «ներքին» տեղաշարժը, որը պայմանաւորուած է աշխարհի ճանաչողութեամբ եւ նրանով (նրա «ծելի» պատմական ճանաչողութեան, - իմաստային վերաբերութեան - ընկալման միջոցով), ուրեմն՝ նրանով առարկայական աշխարհի պատկերը (մոդելը) կրելու, ուստի եւ՝ անանցութեան յատկորոշութեան պարագծում կրելով կրկին ճանաչողութեան եւ ճանաչուելու իմաստը...:

Տեսութեան այս «բարդութիւնը» կարող ենք մեկնաբանել հետեւեալ կերպ եւ մի քանի ուղղութիւններով:

Նախ՝ գրական հոսանքների եւ դրանով ընդհանուր համակարգերի ձեւաւորման, նոյն ժիրում՝ գրողի կամ գրողների ստեղծագործութեան ժանրային - ձեւակառուցուածքային, պոետիկայի ձեւաբանական ընդհանրութեան ձգտող համակարգում եւ նրա պատմական դրսեւորումներում, այնուհետեւ՝ մշակութային-պատմական այն «մնացորդում», ինչը Յ. Օշականն անուանում էր «համապատկեր», այլ գրագէտներ՝ պարզապէս «պատմութիւն»:

Թերեւս տարբերութեան իմաստով բնորոշենք նաեւ հետեւեալը՝ պատմութիւնը (այսինքն՝ գրականութեան պատմութիւնը) յաւակնում է տալու առարկայի ամբողջական պատկերը, իսկ Օշականի դրոյթի մէջ «թաքնուած է» առարկայի ներքին միասնութեան գաղափարը, որը արտայայտուած է մեծ մասամբ իր՝ անծի ներաշխարհով ու տեսութեամբ. այն է՝ օշականեան աշխարհայեացքով, անհատականութեան անանց ուժգնութեան լիցքով: Ուստի դրա մօտ խամրում են պատմութեան «ակադեմեական»

յաւելեալ արժեքով բնորոշուող այն երկերը, որոնք մեզ յայտնի են թէ՛ արեւելահայ եւ թէ՛ սփիւռքահայ գրականագիտութեան մէջ¹:

Միտքը առարկայացնելու համար բերենք օրինակը՝ յաւելելու մեր նկատառումները: Օշականը մերժելով մտքի «գլիշէները», որոնք արտածում են «պատրաստի կարծիքներ, հիացումներ, դատումներ»², ինչպէս անում են «գրականութեան պատմիչները», ընկալում է հարցը արտափոխանցութեան մի զուգորդութեամբ, որ իրրացիոնալ (բնագանցական) ճանաչողութեան մի եզրով հանդիպադրում է անհատին եւ նրա կեցութեան գաղափարը ստեղծաբանութեան իր համարժեքին՝ տեքստի «ապրումի» - եւ նրա միջոցով՝ երեւոյթի քննութեան սինթեզին (համադրութեանը): Հետեւաբար, ասում է՝ «գրականութիւնը գիտութիւն մը չէ: Չայն չենք սորվիր, կ'ապիրենք»³:

«Ապրումը» սակայն մեկնաբանական (հերմենեւտիկական) առանցքի գլխաւոր տարրն է, որն, օրինակ Դիթէյի իմաստասիրութեան մէջ պատմութեան ընկալման հիմնական սկզբունքն է: Օշականի պարագայում մեկնաբանութիւնը համադրում է մի քանի ընդհանրութիւններով, որ պարզաբանում է հեղինակը այսպէս. «Ուրեմն. գործեր, դէմքեր, մտայնութիւններ, բարեխառնութիւններ, գաղափարագրութիւններ, վիճակներ, կարճ՝ ամեն տազնապները, երազանքը, կսկիծները... որոնք գրական կերպարանքներու տակ կը սեւեռեն իրենք զիրենք սերունդի մը տեւողութեան մէջ... ու ցեղային գիծերու վրայէն նոր լոյս մը, նոր խորութեան ակօս մը կ'ապահովեն...»⁴:

Օշականը, այսպիսով, մեկնաբանութեան առանցքում ներառելով պատմութեան եւ բնագրի համադրութեան խնդիրը, պատկերի վերլուծութեան եւ կերպարի մի եզրով մղում է անհատի ինքնաճանաչողութեան՝ հոգեխառնութեան եւ հոգեյատակի իմացութեան միջոցով, միւս առումով՝ ամբողջութեան շրջանակը պատմութեան համակարգում տրոհելով՝ անհատի դրոյթը «ճեղքում է»՝ նրան վերագրելով «ցեղային» գծեր: Մտահայեցային ընկալման համակարգում, ուստի, անհատի՝ եւ նրանով արտածուող ցեղային գիծը համընդհանրութեան վերագրութիւն է, որի ընկալումը պէտք է զուգորդուի ինքնաճանաչողութեան իմաստի հետ եւ խորքային շերտում ենթադրում է «գործերուն հետ անձնական շփումը»⁵, պատմական շերտում՝ «վկայութիւն մը»: Առաջինի դէպքում ծագում է «հայ ոգու» («Մեհեանի» (1914) գաղափարն է) յայտնութեան ու ճանաչողութեան, հետեւաբար՝ ամբողջութեան ընկալման հարցը, երկրորդի պարագծում՝ «սերունդի մը տեւողութեան մէջ» պատմութիւնը «տրոհելու» եւ նրանով՝ իր ինքնութեանը ձգտելու: Իսկ երրորդ հեղ՝ իր կենսագրութիւնը, իբրեւ ցեղային ոգու «շղթայագերծում», վիպելու... տարրալուծուելու նրանով՝ ինչպէս Չարենցը կ'ասէր՝ իբրեւ մեռելներիս խառնում եւ կիր...:

Առ հասարակ, տեսութեան այս շրջանակում ներառելով պատմականը, նրա նշանակութիւնը բազմապատկւում է այնուհետեւ իմաստային քննութեան մի եզրով, որի արմատը լեզուի, - նրանով՝ ոգու յայտնութեան եւ միասնութեան ամբողջին է ձգտում: Ասածս տարրալուծելու եւ նրանով վերիմաստաւորելու պատմութեան ընթացքը, ասեմ, որ սա միակ կռուանն է գրականութեան պատմութեան մէջ, որ վէճերի եւ հակասութիւնների խնդիրներ չի յարուցում, ընդհակառակը՝ դրանք պարզաբանում են

¹ Դրանք վերնագրուել են առ հասարակ «խորհրդահայ գրականութեան պատմութիւն» վերնագրով, որոնցից մեզ յայտնի են Ս. Աղաբաբեանի երկու հատորները (Երևան 1986 թ. (հ. 1) և 1993 թ. (հ. 2)), Դ. Թամրազեանի «Սովետահայ գրականութեան պատմութիւն» (1985), այնուհետեւ՝ Վ. Գաբրիէլեանի «Սփիւռքահայ գրականութեան պատմութիւն» (Երևան, 1987 և 1994 թթ.), Մինաս Թէօլէօլեանի «Դար մը գրականութիւն» հատոր Բ, 1920-1980 (Կահիրէ, 1956 թ.՝ առաջին տպագրութիւն և նշուած՝ Բ տպագրութիւն, ԱՄՆ, 1983) և այլն:

Ի հարկէ, նշուած հատորների արժեքները անհաւասար են և մէկ շարքում չպէտք է նշուէին: Սրանց պատմական արժեքի վերլուծութիւնն էլ մեզ հեռու կը տանէր...: Սակայն ասեմք, որ այս պարագայում, մեր հարցադրումը զուտ համեմատութեան միջոցով խնդրի պարզաբանում է նշանակում: Իսկ արժեքային տեսակետից նշուած երկերը ունեն թէ՛ գրապատմական և թէ՛ «լրատուապատմական» նշանակաբան մեզ համար (վերջին բնորոշումը առընչում է Ս. Թէօլէօլեանի գրքին):

² Յ. Օշական, Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, Ա-Բ գիրք, Երուսաղէմ, 1945, էջ 3:

³ Նոյնը, էջ 3:

⁴ Նոյնը, էջ 12:

⁵ Նոյնը, էջ 3:

սրանով: Ուստի դարաշրջանի միասնութեան, հետեւաբար՝ գրականութեան միասնութեան սկզբնական դրոյթը համարելով միակը վերլուծութեան համգրուանում, հաւանաբար պէտք է ընթանանք պատմութեան, նրա ներքին շարժումների առեղծուածը մեկնաբանելու, որով կրաւորականութեան չի մղուում գրականութիւնը պատմութեան ծիրում, այլ լուծարուելով նրանում, յայտնուում է իմաստային հաղորդակցութեան մի կապում, երբ ինքն էլ, վերաճելով պատմութեան, փոխանցուում է ճանաչողութեան իր ինքնութեամբ՝ իբրեւ մշակոյթ ու դրա պատմութիւն:

Նախքան այս բարդ հանգոյցի վերլուծութիւնը յանձնառելը՝ նշենք սակայն մի քանի հանգրուաններ, որոնք կարող են պատմականօրէն լոյս սփռել՝ այս առեղծուածը ճիշտ ուղղութեամբ մեկնաբանելու...:

XX դարի առաջին երկու տասնամեակներին Հայաստանը անցաւ դժոխքի կրակա-րանների, գոյութեան փորձութեան միջով...: Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Թուրքիայի տիրապետութեան տակ հեծող արեւմտահայութիւնը ենթարկուեց ցեղասպանութեան՝ քշուելով անապատ ու տարագրութեան...: Վեց հարիւր տարի անց ստեղծուած Հայաստանի Հանրապետութիւնը երկու տարուայ կեանք ունեցաւ՝ 1918-1920թթ.: Բոլշեւիկեան Ռուսաստանի 11-րդ բանակը մտնելով Հայաստան՝ լուծարեց իշխանութիւնը: Երկիրը խորհրդայնացնելով՝ ընդգրկեց իր ճամբարում ստեղծելով հետագայում կիսաանկախ պետութեան մի կարգավիճակ, որ տեւեց XX դարի ընթացքում...:

Սրանք պատմութեան ընդհանուր դրոյթներն են, որոնց հոսքում ժողովրդի ճակատագիրը դառնութեան գաւաթի պէս պարպուում էր՝ չոր թուագրութեամբ դեռեւս չասելով, որ, այնուամենայնիւ, մարդկային կյանքերի կորուստը եւ կենսական տարածքների կորուստը, որ XX դարին իւրայատուկ չէր ընդհանուր առմամբ, բաժին ընկաւ հայերին...: Արեւմտահայաստանը տոկ աշխարհագրական տերմին չէր, այլ ժողովրդի գոյութեան խարխիս, որի արմատները հայը սնել էր արիւնով եւ քրտինքով... դարեր...: Աղէտը համընդհանուր էր...: Ամբողջական լինելու համար ասենք նաեւ Թուրքիան բռնագրաւեց Կարսը, նրա պարտադրանքով՝ իր «թաթար» եղբօրը տրուեց Նախիջեւանը, Արցախը... այսինքն՝ կտրուեցին նաեւ Արեւելահայաստանի կենսական ճիւղերը: Բայց ամենից վատթարը. ոճրագործը ոչ թէ գնում գինականի դէմ, այլ անգն ժողովրդին եւ նրա մտաւորականութեանը, քշելով անապատի մեռեալ թագաւորութիւն, քարկոծեց գանգերը... մարմինը խեղելով՝ սպանանելու նրա ոգին եւ ուժը: Իսկ մեծ տէրութիւնները՝ Գերմանիան, Անգլիան, առ հասարակ՝ քաղաքակիրթ Եւրոպան, սառը հաշուարկով պահպանեցին մեղսակից լուծութիւն՝ աջակցելով դրանով աշխարհի հնագոյն եւ քաղաքակիրթ ազգերից մէկին՝ հայերին... ոչնչացնելու, որպէս զի XX դարի յաջորդ մեծ մարդասպանը Երկրորդ աշխարհամարտի նախօրէին ասի, թէ՝ «ո՞վ է յիշում հայերի ցեղասպանութիւնը»՝ ողջակիզելով հրեաներին:

Հայ ժողովրդի կենսունակութեան ոգին, թէւ ծանր սրախողումին եւ անբոյժ վերքի յարուցող տառապանքին, սնուցուել էր դարերի կուտակումներով՝ քաղաքակրթութեան պատուիրաններով, մշակոյթով, գրականութեամբ: Ուստի նրա ամենատես որդիներից մէկը՝ Յովի. Թումանեանը, կենսասիրութեան այդ ոգու մասին, 1916 թուի ծանր ժամանակում գրում էր՝ սահմանելով այսպէս. «Ձարմանալի է մեր ազգի կենսունակութիւնը... Կենսունակութիւնն էլ, որ ասում եմ՝ ասում եմ խօսքի բարձր ու ազնիւ իմաստով: Ամէն անգամ, ամէն մի բռնակալի հայ ժողովուրդը կարող էր կրկնել... թէ դու կարող ես հայի մարմինը տանջել, բայց նրա ոգու հետ ի՞նչ ես անելու»⁶: Իսկ ոգին, ըստ Թումանեանի, կարող էր «անշունչ քարերից... Արբաւամա գաւակներ յարուցանել ու դաշտերում ցրուած ոսկորներից՝ կենդանի ժողովուրդ»⁷:

Պատմական իրողութիւնը, սակայն, այնպիսին էր, որ պատերազմի, ցեղասպանութեան հետեւանքով, արեւմտահայութիւնը ցրուեց աշխարհով մէկ՝ կորցնելով վերադարձի եւ իր օջախին փարելու յոյսը: Քննալական Թուրքիան յանձնառեց երիտթուրքերի քաղաքականութիւնը (ինչպէս ժամանակին երիտթուրքերը՝ որդեգրեցին

⁶ Յովի. Թումանեան, Երկերի ժողովածու, հ. 4, Երեւան, 1951, էջ 335:

⁷ Նոյնը, էջ 335:

Սուլթան Յամիդի քաղաքականությունը) եւ հայերի հայրենիք ունենալու վաղեմի տենչը իր պատմական տարածքներում մարեց 20-ական թուականներին, երբ 4. Պոլսից կրկին հեռացան փախուստով հայ մտաւորականների փրկուած փաղանգը (որոնց թւում՝ 3. Օշականը, 4. Ջարեանը): Նրանք վերադարձել էին այնտեղ՝ կրկին յարուցանելու «ցեղի ոգու», նրա յարութեան յոյսը...:

Այսպիսով, XX դարի պատմութեան ծիրում հայութիւնը, կորցնելով իր հայրենիքի մեծ մասը, ցրուելով հանգրուանեց Մերձաւոր Արեւելքի, Եւրոպայի տարբեր երկրներում, Բալկաններում, Միացեալ Նահանգներում, Ռուսաստանում՝ ձեւաւորելով Սփիւռքը: Իսկ Արեւելահայաստանի խորհրդայնացումով, տարածքային կորուստներով, ստեղծեց խորհրդային Յայաստանը: Սա, թեւ իր պատմութեան վայրկիւններումն էին, աշխարհում սփռուած հայերի փրկութեան ափն էր, սակայն Արաքսի ջրերով եզերում էր իր ծինափառ Լեռան սահմանը, թերեւս բոլոր հայերի աչքի ծարաւով ըմպում պապենական հողերից եկող ոգու տեսիլքը:

Բ

XX դարի 10-ական թուականներին, այնուամենայնիւ, դրանից մի քանի տարի առաջ հայ գրականութիւնը ապրում էր իր երկունքի, որոնումների շրջանը, երբ «արուեստագէտ սերունդը» դեռեւս իրապարակի վրայ էր: Թեւ գրականագիտութեան մէջ ընդունուած է պարզ թուագրութեամբ շրջանաբաժանումներ անել, ինչը նախորդ տասնամեակների տեսութիւններում արուել է, բայց, ինչպէս ասացինք, մեր կարծիքով, այդ պարզ գուգադրութիւնը չի համապատասխանում այսօրուայ մեր գրական պատկերացումներին: Այսպէս, օրինակ, 3. Օշականը Սփիւռքի գրականութիւն ասելով՝ հասկանում է «1919 էն ասդին», աւելացնելով՝ «կարճ, շատ կարճ շրջանի մը մէջ, մօտաւորապէս երեք տարի (1918-1922) անկա մշակուելով Պոլիս... հալածուելով քաղաքական անողոք հարկերէ, կ'ենթարկուի մեր ժողովուրդի բախտին, ցիրուցանումին... Բարիզ, Եգիպտոս, Սուրիա, Պաղեստին ու գլխաւորաբար Նոր աշխարհը»⁸: Այլ գրագէտներ, շրջանցելով պոլսեան շրջանը, սփիւռքեան գրականութիւնը սկսում են 1920-ից կամ՝ պարզապէս՝ 20-ականների մէջ տեսնում դրա սկզբնաւորումը՝ ուրանալով... Օշականին եւ «Բարձրաւանք»եան շրջանը...:

Մենք հեռու ենք այդ մտայնութիւնները շրջանառութեան մէջ դնելու եւ քննարկելու մտքից՝ մէկ պարզ պատճառով: Ուղղագծօրէն պատմութեան տեսութիւնն այս պարագայում տառապում է իր նեղիմաստութեամբ՝ չընդգրկելով գրական ընթացքի, սաղմնաւորման, այնուհետեւ՝ մտայնութեան վերաճելու, եթէ կ'ուզէ՝ իր նախորդների աւանդները (առ հասարակ աւանդոյթը) հակադրամիասնութեամբ մերժելու «օրէնքը», որը երեւի հնարաւոր է վերլուծել՝ անդրադառնալով նրա պատմական ընթացքին: Այսպէս, ըստ այս մտայնութեան, կարող ենք ուրեմն ասել՝ ո՛չ խորհրդահայ, ո՛չ սփիւռքահայ գրականութիւնը, առանձին վերցրած, չեն սկզբնաւորում պարզապէս «մի թուականով», որ այս պարագայում թէկուզ զուտ պատմական տարեթիւ է կրում (օրինակ 1920-ը՝ խորհրդայնացման): Ուստի, շրջանառութեան մէջ դնելով տեսական մտքի պարագծի պատմականութեան, նրա ամբողջութեան գաղափարը, կարող ենք ասել, որ դրանք նորագոյն հայ գրականութեան այն եզրերն են, որոնց սկզբնաւորումը եւ պատմականութեան յանգումը ունեն աւելի վաղ ծագում եւ ներառում են ընդհանրապէս 10-ական թուականների պատմութեան մէջ: Պարզ իմաստով՝ ինչքան 10-ականների Թումանեանը եւ Տէրեանը, Չարենցը, Զօրեանը եւ Դեմիրճեանը, արեւմտահայ փաղանգի՝ 4. Թէքեանը, 4. Ջարեանը, 3. Օշականը եւ այլն, որքան պատկանում են նոր գրականութեան պատմաշրջանին, նոյնքան՝ նորագոյն, առ հասարակ՝ XX դարին...:

Ահա այս եզրը մեզ համար կարեւոր նշանակութիւն ունի այն իմաստով, որ նրանում հանդիպադրում են նորը եւ նորագոյնը: Առաջինը ներառում է գրականութեան պատմութեան այն շրջանը (ընդհանուր ասած), որ զարգանում է երկու թեւերով՝

⁸ 3. Օշական, *Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, Ա-Բ գիրք, Երուսաղէմ, 1945, էջ 18:*

արելեւահայ եւ արեւմտահայ գրական լեզուներով, ձգտելով մի ամբողջութեան, որ կոչոււմ է՝ նոր գրականութիւն: Իսկ երկրորդը շաղկապուած է առաջինին այն իմաստով, որ շարունակոււմ է նախորդի աւանդոյթները՝ լեզուական, պատմական առումով՝ ձգտելով վերածելու միասնութեան եւ մէկ համակարգի...:

Հետեւաբար, առաջինի խորքում «թաքնուած է» երկրորդը եւ անխմաստ է նորագոյն գրականութիւնը աւելի՝ յետպատմական ժամանակաշրջան տեղափոխել մի քանի առումներով: Այսպէս, զուտ պատմականօրէն նորագոյն գրական հոսանքները ծեւաւորոււմ են 10-ական թուականներին եւ ընդհանրութեան եզրեր ունեն եւ արելեւահայ, եւ արեւմտահայ գրականութեան պատմութեան մէջ: Արեւմտահայ իրականութեան մէջ «արուեստագետ սերունդը» մեր գրականութիւնը «շղթայագերծեց»՝ նրան մղելով եւրոպական գրական հուն՝ իր գեղագիտական որոնումներով «շփուելով» գտարին սիմվոլիզմի (խորհրդապաշտութեան) համակարգին Ինտրայի «Ներաշխարհ»-ով, ազգային ոգու նեօռոմանտիկական վարուժանեան տեսութեամբ՝ սնելով այն իրրացիոնալիզմի (բնագանցութեան) եւ անդրանցականութեան գեղագիտութեան ակունքից «Ցեղին սիրտը» ժողովածուում, հեթանոսական նախահիմքերի եւ ցեղային ոգու իր պեղումներով՝ նորպատմական ես-ի անդրանցական յայտնութեանը հանդիպադրուելով «Հեթանոս երգեր»-ում: Սիւսմանթօն «Հայորդիներ» շարքում ռոմանտիկական անհատին «տեղադրում է» պատմական առանցքում, այնուհետեւ դարձ կատարում փարուելու հողին եւ բնաշխարհիկ ծայրով տենչում վերադարձը հայի, որ պանդխտութեան «մշուշում» կորցնելու է ոգու եւ ներքին ես-ի ծայրը («Կարօտի հրաւեր» շարքը): Նոյն դարձն է նեթադրում Վարուժանի նորագոյն հովուներգութիւնը՝ բնաշխարհիկ եւ տոհմիկ իր ներաշխարհով «Հացին երգը» շարքում եւ այլն:

Չուգակցումները առ հասարակ բազմաթիւ են... գրական լիարին ընթացքը ենթադրում էր սակայն տեսական հանգանակների յայտնութիւն, որով հայ տեսական-գեղագիտական մտքի պատմութիւնը վերաճում է ի վերջոյ գրականութեան պատմութեան: Դրա պատմականութիւնը կարելոր է մեզ համար այնքանով, որ ներառում է գրականութեան մտայնութեան ընթացքը՝ իր պատմութեան մէջ այն լուծարելով: Դարասկզբին եւ 10-ական թուականներին արեւմտահայ գրականութիւնը, նոյն զուգադրութեամբ՝ արելեւահայ գրական միտքը եւս, որոնում էր բնաշխարհիկ գրականութեան, «վաղուան գրականութեան», «հայ գրականութեան, գալիքի» հարցադրումների պատասխանները:

«Տոհմիկ գրականութիւն», «գաւառի գրականութիւն» եւ այլն, - պատմատեսական հիմքով ապրեցնող գրականութիւն էր սա՝ շարժման միասնութեան եզրով, որը հակադրում էր «Պոլսի գրականութեան» քաղքենիական, սիրարկածային-ժամանցային գրական ըմբռնումներին: «Յանկարծակի հեթանոսացած» գրականութիւնը (ինչպէս Տէրեանն է ասում) քիչ առընչութիւն ունէր ժողովրդի հոգեւոր ես-ի վերաթմբութեան, նրան՝ իբրեւ հոգեւոր ամբողջութիւն ըմբռնելու եւ ինքնաճանաչողութեան հետ:

Գեղագիտական այս տարաշերտ հոսանքների ծիրում առանձնանում է, ուստի, Յ. Թումանեանի գեղագիտական սահմանումը՝ գրուած դեռեւս 1907 թ.-ին «Կեանք եւ գրականութիւն» յօդուածում: Թումանեանը տոհմիկ գրականութեան եզրում ժողովրդայնութեան ըմբռնումը միափոխում էր ժողովրդական կեանքի եւ նրա մտայնութեան ընդհանրութեան մէջ: Եւ յատկանշական է, որ բնաշխարհիկ գրականութեան տեսութիւնը առաջացաւ պատմականօրէն հիմնաւորուած, ընդ որում՝ ոչ թէ ազգային գրականութեան նախնական եւ ցածր աստիճանում, այլ նրա վերելքի եւ դիմաւորման պարագայում, լեզուական եւ պատմական ինքնաճանաչողութեան եւ դրանով՝ ինքնութեամբ ամբողջանալու, հոգեւոր միասնութեամբ պարագծուելու երազանքի նախօրեակին: Եթէ Թումանեանը քննադատական հայեցութեամբ էր բնորոշում իր օրերի գրականութիւնը, ասելով՝ «հայոց բանաստեղծին աւելի է... վշտացնում այն, թէ ինչու են ամպեր կուտակուել Մասիսի ծինափառ գագաթին, եւ նա շատ քիչ է նկատում կենդանի հայ գիւղացու ճակատի սեւ ամպերը»⁹, - սրանով ուրեմն կեղծ հայրենասիրական եւ սնամէջ արուեստին հակադրելով ժողովրդայնութեան

⁹ Յովհ. Թումանեան, Երկերի ժողովածու, հ. 4, Երեւան, 1951, էջ 240:

գաղափարը, մեծ բանաստեղծը սահմանում էր այնուհետև գրականության դերի իր ընթերցումը՝ ստեղծագործության աղբիւրը ամենից առաջ համարելով «սիրտը», անելացնելով, թե՛ բանաստեղծը պետք է «բարի սրտով եւ պայծառ հայեացքով» նայի աշխարհին ու մարդուն, «ինչպէս դիցաբանական Ապոլոնը»¹⁰:

«Մեհեանի» հանգանակում Կ. Ջարեանը գրում էր. «Ցեղ մը, որ կ'ուզէ ապրիլ պարտաւոր է ստեղծել եւ ամէն ճշմարիտ արուեստագետ իր ցեղի հոգին միայն կ'արտայայտի»¹¹:

Հայ ոգու յայտնագործումը, դրա առաջին ենթապայմանը, ուրեմն՝ ստեղծագործութիւնն է, որ ծնունդ է ազգի կենդանի գեների միակցումից, մի այնպիսի պատմական փոխարարելութեան մէջ, որ դիմառնում է «օտար լիցքերին», - այսինքն ենթադրում էր դրա պատմական իւրացումը: Ուստի, Օշականը, անելի ուշ ասում էր, թէ իր ողջ գրականութիւնը հայ ոգու յայտնաբերման ճիգն է եղել: Ուրեմն՝ տոհմիկ գրականութիւն, - որ բաղիիւսում է հողին եւ նրա մէջ երկրի ժողովրդի եւ հոգու բնաշխարհը կայ: «Վաղուան գրականութիւն», - որի մէջ հայ լեզուի հանդիպադրումը կայ համաշխարհային գրական զուգադրութիւնների ծիրում: Ըստ էութեան սրանք բնորոշում են XX դարի 10-ականների մեր գրական ընթերցումները, որոնք կրում են դարի եւ ժողովրդի կենսունակութեան տարրեր, ամփոփում մեր հայեցութեան մէջ «գրական երազանքներ» (Բելինսկու արտայայտութիւնն է), իրականացնում դրանով գրականութեան զարգացման նորագոյն աստիճանը:

Թումանեանի հետեւողութեամբ, Տէրեանը, 1914 թուին, Թիֆլիսում, կարդաց «Հայ գրականութեան գալիք օրը» դասախօսութիւնը: Ըստ էութեան, դա «Գարուն» ամսանախի հանգանակն էր, որը հիմնուել էր Մոսկուայում՝ 1910-ին: Տէրեանը գրականութեան անցած ուղիներում տեսնում էր «ազգային կեղեի», տիրացուական եւ ծխական մտքի, վարժապետական գաւառականութեան գերակշռութիւն: Հայաստանի գալիքը եւ գրական վաղուայ օրը կապելով մշակութային յեղաշրջման հետ, որի հիմքում նոր լեզուի եւ աշխարհայեացքի խնդիրն է, Տէրեանը գրում է. «Մեր մօտաւոր նպատակն է՝ զարգացնել մեր բոլոր ստեղծագործ ուժերը, այլ կերպով՝ արտայայտել մեզ կեանքում, այսինքն՝ մտնել կուլտուրական մարդկութեան գերդաստանը ոչ իբրեւ խորթ զաւակ կամ ծոյլ ու խաւար մի ստրուկ, այլ ծուլել մեր կեանքը համամարդկային կեանքի հոսանքին, պահպանելով մեր հոգեկան առանձնայատուկ գծերն ու գոյները»¹²:

Թումանեանի «հոգեւոր հայրենիքի» տեսութեանը Տէրեանը յաւելում է «Երկիր Նայիրիի» գաղափարը, որը, ըստ նրա, «պետք է հասկանալ իդեալական իմաստով», նաեւ՝ գրողի «Երկիր Նայիրի» բանաստեղծական շարքը: Սակայն «Երկիր Նայիրի», նոյնը եւ «հոգեւոր Հայաստան» եզրը, ամփոփում է Տէրեանը, պետք է հասկանալ առ հասարակ իբրեւ «հայութեան «հաւաքում» կամ «հայութեան կազմակերպում» գաղափարական իմաստով...: «Ղա այն կուլտուրան է, կուլտուրապէս կազմակերպուած ժողովուրդն է, որի... կառուցումը ծանր ու տեւական աշխատութիւն է պահանջում... անարին, բայց ազնիւ, զուցէ անելի դժուար, անելի ահաւոր զոհաբերում, քան արիւնի զոհաբերումը...»¹³: Եթէ աների մէջ կործանուել էր նիւթական հայրենիքը, ապա այն պետք է վերստեղծուեր կրկին հոգեկան տարրերով՝ լեզուի եւ նրա հոգեւոր պատմութեան, մարդու (հայի) - եւ նրա հոգեւոր ժառանգութեան բեռնակրումով, ուստի այդ գրական տիպը իւրատեսակ համադրութեան ամբողջութիւն է, որը յատուկ է դարի մտայնութեանը եւ տեսական համակարգում «համադրութիւնների ռեալիզմի» նոր գրական հոսանք է ծնում: Իր պարզ իմաստով, կարելի է ասել, Թումանեանը եւ Տէրեանը, քայքայելով նախորդ տասնամեակների ռեալիզմը, յայտնագործեցին մի նոր տեսութիւն, որը նորագոյն հայ գրականութեան ձեւաւորման «հրաշալի սկիզբն է» պատմական իր առաքելութեամբ: Ս. Աղաբաբեանը «համադրութիւնների ռեալիզմի» տեսութիւնը համարում է գրականութեան «բարձրագոյն» աստիճանը... որը, ի տարբերութիւն

¹⁰ Նոյնը, էջ 240:

¹¹ «Մեհեան», 1914, թ. 1:

¹² Վահան Տէրեան, Երկերի ժողովածու, հ. 2, 1961, էջ 275-276:

¹³ Նոյնը, էջ 314-317:

պարագծով յանգելով ճանաչողութեան «մնացորդին», «կանխորոշում» է (մեզ համար) վերլուծութեան համակարգը, որով ձեւաբանօրէն սահմանելի է հայ գրականութիւնը...

Գ

Առ հասարակ, որպէս զի XX դարի նորագոյն գրականութեան պատկերը իր սկզբնաւորման փուլից յստակ պատկերացմենք, եզրակացնելով ասեմք, որ այն 10-ականների ծնունդ է: Գրական իր նախահիմքերով այն ընդգրկում է նախաեղեռնեան և յետեղեռնեան շրջանը, որի ընթացքում մեր ժողովուրդը վերապրեց այնպիսի տարտղնումների դարաշրջան, որ անհնար է մեկնաբանել խօսքի ընդհանրութեամբ: Այն գրական ընթացքը, ուրեմն, որ յանձնառուել էր 1915-ից առաջ, իր աւանդոյթներով շարունակուեց նաեւ դրանից յետոյ, - և ընդհանուր սահմանումների մէջ, իբրև բնաշխարհիկ գրականութեան դարաւոր ակունքից սնուող և իբրև «մնացորդացի» եզրաբանութիւն՝ խորհրդահայ գրականութեան մէջ զուգահեռուեց «ապագայապաշտութեան» (ֆուտարիզմի) գեղագիտական ըմբռնումներին (գլխաւորապէս 20-30-ական թուականներին): Իսկ սփիւռքեան իրականութեան մէջ՝ 20-ականներից մինչև 40-60-ական թուականների սկիզբը, փոփոխակի վերելքներով և անկումներով, ճեղքուեց կարօտի գոյաբանական սուզումների և «մենք»եան՝ «դէպի ներս, դէպի ինքնաքննադատութիւն և հաշուեկշիռ»¹⁷ շահնութեան «նահանջի» տեսութիւնը՝ ստեղծելու «պատկերազարդ պատմութիւնը հայոց»: Փարիզի «տղաքը»՝ Շ. Շահնուրը, Դ. Զարդարեանը, Զ. Որբունին, Ն. Սարաֆեանը, Վ. Շուշանեանը, հիմնելով «Մենք» հանդէսը, սկզբնաւորեցին մի գրական շարժում, որի հանգանակում՝ Շահնուրի խօսքերով՝ ասած՝ կրում էր «պատասխանատւութեան գիտակցութիւնը», ճանաչողութեան և ինքնաճանաչողութեան միջոցով ձգտում էր «մեր մէջը իջնալ», «հաւատում էր փոքրիկ Դայաստաններու»¹⁸, - այսինքն՝ միտում էր պատկերելու գաղութահայութեան կեանքը, արդիականութիւնը, հայի ինքնութեան մաքառումները: Շահնուրի կերպարը կորցրել էր հողը և բախտել իրեն օտար միջավայրին՝ կորցնելով և նահանջելով իր պատմական աւանդոյթներից, գլխաւորապէս՝ լեզուից:

Շահնուրի տեսութիւնը պատմականօրէն հիմնաւորուած էր սակայն մի քանի դրոյթներով. տոհմիկ գրականութեան, երկը այլևս «հող» չունէր, «սենյակիզմը» «աւերներ գործեց», իսկ նորը՝ պրոլետգրականութիւնն էր, և ինքը (գրողը) կազմում է «արեւմտահայի կողքին»՝ չհաւատալով այլևս հեքիաթի, «հացին երգի» հովուերգութեանը, առ հասարակ՝ երեցների գրականութեանը: Նորը և նորագոյնը, ըստ Շահնուրի, «ինքնորոնումի», «աչքաբաց ու կայտառ գրականութեան», հետեւաբար՝ իրականութիւնը յանձնառող և իր մէջ կրող կերպարն է: Եւ սահմանելով «գրականութեան սեռերու մէջ երկու ծայրագոյն կէտեր»՝ վէպն ու բանաստեղծութիւնը, Շահնուրը մեծ դեր էր վերապահում առաջինին՝ գրելով «Նահանջը առանց երգի» (1929) վէպը, «Յարալեզներու դաւաճանութիւնը» (1933) պատմութեամբաշարը: Այս շարժման ծիրում գրուեցին նաև Դ. Զարդարեանի «Մեր կեանքը», Զ. Որբունու «Փորձը» վէպերը: Բանաստեղծական սեռը շարունակեց Ն. Սարաֆեանը՝ յետվարութեան աւանդները և արդիականութիւնը ներկրելով իր բանաստեղծութեան մէջ, որը, մի եզրով, շաղկապեց «վաղուա գրականութեան» տեսութիւնը «Մենք»-ի շարժմանը:

Ընդհանուրը և պատմականը այս շարժումների հիմքում՝ առ հասարակ համաշխարհային գրական ընթացքից չզատուելու միտումն էր, որն օժտուած է ճանաչողութեան մի որակով, ինչն ուղղուած էր լուսաւորական-ռոմանտիկական տեսութիւնները յարթահարելուն և էսթետիկական աշխարհայեցութիւնից՝ էթիկականին յանգելու և նրանով աշխարհը մեկնաբանելու գեղագիտութեանը: Սա կարելոր մի առանձնայատկութիւն է, որով գրականութեան կերպարը՝ գոյաբանութեան և ինքնաճանաչողութեան պատմականութեամբ, ես-ի ինքնութեամբ, կրում էր

¹⁷ «Յառաջ», Փարիզ, օրաթերթ, 1935 թ., Յունուար 24-27:

¹⁸ Նոյնը, էջ 68-69:

դարաշրջանի և մարդու, նրա ազատութեան, պատասխանատւութեան գաղափարը առ հասարակ, ուստի եւ՝ յանձնառում էր անհատի (անձի) վարքի միջոցով մեկնաբանելու աշխարհը: Իսկ դրա հիմքում, իբրեւ հաղորդակցութեան, ինքնիրենով միջավայրը ճանաչելու,- դրա ուղին - *լեզուն է*,- միակ նշանը և գաղափարը, օրինակ, սփիւռքեան գրական ընթացքը շաղկապելու, և ամբողջութեան մէջ՝ այն քննելու: Այսպէս, ինչպէս Մ. Իշխանը սահմանեց՝ «հայ լեզուն տունն է հայուն» (Հայդեգերն ասում է՝ «կեցութեան տունն է»), իսկ Թէքէեանն ասես հիմներգուն է՝ «Քեզ, Հայ Լեզու, կը սիրեմ մրգաստանի մը նման»: Չարենցը, սակայն, «ճեղքելով» խօսքի «սերմնահատիկը», պատմականօրէն կերպաւորում է նրան՝ բառի իմաստային շերտերում զուգահերելով «արեւահամ բառը» և «Հայաստանը» և այլն...: Ուրեմն, այս պարագայում, ֆրանսահայ-ամերիկահայ - նաեւ՝ խորհրդահայ և այլ որոշչային բնորոշումները, ամբողջութեան համակարգում ներառուելով, պատմականօրէն մեկնաբանում են մեր առաջադրած դրոյթի գլխաւոր իմաստը, այն է՝ առաջին՝ *լեզուի* հանդիպադրումը իրականութեանը խորհրդահայ գրականութեան մէջ, երկրորդ՝ հայ լեզուի հանդիպադրումը օտար լեզուներին (մասնաւորապէս այն երկրներում, ուր օջախ էր հիմնել սփիւռքահայութիւնը): Երկրորդի պարագայում, հետևաբար, որքան էլ նշանակութիւն ունի գրականութեան ենթահողի՝ հասարակական միջավայրի, տնտեսական համակեցութեան, «գոյնի, սեռի և կլիմայի» (Յ. Օշական) ընդհանրութեան գաղափարը, այնուամենայնիւ, ընդհանուրը *լեզուն է* և այն միջավայրը, որին բախում է, ճեղքում՝ որոշակի պատմական փոխարաբերութեան մէջ՝ ինքնարտայայտութեան և ճանաչողութեան եզրին ձգտելով:

XX դարի 10-ական թուականներին, ուստի, մեր գրականութիւնը արագօրէն արծազանքեց նաև ֆուտուրիզմին՝ մի ուղղութեամբ, իսկ միւս ընդհանրութեամբ՝ պահպանեց աւանդականութեան գիծը (կարող ենք ասել՝ համարեայ մինչև դարավերջ):

Այսպէս, օրինակ, Նազարեանը, 1911-ին, արևմտահայ իրականութեան մէջ, քարգմանեց Մարինետիի «Մանիֆեստը»: Արևելահայերի մէջ ֆուտուրիզմը վերաճեց գրական շարժման և 1914-ին Կարա-Դարուիշը, համարեայ նոյնութեամբ, կրկնում էր Մարինետիին՝ «Ի՞նչ է ֆուտուրիզմը» գրքոյով: Չարենցը մի կարճ ժամանակաշրջան յարեց այս ուղղութեանը և 1922-ին՝ Գ. Արովի և Մահարու հետ ստորագրեց «Երեքի դեկլարացիան», որտեղ ասում էր, թէ՝ «ներկայ հայ բանաստեղծութիւնը մի թրջախտաւոր է» և պահանջում էր՝ «դուրս հանել բանաստեղծութիւնը սենեակներից դէպի փողոցներն... և գրքերից՝ դէպի՝ կենդանի խօսքը»¹⁹: Եթէ մի կողմից միտումը դրական էր այնքանով, որքանով այն ուղղուած էր դարի եւրոպական քարացած գեղագիտութիւնը՝ էսթետիկական ռոմանտիզմը յաղթահարելուն, ապա երկրորդ՝ պատմական առընչութեամբ, ռուսական և խորհրդային ֆուտուրիզմի ազդեցութեամբ, վերաճեց գրական սխեմատիզմի եւ դրա հասկացութեան: Նրա աւերածութիւնները պատմականօրէն զգալի են՝ պրոլետգրական հոսանքի աւանդոյթներով և սոցեալիզմի գրական դաւանութեամբ, որ Չարենցի, Բակունցի, առ հասարակ հայ մտաւորականների 37-ի ստալինեան եղեռնից յետոյ, վերաճեց աշուղական-հեքիաթանաղական (ինչպէս Պ. Սեւակը կ'ասէր) նեյնիմերգութեան:

Հայաստանեան եւ սփիւռքեան գրականութիւնը, սակայն, 20-ական թուականներին դիմորոշում է ոչ թէ պրոլետգրականութեան հոսանքով, որին մի կարճ շրջան տուրք տուեցին Ե. Չարենցը, Գ. Մահարին, անգամ երեցները՝ Ստ. Զօրեանը, Դ. Դեմիրճեանը, այլ՝ բնաշխարհիկ գրականութեան աւանդոյթներով: Գրական ծիրով օժտուած այն-պիսի անհատականութիւններ, ինչպիսիք են՝ Յ. Օշականը, Համաստեղը և Բակունցը, Վ. Շուշանեանը՝ «Երկիր յիշատակաց» (1927) պոեմով, Կ. Զարեանը՝ «Անցորդը և իր ճամբան» վէպ-էսսեով, կրկին Չարենցը՝ «Երկիր Նայիրի» վէպով, «որի միջով,- ինչպէս Մահարին է ասում,- անցնում է վաղուայ հայ վէպի ճանապարհը» (Գ. Մահարի, «Այրուող Մահարին է ասում,- անցնում է վաղուայ հայ վէպի ճանապարհը» (1921), «Ասպետական», «Էպիկական այգեստաններ» Ե., 1966, էջ 4), «Տաղարանը» (1921), «Ասպետական», «Էպիկական լուսաբացը» (1930), 30-ականներին՝ «Գիրք ճանապարհի» դարակազմիկ մատենանի

¹⁹ «Խորհրդային Հայաստան», օրաթերթ, հ. 130, հունիսի 14, 1922 թ.

պոեմները և շարքերը,- սրանցով է բնորոշում հայ գրականությանը և նրա ընթացքը, ուստի թուարկումն անգամ երկարաբանում է խօսքը:

Լեզուական նշանի և նրա իմաստի պատմական պարագծով «լուծարուող» XX դարի (գոնե առաջին կեսի) գրականությանը կարող ենք մեկնաբանել «երկիր Նայիրի», «ճանապարհ», «մնացորդաց» ասոթային եզրերով: Առաջինի յայտնությամբ հեղինակը Վ. Տերեանն է, որի պատմական-իմաստասիրական մեկնաբանումը ամբողջացրեց Չարենցը: Երկրորդի մեջ ներառում են Կ. Չարեանի «ճանապարհի» խոհագրումները և «Նալը լեռան վրայ» (1943) վեպի՝ գոյության և ինքնության մաքառումի «տրոհումները», Չարենցի «Գիրք ճանապարհիի» իմաստասիրական հարցախուզումները՝ ազգային կեցության և պատմականի (դիմառնական) մերժումներով և այլասացություններով: «Մնացորդացի» հոգեւոր պեղումները ժառանգակրության էթիկական ինքնասուզումներ են, որի յորձանքին տրուեց 3. Օշականը «Մնացորդացի» վեպերով: Իսկ «լեզուն»՝ իբրեւ «կեցության տուն» (Հայդեգեր), որ XX դարի գրականության գլխավոր կերպարն է առ հասարակ,- իբրեւ բնօրրան, որին հաղորդակցւում են ոչ-առարկայական հպումներով,- լինելության ջղաձիգ, պատմական միասնության եզրով ներհիւսում է իր մեջ ընթացքը և շարժումը՝ առարկայանալով իբրեւ պատում, բայց չեզոքանալով (լուծարուելով) նոյնի իմաստի «մնացորդում» եւ «թաքնուածի» իմաստի պարագծում այնքանով, որ պատմության և ժամանակի միասնութեամբ է ի յայտ գալիս: Հետեւաբար (ընդհանուր ասած)՝ լեզուն այն կերպարն է եւ միջավայրը, որի ճանաչողության ընթացքը դիմառնութեամբ եւ բախումով է մեկնաբանւում եւ ինքնիրենով, իր մեջ բաղդիւսում է պատմութիւնը և նրա ընթացքը: Սակայն, ձգտելով օտարուելու՝ յանգում է բախումով այնպիսի իրականութեան «արտացոլման», որը լեզուի համար եւս օտար է, ուստի այդ «կոնֆլիկտը» նաեւ լեզուների ներքին բախումով է ինքնարտայայտութեան ձգտում եւ կարելոր է սփիւռքահայ գրականութեան ուսումնասիրութեան պարագծում: Երկրորդ հեղ՝ օտարուելու եւ ներքին կոնֆլիկտին ձգտումը արտայայտւում է «լեզուի և միջավայրի» միջեւ այնպէս, որ առարկայական հպումով կենդանակերպուող իրականութիւնը եւ նրա իմաստի «բառական»-հակադրութիւնը, լինելով մշտական շարժման մեջ, «ճեղքելով» լեզուն (իմաստային հակադրութեամբ), գեղարուեստական միասնութեան են ձգտում այնքանով, որքանով գոյութիւնն ինքնին ամբողջական է կամ դրան է ձգտում (այլ խօսքով ասած) «տեքստային մնացորդի» (Ժ. Դերիդա), «հիմքի» կամ «տարբերակման» (Հայդեգեր), «սահմանային» եզրի (Յասպերս) պարագծում եւ այլն...: Յամենայն դէպս, վերլուծական համակարգը, ձգտելով վերոնշեալին, պահպանում է գեղարուեստական միասնութիւնը մի շրջանագծով, որի արտայայտութիւնը «բառական» ինքնութեան է ձգտում «առարկայական»-իմաստային, «փոխաբերական»-իմաստային, «խորհրդանշանային»-իմաստային այնպիսի ամբողջութեան մեջ, ինչպիսին տեսնում ենք նշուած՝ «երկիր Նայիրի», «ճանապարհ», «մնացորդաց» եւ այլ (հոմանիշների իմաստում երեւանուող) հասկացութային նշաններում...: Պատահաբար չեն ծնուել, ուրեմն, Մ. Իշխանի «լեզու»ական սահմանումը (իմաստասիրումը) («հայ լեզուն տունն է հայուն աշխարհի չորս ծագերուն»), Թեքեանի հիմներգը՝ սիրո ջղաձիգ շաղախով պատկերագծուած, Չարենցի ողբերգը՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանի արեւահամ բառն եմ սիրում» տողով սկսուող...: Սրանում (լեզուն) է վերարթնանում, շաղկապւում կերպարի և նրա պատմութեան միասնութիւնը: XX դարի հայ գրականութեան առանձնայատկութեան դրսեւորումներից մէկն է այս յատկանիշը՝ առանց որի անհնար է «հասնել» իմաստի ամբողջութեան, առ հասարակ՝ ամբողջութեան...: Ուստի այս նոյն իմաստասիրութեամբ եւ դրան հետեւելով, հողի և աշխարհագրութեան մի «կէտի»-հարթութեան մեջ խտացրին հայրենի բնաշխարհը. Համաստեղը՝ Փերչենճը, Բակունցը՝ հայրենի բնաշխարհիկ Սթնածորը, Մնձուրին՝ Կապոյտ երգչկան, Արմտանը և այլն...: Առ հասարակ՝ հողը, հայի լինելութեան անդրանցական տենչը, հայի համաշխարհիկ գոյութեան երազանքը, որ Աստծոյ աշխարհում տրուել էր իրեն՝ ինքնութեան իրաւունքով, ամբողջանալու նրանով՝ իբրեւ «հոգու հայրենիք», Աստծոյ միակ Միասնութիւն...:

ՍՈՒՐԵՆ ԱՐԱՅԱՄԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱԼ

ԹԱԹԻԱՆԱ ՊՈՍՏԱՆ

(ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, ԲԱՅՑ ԽՆԱՄՔԻ ԿԱՐՕՏ ԵՐԳՉՈՒՀԻՆ)

–Պարոն Բաղդիշեան, հայերէնի ուսուցչուհի եմ, բայց նաեւ կ'երգեմ «Քնար» խումբին մէջ: Իբրեւ յիշատակ ու համեստ նուէր, խնդրեմ, CD-ս,– Մարմարայի Գնալը կղզիին մէջ ինծի ըսաւ **Թաթիանա Պոստան**, 2002-ի Օգոստոս 27-ին՝ Երուսաղէմ վերադարձէս ճիշդ երկու օր առաջ: Յիրաւի՛, անակնկալ՝ մը ինծի:

– Շնորհակալ եմ ,– պատասխանեցի՝ յաւուր պատշաճի մէկ-երկու խօսք ըսելով խօսա-կիցիս:

Յարմար առիթով, առանց ժամանակ կորսնցնելու եւ հետաքրքրութեամբ նախ թեր-թեցի CD-ի խիստ խնամքով եւ ճաշակով ձեւաւորուած ուղեցոյց գրքոյկը: Լսեցի CD-ն, որու 13 երգերէն 5-ը կը մենեբրգէ Թաթիանա Պոստան՝«Մաքրուհի Ջան»(CD, երգ թիւ 3),«Քելէ՛, Լաօ՛» (CD, երգ թիւ 5), «Ծաղկած Բայնի»(CD, երգ թիւ 8), «Բարի Լուսոյ», «Մեր Տան Իտեւ»(CD, երգ թիւ 10): Երգչուհին կը զուգերգէ 2 երգերուն մէջ՝«Շորորա»(CD, երգ թիւ 11) եւ «Սասնա Շառան»(CD, երգ թիւ 13):

Գնահատելի է «Քնար»-ի անդամներուն սէրն ու համերաշխութիւնը: Զգացի խիստ ա-ռողջ ընտանիքի մը ջերմութիւն, ուր ամէն ոք իր սրբազան գործը կը կատարէ՝ իրարու հան-դէպ սիրով ու յարգանքով: Ապրի՛ք: Շնորհակալութիւնս Ձեզի եւ յարգանացս հաւաստիքը: Սակայն, Ձեր թոյլտուութեամբ եւ ներողամտութեամբ, այս անգամ իմ խօսքս պիտի մասնա-ւորեմ այդ ընտանիքի առայժմ միակ ու մինուճար դատեր՝ Թաթիանա Պոստանի մասին:

Ո՞վ էր Թաթիանա Պոստան: Ոչինչ գիտէի եւ հիմա ալ չամ քիչ բան գիտեմ այս դե-ռատի տիկնոջ մասին:

Մեր ծանօթութիւնն եղած է պաշտօնական յարաբերութեանց մթնոլորտին մէջ եւ ընդամէնը սոսկ քանի մը անգամ: Գիտցածս միայն այն է, թէ զոյգ ծնուած փոքրիկներու մայր է եւ ուրիշ՝ ոչինչ: Եւ ահա, այսպիսի անծանօթուհիէս նուէր կը ստանամ երգերու փունջ մը: Ձեմ գիտե՛ր նաեւ՝ Թաթիանան, բնագղով մը իսկ, զգացա՞ծ էր կամ կը զգա՞ր արդեօք, որ ես ալ արուեստի սիրահար սրբազան խենթ մըն եմ...

Ազնիւ էութեամբ նուէր տալը առնուազն փաստն է ՄԱՐԴՈՒ գոյութեան, յարգելը, սի-րելն ու գնահատելը մարդը, իսկ նուէր առնելը՝ յարգուիլը, սիրուիլը, գնահատուիլը... Բարինե-րը միայն կրնան նուէր տալ եւ նուէր ստանալ: Նուէր մատուցանելը ազնիւ հոգիի ճառագայ-թումներու յորդման արգասիքն է, իսկ ստանալը՝ երախտագիտական զգացումով հրդեհուիլը:

Չորրորդ ամիսն է ահա, որ իմ բնակարանիս խորհրդաւոր լուութեան մէջ մեղմ կը հնչեն (ի թիւս այլոց) Սիրվարդ Գարամանուկի հօր երաժշտութիւնը, Թաթիանայի բնական, անկեղծ երգը՝ յոգնութեան սպեղանիները՝ երգը, երաժշտութիւնը:

Մարդկային գործունէութեան իւրաքանչիւր բնագաւառին հետեւող անհատը, առաւել եւս՝ մասնագէտը, հրամայական պահանջով, որպէս առաջին նախապայման, պէտք է օժտ-ւած ըլլայ ի՛ր ընտրած ասպարէզին օդ ու ջուրի պէս անհրաժեշտ *աստուածային շնորհով*: Ե-ւ թէ չո՞ւն գտնուած է երկնայինը, երկրայինը պէտք է խելացիօրէն արժեւորէ զայն, յղկէ, փայլեցնէ եւ բաշխէ ի՛ր ժողովուրդին, վերջինիս միջոցաւ ալ՝ աշխարհին: Ըսուածն աներկ-բայօրէն կը վերաբերի նաեւ արուեստի բնագաւառին ընդհանրապէս, իսկ անոր *ձայնային, երգեցողական* (VOCAL) ճիւղին՝ մա՛սնաւորապէս, ուր իր ճամբան կ'ուզէ բանալ Թա-թիանա Պոստան:

Շարադրանքիս տրամաբանական շղթային համաձայն՝ ընթերցողէս խիստ ակնկալելի են նոյնքան եւ աւելիով տրամաբանական, բնական հետեւեալ հարցումները, որոնց եւ ան-վարան պիտի պատասխանեմ.

-Թաթիանա Պոստան օժտուած է աստուածային շնորհով:

-Անկասկած:

- Երգչուհի՞ է ան, թէ ոչ:

- Երգչուհի է: Կ'երգէ հայկական ժողովրդական, գուսանական, արդի հայ երգահաններուն ստեղծագործութիւններ:

Այսպէս կտրո՛ւկ, հատո՛ւ, միանշանակ պատասխանելը, սակայն, ոչինչ բան է: Առաւել, յոյժ կարեւորը ծանրակշիռ այդ պատասխանները փաստելն է, հիմնաւորելը, որ, իմովսանն, սիրով եւ հաճոյքով պիտի ընեմ ստորեւ՝:

Ըսինք, թէ աստուածային շնորհով օժտուած *երգչուհի է* Թաթիանա Պոստան: Սխալ չընկալուիմ: Մնամէջ չափազանցում չնկատուի ըսածս: Ես նկատի ունիմ միայն *այն առողջ տաղձը, որմէ կարելի է հրաշալի արդիւնք ակնկալել*: «Աստուածային շնորհ» հասկացութեան երանգապնակը բաւական հարուստ է՝ նոյն ծիրէն ներս՝ ամենէն բացէն մինչեւ ամենէն մուգը: Առայժմ ո՞րն է անոնց մէջ Թաթիանային տեղը: Պատասխանս մէկն է՝ լա՛ւ, աղուո՛ր ինքնուսին կարգավիճակը: Ա՛յս է իմ ելման կէտը: Տա՛յ Աստուած, սխալած ըլլամ: Ինքնուս Թաթիանա Պոստան, սակայն, բնածին (ո՛չ արուեստական, ձեռք բերովի, կեղծ....) դրական այնպիսի գիծեր, յատկանիշներ ունի, որոնցմով նախանձը պիտի չարժէր թէ՛ ինքնուս, թէ՛ արհեստավարժ շատ երգիչ-երգչուհիներուն:

Երաժշտական ականջ, քիմք ու ճաշակ, ազգային արուեստի շիտակ ընկալում ունեցող ո՞ր հայուն յայտնի չէ, թէ այսօր, օրինակ, Ֆրանսահայը հայերէնը կ'երգէ զգալիօրէն ընդգրծած Ֆրանսական շեշտով, կոկորդով, անգլահայը, ամերիկահայը, արաբական երկիրներուն մէջ ապրող հայը՝ իրենց ապրած միջավայրին շեշտով, կոկորդով եւ այլն: Այստեղ իմ ըսելիքս «Ելքը ո՞րն է» հարցումին պատասխանելը կամ մեղադրելը, քննադատելը չէ, այլ՝ մերկապարանոց փաստին պա՛րզ արձանագրումը:

Թաթիանա Պոստան գրե՛թէ ձեռքազատուած է այս խնդիրէն: Անոր կոկորդը, երգի բառերուն արտաբերումը (եթէ նկատի չառնենք զրական արեւելահայերէնի եւ զրական արեւմտահայերէնի հնչումներուն տարբերութեան խնդիրը), երաժշտական շեշտերուն ճիշդ գետնորումը, երաժշտական *ֆրազներուն* զատումը եւ այլն, անշան վերապահութեամբ, բացա՛րապէս հայու է, հայկական: Ի՛րապէս նախանձելի, դրուանտանքի արժանի պարագայ, եթէ նկատի առնենք, որ այս տիկինը Հայաստանի պորտին վրայ ծնած եւ մեծցած չէ: Ան ծնած է, հասակ նետած Թուրքիոյ մէջ՝ իր հայրենքէն *ֆիզիքապէս* չա՛տ ու չատ հեռու: Ընդգծեցի «ֆիզիքապէս»-ը, որովհետեւ անոր հակակշիռը հայուն անմեռ հոգին է, ոգին, արեան կանչը սիրտին եւ երակներուն մէջ՝ ժառանգական յատկանիշով: Ասոնցմով են պայմանաւորուած ազգայինի բնական, անաղարտ ընկալումը, ըմբռնումը, այդ ամէնը արուեստով վերարտադրելը, ի՛ր իսկ ժողովուրդին մատուցանելը:

Թաթիանա Պոստանին աղօթքն է երգելը՝ բեմին վրայ՝ կարծես բոլորին նման, բայց բոլորէն տարբեր: Երգին մէջ կը վառուի՛ն, կը հալուի՛ն անոր հոգին, զգացումները, ապրումները:

Ուովայոյզ բնութիւնը կը խաղաղուի ձիւնելով կամ անձրեւելով, իսկ Թաթիանա Պոստան՝ երգելով: Ահա սքանչելի յատկանիշներ, որոնց սաղմներն առողջ են, խոստումնալից այս երգչուհիի երգին մէջ:

1. Ունինք միայն մէկ վերապահում: Եթէ խօսքը, օրինակ, վերաբերի զրականութեան, կարելի է եւ պէ՛տք է բերել քնադրային համապատասխան քաղուածքը՝ հաստատելու համար դատումը: Այս պարագան այդ չէ: Ե՛րգ է այս, երաժշտութիւն՝ ձայնագրուած CD-ի վրայ: Հետեւաբար, անոնք, որոնք ունին CD-ն, կը խնդրեմ՝ այս յօդուածը կարդալու ընթացքին թող լսեն Թաթիանայի երգերը, ի հարկէ, եթէ ատոր կարիքը կը զգան:

Ձայնը, երգելու աստուածային շնորհը նույնպես Հարստութիւն է, մեծ Հարստութիւն, որ ունի Թաթիանա Պոստան: Կը մնայ միշտ յառաջ նայիլ, զարգանալով երգել՝ Աստուծոյ տուածին օր-օրին վրայ բան մը աւելցնելով:

Արհեստավարժ, ինքնուս բազմաթիւ երգիչ-երգչուհիներ միայն մէկ երգ երգած են (ի Հարկէ այն ալ՝ եթէ երգած են), թէեւ բեմական կամ երգարուեստի երկա՛ր ճամբայ կտրած-անցած են.

- Ի՞նչպէս,- պիտի Հարցնեն Հաւատացողները, առնուազն՝ զարմացողները, կասկածողները:

- Իրենց միապաղաղ, անհոգի, առանց ապրումի, բեմական կեղծ սեթեւեթանքներով: Այդպիսիներուն միայն մէկ կատարումը պիտի լսել: Բաւական երկար դադար մը տալէն, առաջին լսածդ մոռնալէն ետք, յաջորդ երգը պիտի ուկնդրել, եթէ արդէն կարելի ըլլայ ինքզինքդ պարտադրել՝ լսելու: Այդպիսիք ե՛րգը կը սպաննեն, ժողովուրդին երգային ճաշա՛կը կը բխցնեն...

Իսկական արուեստագէտին համար, բանի՛ւ եւ գործով, իւրաքանչիւր երգին կատարումը ինքնուրոյն, քրտնաթոր ուսումնասիրութիւն մըն է, ստեղծագործութիւն մը, իրմէ սերուած, յոյսով ու ակնկալիքով լոյս աշխարհ եկած զաւակ մը: Այսպիսի երգերը կը հաստատեն արուեստագէտին, բեմի մարդուն չափազանց անհրաժեշտ մեծագոյն շնորհներէն մէկը՝ կերպափոխուիլը՝ իւրաքանչիւր երգի տողի, բառի, ըսելիքի, մեղեդայնութեան եւ զանազան աչյւ Հանգամանքներուն համաձայն, հրամայական պահանջով: Ինծի համար, ժողովրդական, գուսանական եւ արուեստավարժ երգահաններու երգեր կատարողներուն մէջ, այդպիսին է Ֆլորա Մարտիրոսեանը: Բացառիկ անհատականութիւն մը: Այս հրաշք ճամբուն վրայ է նաեւ ինքնուս, բայց բացայայտ շնորհալի Թաթիանա Պոստան: Վերջիններս են, որ իրենց հոգիով հոգի կը քամեն ունկնդիրէն, իրենց յոյզով՝ յոյզ, իրենց կարօտով՝ կարօտ, իրենց խինդ ու ընդերանքով անուշութիւն կը պարգեւեն իրենց արուեստի երկրպագուներուն: Անոնք են, որ իրենց արուեստին հմայքով անխօս կ'ըսեն ունկնդիրին.

- Ինձմով ինքզինքդ ճանչցիր:

Կա՞յ աւելի մեծ բան, քան այս, որ ի վերուստ քիչերուն տրուած է, անոնց մէջ՝ նաեւ Թաթիանա Պոստանին: Ինչ փոյթ, թէ ես կ'ըսեմ, ուրիշներն ալ պիտի ըսեն՝ ինքնուս է: Ուղիւն այստեղ ինքնուսի եւ արհեստավարժի հակադրումը, մէկը բարձրացնելը, միւսը վար առնելը չէ, այլ՝ առկայ շնորհին արձանագրումը, զնահատումը: Համոզուելու համար, ընթերցողս ալ, բայց առանց կանխակալ, մերժողական կարծիքի նորէն եւ չա՛տ անգամ թող լսէ CD-ն:

Պարզապէս զմայելի է Թաթիանա Պոստանի կատարմամբ «Քելէ՛, Լա՛օ»-ն՝ ժողովրդական դուդուկ նուագարանի ընկերակցութեամբ (CD, երգ թիւ 5): Մըքան յոյզ կայ, տառապանք ու կարօտ կայ այս երգին, անոր ճիշդ ու արուեստով կատարում-մեկնաբանումին մէջ, երգչուհիի ձայնի ելեւէջումներուն, ապրումներուն մէջ՝ ո՛չ մէկ շեշտի աղաւաղումով.

«Քելէ՛, Լա՛օ, քելէ էրթանք մըր երկիր»:

Երկիրը Հայրենիքն է, իսկ Հայրենիքը բնակարանն է մեծ, տունը մարդուն՝ Հայուն, ուր կը հանգչի, կը խաղաղուի անոր մարմինն ու հոգին,, ուր անհոնօրէն կ'երագէ ան՝ ե՛ւ ապրիլ, ե՛ւ մեռնիլ... Ինչ չէ Հայրենիքը՝ հող, արեւ, ջուր, երկինք, ծառ ու թուփ, քար ու փո՛ւշ, վաստակ եւ ընտանիք, այրո՞ղ, այրո՞ղ կարօտ....Կրնա՞ք ըսել՝ Ի՞նչ է Հայրենիքը՝ հազար ու մէկ բան բաց չձգելով... Թաթիանա Պոստանի կատարումը եւս կը փաստէ իմ ըսածս:

Ես անգամ մը եւս կ'ըմբոշնեմ (ընթերցողս ալ թող փորձէ) Վասպուրականի«Բարի Լուսոյ»-ն (CD, երգ թիւ 10): Գեղջկական յոյգերու, ապրումներու, հոգիին, աշխարհին մեր-ւած, երկինքէն ալ լայն ու վճիտ Հայու հոգեվիճակի, մտորումներու ինչ ծո՛վ-Հայելի...

Աշխարհին չէն վեր կիւթնին էր,
Կիւթան չլնէր: աշխարհն ի՞նչ էր»

Ահա համոզումն ու պաշտամունքը մեր *ռանչպար* նախնեաց:

Իսկ երգին կատարողական արուեստը: Սքանչելի է: Աւելին, իւրաքանչիւր երգի կատարումով երգչուհին կը համոզէ ունկնդիրը՝ ըսելու «Այս երգն այսպէ՛ս պիտի Հնչեցուի»:

Թաթիանա Պոստանի կատարումներուն մէջ առանձնակի սէր մը կը զգամ Վան-Վաս-պուրականի երգերուն նկատմամբ: Չե՞մ սխալիր, արդեօք, եթէ ըսեմ՝ վանեցիի արին կը հոսի անոր երակներուն մէջ կամ, նուազագոյնը, չփումը, նիստն ու կացը վանեցիներուն հետ, համեմատաբար, շատ եղած է: Ենթադրութեանս հիմքը յիշեալ տարածքի երգերու կատարումին մէջ բարբառային լեզուի, Հնչումներու, կոկորդին հետ առնչուող խնդիրներն ակնյայտ յաջողութեամբ առաւել աղուոր յաղթահարուած են, քան միւս պարագաներուն:

Մագերուս համրանքով, դժբախտաբար, լսած եմ երգիչ-երգչուհիներ, որոնց մէկ ոտքն արդէն գեպեզմանի մէջ է, բայց կ'երգեն՝ «Սիրեցի՛, եարս տարան...»: Եւ միայն ա՛յս: Կրնա՞ս չխենթանալ: Ի հակադրութիւն ասոնց, կը խնդրեմ լսել, նորէն լսել Թաթիանա Պոստանի կատարումով՝ Ուշատուր Աւետիսեանի «Մաղկած Բալենի»-ն (CD, երգ թիւ 8): Ուշադրութիւն դարձրէք յատկապէս «Ախ, ուզում եմ դողալ քեզ պէս հարսնաքօղիդ տակ» տողի թաթիանական երաժշտական Հնչեցումին: Անկարելի է չհաւատալ Թաթիանա Պոստանի մեկնաբանումին, տարիքի, ձայնի Հնչեցումեան, անկեղծութեան համապատասխանութեան, անոր ձինսթոյր-ճերմակաթոյր անքիծ սիրոյ զգացումին, *հարս դառնալու երազ-երագանքին...* Ի՛րապէս, այսպիսի՛ Հոգիով պիտի Հնչէ սիրագեղուն այս երգը՝ ամէն ինչով համոզիչ, ամէն ինչով՝ ընդունելի: Կեցցե՛ս, սիրելի Թաթիանա Պոստան:

Ուշադրաւ է եւ հաճելի նաեւ այն, որ Թաթիանա Պոստան, առանց ինքզինք կորսնցընելու եւ կեղծ նօթա Հնչեցնելու, մէ՛կ անգամէն ինքզինք կը գտնէ երգային բոլորովին այլ հոգեվիճակներուն մէջ, դանդաղ, հանդարտ, մեղամաղձօտ ծաւալուող *ռիթմէն* կ'անցնի աշխոյժ, տաք հոգեվիճակներու, *ռիթմերու*: Ըսուածին փայլուն օրինակներէն մէկն է «Բարի Լուսոյ», «Մեր Տան Իտեւ» (CD, երգ թիւ 10) երկհատուածանի երգին կատարումը: Այս ալ ի՛ր կարգին բնածին զգացական աշխարհի շնորհ մըն է երգչուհիի համար:

Յա՛տկապէս օգերային արուեստին մէջ յայտնի է recitative հասկացութիւնը, այսինքն՝ երգի կատարման ընթացքին անոր որոշ բառերը կամ տողերը պա՛րզապէս արտասանելը, թուրբայր: Թաթիանա Պոստան, միամիտ-միամիտ, թերեւս ինքն ալ չանդրադառնալով ատոր, նորոյթ մը բերած է՝ «Մաքրուհի Ջան» (CD, երգ թիւ 5) երգի կատարումին մէջ՝ «-Ախչի՛, ախչի՛, անունդ ի՞նչ ի...»-ն եւ « Ախչի՛, ախչի՛, քսան տարէկա՞ն...»-ը *կիսառեչի-թաթիւ* Հնչեցնելով: Բայց Ի՞նչ անմեղութեամբ, Աստուած իմ, որ չե՛ս կրնար անուշ, անմեղ, կեանք տուող խնդուքդ զսպել: Իրապաշտ, անաչառ արժեւորման համար ո՛չ մէկ արժէք ունի երգչուհիի արհեստավարժ կամ ինքնուս ըլլալը: Առաջին եւ գլխաւոր նախապայմանը ճշմարիտ արուեստ ստեղծելն է եւ ուրիշ՝ ոչինչ:

Իսկ կարգ մը թերիններ ու թերութիւններ չունի՞ր այս երգչուհին: Ունի՛: Անոնց մասին պէտք է խօսիլ, բայց ո՛չ այս անգամ: Ուրախալին այն է, որ անոնք դիւրաւ շտկելի են, բայց ժամանակի կարօտ: Կ'ուզեմ հաւատալ, թէ երկրորդ CD-ն որ լոյս աշխարհ գայ (արդար ցանկութիւնս է՝ միայն ու միայն իր կատարումներուն CD-ն), Թաթիանա Պոստան ինքն իսկ պիտի զարմանայ նախորդ CD-ին մէջ ունեցած իր վրիպումներուն վրայ: Քիչ մը սպասենք...

Վե՛րջապէս, չմոռնանք եւ նկատի առնենք՝ ո՞վ է Թաթիանա Պոստան: Դեռատի տիկին մը, որ արուեստի դաժան մարզէն ներս դեռ անցնելիք երկա՛ր ճամբայ ունի: Այսօր ոչ ոք իրաւունք ունի անորմէ աւելին պահանջելու, քան իր տարիքին, փորձին թոյլ տուածը:

Մինչ այստեղ ըսածներուս տրամաբանական եզրակացութիւնը լոյսի պէս պարզ է ու մեկին՝ *Թաթիանա Պոստան խոստումնալից ուժ է*: Երաժշտական, ձայնամարզական առողջ

խնամքի, դաստիարակութեան, առանց մեծամտանալու՝ գիտակից, յամառ աշխատանքի պարագային կրնայ պատիւ բերել պոլսահայութեանը, սփիւռքահայութեանը, Հայ ժողովուրդին՝ ընդհանրապէս:

Խրախուսենք, քաջալերենք, սիրենք Թաթիանան: Սրտի մտօք եւ ի խորոց սրտի, անկեղծ ու բարեկամաբար սիրենք, օգնենք անոր: Ընենք կարելին եւ հնարաւորը՝ ժամանակակից էժանագին, անդիմագիծ եւ ապագային երաժշտութեան այս ովկիանին մէջ Հայ երգարւեստի բնագաւառէն ներս, իբրեւ երազ-յայտնութիւն, պոլսահայ նոր աստղ մը բարձրանալու յոյսով ու փափաքով...

ԳԷՈՐԳ ԲԱՂԴԻՇԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔ

Նոր Տարուան եւ Սուրբ Ծննդեան տօներուն առիթով, Պատրիարք Սրբազան Հայրը շնորհաւորական եւ քարի մաղթանաց գիրեր եւ հեռագրեր յղեց Հոգեւոր եւ Կառավարական պետերուն, որոնց շնորհաւորագիրերը ընդունած է:-

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսէն:

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսէն:

- Կ. Պոլսոյ Ամեն. Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեանէն:

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԱԾԵՐ

SUPREME PATRIARCH

CATHOLICOS

OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Թիվ 1521

Սուրբ Ծնունդ 2003թ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՎ

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԶԵՊԻՄԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

Երուսաղեմ, Իսրայել

Ամենապատիվ Սրբազան Պատրիարք,

«Խաբիուրդ մեծ եւ սքանչելի» Աստվածհայտնության տիեզերալույս ավետիսով, հանուրց հայության Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր օրհնությունն ենք հղում Ձեզ, Տիրախնամ Աթոռի ուխտանվեր միաբանությանը, եկեղեցական-վարչական մարմինների պատվարժան անդամներին ու հավատավոր մեր զավակներին և ջերմագին շնորհավորում Ամանորի ու Սուրբ Ծննդյան տոների քերկրալի առիթով:

Դարձյալ տարեմուտը պայծառակերպվել է Աստվածորդու Մարդեղացման մեծահրաշ խորհրդի անստվեր լույսով: Երկնականարևմ ծագած աստղը կրկին ու կրկին քրիստոնյա համայն մարդկությանն ուղղորդում է դեպի Բեթղեհեմյան մատուռ, որտեղ «անբաւելիմ երկնի եւ երկրի ի խանձարուրս պատեցաւ, ոչ մեկնելով ի Հօրէ ի սուրբ այրին քաղմեցաւ»:

Սուրբ Ծննդյան լույսով օծուն Նոր Տարին հայոց կյանքում նշանակալի է նվիրական իրադարձությամբ՝ Քրիստոսաւիմն Սուրբ Էջմիածնի 1700-ամյա հոբելյանով, որը, հավատում ենք, պիտի խթանի ազգային-եկեղեցական մեր կյանքում Հայոց Մեծ Դարձի 1700-ամյա հոբելյանի տոնակատարություններով սկզբնավորված հոգեմորտգության ու վերածնունդի ընթացքը:

Մերելի Սրբազան Պատրիարք, Ամենայն Հայոց Բեթղեհեմյան Մատուռի Իջման Սուրբ Սեղանի առջև ի խորոց սրտի աղոթք ենք խնկարկում առ Աստված, որ Մանուկ Հիսուսի հրաշափառ ծննդյան խորհրդով բացվող Փրկչական 2003 թվականը Մայր Հայաստանի, Արցախ աշխարհի և սփյուռքի հայության համար լինի խաղաղ, արգասաբեր և անշրջելի առաջընթացի տարի:

Այլև աղոթում ենք, որ գալիք տարում պատրիարքական Ձեր առաքելությունն արդյունավորվի մնայուն ձեռքբերումներով, և Տերը պարգևի Ձեզ, Երուսաղեմի հայոց ուխտյալ միաբանությանը, եկեղեցական-վարչական մարմինների բարեջան անդամներին քաջառողջություն ու գործոց լիակատար հաջողություններ՝ ի շինություն և ի պայծառություն Տիրախնամ Ձեր Աթոռի և Հայաստանյայց Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

Թող Մանկացյալ Աստվածորդին Իր օրհնությունն առատապէս հեղի աշխարհափյուռ մեր ժողովրդի զավակաց վրա և ցկատարած աշխարհի անսասան պահի Իր իսկ հիմնած 1700-ամյա Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը:

Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ,

Ձեզ, մեզ մեծ աւետիս:

Եղբայրական սիրտ ուղջունիվ,

Աղոթակից՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆՊՈՒՆԱՍ - ԼԻՐԱՆԱՍ

թիվ 378/03

Անթիպատ, . . . Ս. Մանուկ, 2003

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արմաշակ, Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ

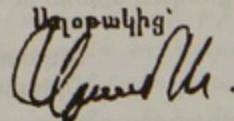
Սիրեցեալ Եղբայր ի Քրիստոս,

Աստուծոյ մարդեղութիւնը Բեթղեհէմի մսուրին մէջ դարձեալ մեզ կը հրաւիրէ խորհրդածելու Քրիստոսով աշխարհին տրուած մարդու փրկութեան մասին: Արդարեւ, մարդու փրկութիւնը էր երկինքէն հրկիր Աստուծոյ շնորհը նպատակը: Ու մարդուն փրկութիւնը Աստուծոյ անկեալ պատկերին վերականգնումն էր մարդուն մէջ: Մարդուն փրկութիւնը Աստուծմէ հեռացած մարդուն վերադարձն էր Աստուծոյ: Վերջապէս, մարդուն փրկութիւնը մարդուն աստուածատուր կոչումին վերահաստատումն էր:

Արդ, Աստուածայայտութիւնը տօնել ո՛չ միայն յիշել է մարդկային պատմութիւնը յեղաշրջող Բեթղեհէմի դէպքը, այլ նաեւ անդրադառնալ թէ մարդու փրկութիւնը Քրիստոսով աշխարհին տրուած պարգեւ մըն է ու հրաւեր մը միաժամանակ: Մեր եկեղեցին ունի ժամանակէ աւելի կոչուած է Բեթղեհէմի նմանով աշխարհին տրուած փրկութեան բարոյիչ ու սարածիչը ըլլալու մեր ժողովուրդի կեանքէն ներս: Մեր եկեղեցին պէտք է ինքզինք վերանորոգէ ու հզօրացնէ իր հոգեւորական դասով, իր կառոյցներով ու մտածողութեամբ, որպէսզի առաւելագոյն չափով կարենայ կատարել իր Բեթղեհէմեան առաքելութիւնը մեր ժողովուրդի կեանքէն ներս:

Ահա ա՛յս հաւատով ու յոյսով Նոր Տարուան եւ Աստուածայայտութեան տօներուն ուրախ առիթով եղբայրական ջերմ սիրով կ'ողջունենք Ձեզ: Կ'աղօթենք առ Բարձրեայն Աստուած, որ Ձերոյ Ամենապատուութեան պարգեւէ եկեղեցաշէն նորանոր իրագործումներով բնական երկար գահակալութիւն: Կ'աղօթենք նաեւ, որ Աստուած Ձեր միաբանութեան եւ Ձեր ժողովական ու թեմական կառոյցներու բոլոր սպասաւորներուն շնորհէ բաշտողը կեանք եւ արդիւնաշատ ծառայութիւն մեր առաքելախիմն սուրբ եկեղեցւոյ:

Եղբայրական ջերմ սիրով,

Աղօթակից՝

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵՇԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ստանալով, 5 Յուն. 2003

Ն.Ա.Տ. Թորգոմ Բ

Հայ Պատրիարք Սբ. Երուսաղեմի

Շնորհազարդ Տեր,

2002 թուին, հոգեպես մխիթարուած եւ բաւարարուած զգացիք վայելելով Ձերդ Սրբազնութեան եղբայրական ազնիւ հիւրասիրութիւնը Սրբոց Յակովբեանց վանքէն ներս, ուր Ձեր իսկ հրաւերով անգամ մը եւս ուխտի եկած էինք Սուրբ Երկիր եւ առիթն ունեցած՝ մասնակցելու Աւագ Շաբթուան եւ Սբ. Չատկուան հոգեւոր հանդիսութեանց:

Մեզի համար մխիթարութիւն էր անգամ մը եւս վկայել թէ Սրբոց Յակովբեանց Ուխտի անձնուրաց միաբաններն ինչպէս կը շարունակէին վառ պահել Հայ Եկեղեցւոյ կանթեղները բոլոր Զրիստոսակոխ սրբավայրերու մէջ եւ ինչպէս անընդհատ կ'աղօթէին վասն մեր սուրբ հաւատքին եւ վասն մերազն ժողովուրդի խաղաղութեան: Միաժամանակ տրտմած էինք անձամբ տեսնելով Յունաց խորը տիրող Պատրիարքին ոչ-բարեկամական վերաբերումը Հայ Եկեղեցւոյ հնադարեան իրաւունքներուն նկատմամբ Սուրբ Երկրի մէջ: Միաբանութեանդ կուրծք տուած կարեւոր տազնապներ էին նաեւ Բեթլեհեմի Սբ. Շննդեան տաճարի պաշարումն ու Պարոնտերի մեր կալուածին գրաւումը:

Ճիշդ է, որ բոլորս 2002-ին աստուածային բազում շնորհներ եւ օրհնութիւններ ալ վայելեցինք. ճիշդ է նաեւ որ տուեալ պայմաններուն թոյլ տուած չափով մեր բոլոր նուիրապետական աթոռները տեղական կամ սեփական կամ իւրայատուկ ոչ-արհամարհելի քանակով ու որակով աշխատանք տարին, որոնք արձանագրուած պիտի մնան մասնուրի էջերուն վրայ ու տարեգրութեանց մէջ: Այնուհանդերձ, Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ ամբողջութիւնը յուզող ընդհանրական բազում խնդիրներ, եկեղեցւոյ ընդհանուր առաքելութեան, բարեկարգութեան, ծիսական վերանորոգութեան, կանոնական ու բարոյական ժամանակակից սահմանումներու վերանայման եւ նման քանի մը այլ հարցեր դժբախտաբար դեռ կը կարօտին լուծման: Եկեղեցին ու մանաւանդ նոր սերունդը ուշադրութեամբ կը հետեւին, Պատրիարք Հայր, նաեւ Ձերդ Ամենապատուութեան եւ Աթոռոյ Միաբանութեան թանկագին ներդրումին նման հարցերու կապակցութեամբ:

Տօնական օրերու բարեբաստիկ առիթով, կը մաղթենք եւ կ'աղօթենք, որ Բարձրեալ Աստուած պարգեւէ Ձերդ Ամենապատուութեան քաջառողջ եւ երկար կեանք, բազմամեայ եւ արեւշատ գահակալութիւն:

Այսու գրիւ Ձերդ Ամենապատուութեան կը փոխանցենք նաեւ Պատրիարքական Աթոռոյս հոգեւորական դասուն, մեր համայնքային վարչութեանց եւ հաւատացեալ ժողովուրդի որդիական սիրոյն եւ ակնածանաց հաւաստիքը:

Զրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ
Օրհնեալ է յայտնութիւնն Զրիստոսի

Մ Ե Ս Ր Ո Պ

ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՅՈՑ ԿՈՍՏԱՆՆՈՊՈԼԻՍՈՅ

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԾԱԳՄԱՆ ՀՆԴԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՒՀՆԴԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ՆԱԽԱԼԵԶՈՒԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
ՓՈՐՁԵՐԸ

Հայոց լեզուի յառաջացման հարցով զբաղած են բազմաթիւ հայ եւ օտար հայագէտներ ու լեզուաբաններ: Հնդեւրոպաբաններ հայերէնի ծագման ֆննութիւնը եւ պատմութիւնը սկսած են հնդեւրոպական նախամայր լեզուէն:

Հայագիտութեան յայտնի են հայերէնի ծագման բազում մօտեցումներ ու տեսութիւններ, որոնցմէ կ'արժէ յիշել գէթ հետեւեալները՝ հայերէնի ծագման աւանդական (Մ. Խորենացի) եւ աստուածաբանական (Աստուածաշունչ) տեսութիւն, հնդեւրոպական տեսութիւն, ասիական-կովկասեան տեսութիւն, հայաստանի տեսութիւն, եւ վերջապէս, ժամանակակից հայագիտական տեսութիւն:

Մեր ծրագիրէն դուրս է անշուշտ հանգամանօրէն խօսիլ իւրաքանչիւրին մասին: Մենք հպանցիկ ակնարկ մը կը նետենք լոկ յայտնուած զանազան տեսութեանց վրայ եւ ապա կը շեշտենք հայերէնի ծագման հնդեւրոպական տեսութիւնը, որ անկիւնադարձային նշանակութիւն ունեցաւ: Մինչեւ ԺԹ դարու Ա. քառորդը, գիտական կարծիք կամ տեսակէտ գոյութիւն չունէր հրապարակի վրայ հայերէնի ծագման խնդիրներուն վերաբերեալ: Մինչ այդ, տիրական էր այն կարծիքը, որ հայերէնը աստուածաշնչական, հետեւաբար եւ աստուածատուր լեզու է: Կարիք չկայ ըսելու, որ այս կարծիքը մէկընդմիջտ մերժուած է գիտնականներուն կողմէ որովհետեւ քաղաքականապէս զուրկ է գիտական ամէն հիմքէ:

1830-ական թուականներուն լեզուաբանութիւնը վերջնականապէս

թոթափեց ինքզինքն հին, քաղաքականապէս ոչ-գիտական եւ մանաւանդ աստուածաշնչական ու առասպելական շինծու տեսութիւններէ: Պատմա-համեմատական մեթոտի ստեղծումով, լեզուաբանութիւնը գտաւ իր ճշդագոյն ուղին ու սկսաւ ընթանալ անխափանօրէն եւ յաղթականօրէն: Այս մեթոտի մեծագոյն նպաստը լեզուաբանութեան եղաւ այն, որ կարելիութիւն ընձեռեց եւ լայն միջոցներ ստեղծեց լեզուներու ցեղակցութեան տեսութիւնը մշակելու եւ զարգացնելու: Այս ուսմունքի վրայ հիմնուած, յառաջ տարուեցաւ այն դրոյթը, ըստ որում աշխարհի համայն լեզուները ճիւղաւորուած են անցեալին համեմատաբար նուազ թիւով մայր լեզուներէ: Ներկայիս, լեզուները կարգաւորուած ու խմբաւորուած են զանազան լեզուաընտանիքներու մէջ: Հնդեւրոպական լեզուաընտանիքը կը համարուի անոնց մէջ ամէնէն շատ ծանօթ եւ ուսումնասիրուածը:

Գերմանացի հնդեւրոպաբան Պետերման իր աշխատութեան մէջ կը յիշատակէ հայերէնը իբրեւ հնդեւրոպական լեզու: Հակառակ Պետերմանի ձեռք բերած աննախընթաց յաջողութեան, անոր տեսութիւնը ունէր կարգ մը լուրջ թերութիւններ: Պետերման հայերէնի եւ պարսկերէնի բառարմատներու նմանութեան վրայ հիմնուելով ու անոնց ընդհանրութիւնը տեսնելով ջանաց ապացուցել որ հայերէնը հնդիրանական լեզուանիւղին կը պատկանէր: Պետերմանի այս տեսութիւնը տրամաբանական ու

համոզիչ համարուելով ընդհանրացաւ եւ շուտով կարգ մը հայագէտներ պաշտպան կանգնեցան անոր տեսութեան մինչեւ մեծ հնդեւրոպագէտ ու լեզուաբան Հայնրիխ Հիւպշմանի մուտքը լեզուաբանութենէն ներս 1880-ական թուականներուն: Հիւպշման իր գիտական պատկառելի աշխատութիւններով ապացուցեց որ հայերէնը հնդեւրոպական ինքնուրոյն ճիւղ է եւ մէկանգամ ընդմիշտ հերքեց այն գաղափարը որ հայերէնը պարսկերէնի բարբառ է: Հիւպշմանի այս տեսակէտը ամփիջապէս որդեգրեցին Անթուան Մէյէի եւ Հրաչեայ Անաոեանի նման մեծ լեզուաբաններ:

1890-ական թուականներուն, գիտնականներուն ուշադրութիւնը գրաւեց փոխգերէնը: Անոնք հայերէնը փոխգերէնէ յառաջացած ըլլալու մասին ենթադրութիւններ սկսան կատարել որովհետեւ Փոխգագիք հնդեւրոպական ցեղ ըլլալով, որոշ շփումներ ունեցած են Արմէններուն հետ՝ ըստ յունական հաւաստի աղբիւրներու եւ վկայութիւններու: Յոյն պատմիչներ որոշ ակնարկութիւններ ըրած են Հայերու եւ Փոխգացիներու ցեղակցութեան, միատեղ կեցութեան, գործակցութեան եւ սերտ հաղորդակցութեան ու յարաբերութեան մասին: Լեզուաբաններէն ոմանք սկսան հայերէնի եւ փոխգերէնի միջեւ լեզուական նմանութիւններ ու ընդհանրութիւններ որոնել, եւ նոյնանման շուրջ 15 արմատ գտնելով, յանգեցան այն եզրակացութեան որ հայերէնը փոխգերէնի մէկ ճիւղաւորումն է: Այս կարծիքը կտրականապէս մերժեցին Հայր Յակովբոս Տաշեանի եւ Հր. Անաոեանի նման գիտնականներ:

Հայերէնի հնդեւրոպական ծագման տեսութիւնը չընդունող հայագէտներ յառաջ բերին նաեւ հայերէնը

խէթերէնէ ծագած ըլլալու ենթադրութիւնը: Նախապէս այս լեզուն դասուած էր ոչ-հնդեւրոպական լեզուներու շարքին, բայց 1910-ական թուականներուն, երբ յայտնաբերուեցան ու վերծանուեցան խեթական արձանագրութիւնները, այդ ժամանակ յստակ դարձաւ որ խէթերէնը եւս հնդեւրոպական լեզուաընտանիքին պատկանող լեզու է: Հայ եւ խէթ ցեղաւորներու վրայ խարսխուած այս տեսութիւնը ներկայիս կը համարուի տկար, չնչին եւ անբաւարար՝ որեւէ եզրակացութեան գալու:

Հայոց լեզուի ծագման նոր տեսութեամբ հանդէս եկաւ վրացի հնագէտ ու գիտնական՝ Նիկողայոս Մառ, որ հայերէնը համարեց ասիական կամ կովկասեան: Յարեթական (Նոյի Յարէր որդիին անունով), եւ հետագային, լեզուներու խաչաւորման տեսու թիւնները մերժուեցան: Իւրովի տեսակէտ ստեղծեց նաեւ Գր. Ղափանցեան, երբ յայտնաբերեց թէ հայերէնը յառաջացած է հնդեւրոպական եւ ասիական լեզուներու խառնուրդէն: Ան ջանաց ասիական եւ հայաստական լեզուատարբեր ցոյց տալ՝ ապացուցելու համար որ հայերէնը հայասերէնի արդիւնք է: Այս բոլոր անհիմն ենթադրութիւնները ջրուեցան: Կայ նաեւ Արիմ ցեղը Արմէնները համարելու ենթադրութիւնը: Խէթական արձանագրութիւնները կը վկայեն որ Արիմները կ'ապրէին Վանայ լիճին հարաւը: Ասոնք էին, որ գալով պատմական Հայաստան, իրենց մէջ ձուլեցին ուրարտական ցեղերը եւ պարտադրելով իրենց լեզուն տեղացիներուն կազմաւորեցին հայերէնը:

Հայ մեծանուն լեզուաբան՝ Հր. Անաոեան, հայերէն լեզուի նախապատմութիւնը կը դնէ մ.թ.ա. 3000 տարի առաջ եւ զայն անփակտելիօրէն կը կապէ հնդեւրոպական նախալեզուի պատմու-

թեան հետ: Անառեանի տեսութեան համաձայն, այդ թուականներուն հնդեւրոպական նախացեղը դարձած է քաղմամարդ եւ նիւղաւորութիւնով ցրուած ի սփիւռս աշխարհի՝ իր հետ տանելով հնդեւրոպական նախալեզուն: Այս նախացեղէն քաժնուած ազգակից ցեղերը հետագային փոփոխութեան ենթարկած են մայր լեզուն՝ անկէ յառաջացնելով ցեղակից տարբեր լեզուներ: Հայերէնը կը համարուի նախալեզուէն յառաջացած այդ լեզուներէն մէկը:

Պատմա-համեմատական լեզուաբանութեան ծագումով եւ զարգացումով, լայն հնարաւորութիւններ ստեղծուեցան զբաղելու նախալեզուներու վերականգնման մեթոտներով: Համեմատական լեզուաբանութիւնը չափազանց հետաքրքրական շրջան բեւակոխեց ժ. դարու կէսին, երբ հնդեւրոպական նախալեզուի վերականգնման փորձեր կատարուեցան գերմանացի մեծ լեզուաբան ու քանասէր August Schleicher-ի (1821-1868) կողմէ: Վերջինիս գիտական աշխատանքները նպատակադրուած էին ամրողջապէս վերակառուցել հնդեւրոպական նախալեզուն:

Ընդհանուր լեզուաբանութենէն ծանօթ է մեզի որ լեզուի պատմական ուսումնասիրութեան մէջ գոյութիւն ունին զանազան մեթոտներ, որոնցմէ կ'արժէ յիշել արտաքին ու ներքին վերականգնման մեթոտները եւ հնէաբանական մեթոտը:

Պատմա-համեմատական լեզուաբանութիւնը, հիմնուած արտաքին վերականգնման մեթոտի վրայ, գերազանցապէս կը զբաղի լեզուի հնագոյն ձեւերը վերականգնելու աշխատանքով:

Արտաքին վերականգնման մեթոտը, որ ի յայտ եկաւ ժ. դարուն, հիմնական նպատակ ունէր վերականգ-

նել զբաւոր չաւանդուած քառերու եւ ձեւերու հնագոյն վիճակը: Ցեղակից լեզուներու հետ համեմատական աշխատանք կատարելով, կարելիութիւն ստեղծուեցաւ վերականգնել լեզուներու հին վիճակը: Այլ խօսքով, ենթադրութիւնը այն է, որ այս հին ձեւերէն յառաջացած պէտք է ըլլան ներկայ նորագոյն ձեւերը: Ներքին վերականգնման մեթոտը եւս, որ իր կարգին անմիջական աղբրս ունի արմատներու քացայտման հետ, մեծ սատար հանդիսացած է լեզուի հնագոյն ձեւերու վերականգնումին:

Լեզուաբանական հնէաբանական մեթոտով, լեզուաբաններ փորձած են տեղադրել ու ճշդել այն վաւերական վայրը ուր ծնունդ առին, ապրեցան ու զարգացան հնդեւրոպացիներ: Այս մեթոտով որոշուեցան նաեւ թէ ի՞նչ լեզուով հաղորդակցեցան անոնք եւ թէ ի՞նչ կենդանիներու եւ րոյսերու ծանօթ էին, ապա եւ ինչպիսի՞ կենցաղային պայմաններ ունէին եւ ինչպէ՞ս էր անոնց նիստուկացը: Այս մեթոտով ի յայտ բերուեցան նաեւ որ ի՞նչ մշակոյթի տէր էին անոնք ու ինչպիսի՞ կենսամակարդակի վրայ կանգնած էին: Այս մեթոտով քննուեցան նաեւ անոնց հաւատալիքները եւ պատկերացումները: Պէտք է ընդգծել այստեղ որ սոյն մեթոտը լեզուաբանութեան, մեծապէս նպաստեց նաեւ քառերու կամ արմատներու ստուգութեան:

Հայրենի անուանի լեզուաբան Գ. Զահուկեան, իր «Պատմա-համեմատական լեզուաբանութեան զարգացման ժամանակակից շրջանը եւ հայագիտութիւնը» յօդուածին մէջ, մասնաւորելով խօսքը ժ. դարուն երեւան եկած լեզուաբանական հնէաբանութեան մասին, կը կատարէ հետեւեալ դիտողութիւնը. «Լեզուաբանական հնէաբանութիւնը փորձում է

լեզուական տուեալների հիման վրայ գծել հնդեւրոպացիների մշակոյթի եւ քաղաքակրթութեան պատկերը, որոշել նրանց նախահայրենիքի տեղը եւ քննական պայմանները: Չնայած իր ձեռք բերած կարեւոր արդիւնքներին՝ ԺԹ. դարի վերջերի եւ Ի. դարի սկզբների լեզուաբանական հնէաբանութիւնը քննորոշում էր հապենպ ընդհանրացումներով եւ հնդեւրոպացիների վիճակի որոշ խտելականացմամբ»:

Տասնամեակներէ ի վեր, գիտական աշխարհը անդուլօրէն ու խորին հետաքրքրութեամբ կը պեղէ, կը պրփտէ, կը քննէ եւ հետամուտ է երեւան քերելու հնդեւրոպացիներու մշակոյթին վերաբերող ամէն պատահիկ ու մասունք: Այս ուղղութեամբ, պէտք է արձանագրել, որ տարուող աշխատանքի եղանակը մեծապէս բարեփոխուած է: Փրոֆ. Զահուկեան ընդ յօդուածին մէջ կ'աւելցնէ. «հնդեւրոպացիների նախահայրենիքի, նրա քննական պայմանների, հասարակական կեանքի, քաղաքակրթութեան եւ մտաւոր զարգացման աստիճանի որոշման հարցերը ժամանակակից շրջանում շարունակում են մնալ ուշադրութեան կենտրոնում, սակայն փոխուել է մօտեցումը, կատարելագործուել մեթոտիկան, հարստացել են ընդգրկուող փաստերը»: Այս բարեփոխել մօտեցումը կը պարփակէ խիստ կարեւոր փաստեր ու կենսական նշանակութիւն ունեցող տարրեր՝ հիմք-լեզուն որոշ դիրութեամբ վերականգնելու ուղղութեամբ. անոնցմէ յիշեմք գէթ՝ «Նոր լեզուների յայտնաբերումը, լեզուականութեան վերլուծութեան մեթոտների կատարելագործումը, հնդեւրոպական լեզուի զարգացման ժամանակագրական շերտերի եւ բարբառների տարբերակութեան

նորագոյն ֆննութեան արդիւնքները» եւայլն:

Վերջապէս եւ, Փրոֆ. Զահուկեան անդրադառնալով հիմք-լեզուի վերականգնման կարելիութեան, կ'ընէ հետեւեալ կարեւոր հաստատումը. «Կատարելով ժամանակագրական շերտաւորում եւ փորձելով վերականգնել նախահնդեւրոպական վիճակը՝ սկզբնապէս լեզուաբանները քիչ էին հաշուի առնում վերականգնման հաւանականութիւնը՝ հնարաւոր է իրօք այդպիսի լեզու, թէ՞ ոչ: Տարբեր լեզուների վերաբերեալ փաստերի կուտակումը եւ լեզուական տիպերի ընդհանուր ու մասնաւոր առանձնայատկութիւնների խորացումը ֆննութիւնը հիմք է տալիս որոշելու վերականգնուած լեզուականութեան տիպարական հաւանականութիւնը»:

Հնդեւրոպական լեզուներու պատմա-համեմատական ուսումնասիրութիւնը ծագում չառաւ Աւգուստ Շլայխերով: Rasmus Rask եւ Jacob Grimm կատարեցին ձայնային ընդհանրութիւններու եւ օրինաչափ համապատասխանութիւններու մանրագնին ֆննութիւնը քոյր կամ ցեղակից լեզուներու միջեւ: Նախալեզուի ձայնաբանական ամբողջական համակարգի վերականգնման անհրաժեշտութիւնը դեռեւս զգացուած էր 1837 թուին Դիէնտոր Պենֆէլ-ի կողմէ: Շլայխերի մեծութիւնը այդ աշխատանքը առաջին անգամ ձեռնարկելու մէջ կը կայանայ: Շլայխերի նախալեզուի կամ հիմք-լեզուի վերականգնման մեթոտը ընդհուպ մինչեւ 1870-ական թուականներուն վերջերը ի գործ մնաց մինչեւ երիտեւրականներուն երեւիլը:

1861 թուականին Շլայխեր գերմաներէնով հրատարակեց իր պատկառելի մէկ հատորը՝ *Compendium of the Comparative Grammar of the Indo-Euro*

pean, Sanskrit, Greek and Latin Languages", որուն հիմնական նպատակն էր վերականգնել ժայնաբանական բովանդակ յօրինուածութիւնը Նախալեզունին (Գերման. *Ursprache, Grundsprache*): Շլայխեր կը հաւատար որ լեզուն ապրող գործարան կամ մարմին (*organisme*) է, որ իր կարգին ունի զարգացման, հասունացման ու մահացման շրջաններ: Անոր կարծիքով, բնական գիտութիւններու մեթոտով կարելի էր ուսումնասիրել նաեւ լեզուաբանական շարք մը երեւոյթներ:

Հնդեւրոպացիները ի սպառ ջնջուած են մ.թ.ա. 2000 թուականին: Անոնցմէ ոչինչ մնացած է գրաւոր: Անոնց բնօրրանի մասին թերուղէմ տեսութիւններ գոյութիւն ունին. Հնդեւրոպաբաններու եւ Անառեանի կարծիքով, հնդեւրոպացիներու նախօրրանը կամ բուն հայրենիքը եղած է Ռուսաստանի հարաւ-արեւմտեան շրջանը. ուրիշներ, աւելի յարմար կը տեսնեն նախաբնակավայրը գետեղել Լիթուանիոյ արեւելեան մասը: Այլ կը պնդեն որ անոնց սկզբնաւորումը պէտք է կապել արեւելեան Անատոլիոյ բարձրագաւառի հետ: Կայ նաեւ այն կարծիքը, որ անոնց նախնական բնակավայրը եղած է արեւելեան Եւրոպան: Հնդեւրոպացիներու եւ հնդեւրոպացերէնի հետ առնչուած բազմաթիւ մանրամասնութիւններ ներկայիս վիճարանութեան դուռ բացած են եւ ամէն տեսակ կարծիքներ կը շրջին այդ ուղղութեամբ:

Յիրաւի, անառարկելի ճշմարտութիւն է որ լեզուն անսպառ շտեմարան է ազգի մը մշակոյթին: Լեզուն կը պարփակէ իր մէջ ոչ միայն հաղորդակցման ու արտայայտման անձայրածիր միջոցներ եւ հնարաւորութիւններ, այլեւ ժողովուրդի բոլոր հոգեւոր ու քաղաքական արժէքները, գանձերը:

Լեզուն հայելիի նման կ'արտացոլէ տուեալ ժողովուրդին մտածելու եղանակը, բարբերը, ինչպէս նաեւ սովորութիւնները եւ աւանդութիւնները: Հնդեւրոպացիներու բառամթերքի վերականգնումով, յայտնի դարձաւ որ անոնք զբաղած են ուստայանկութեամբ, կաւագործութեամբ, խաշնարածութեամբ եւ շատ մօտէն ծանօթ էին ագարակի մէջ գործածուող գործիքներուն՝ խոփ, արօր, ման, սայլ. արտադրութիւններուն եւ արմտիքներուն՝ բթան, վուշ, հացահատիկ, ցորեն, գարի. վերջապէս եւ ընտանի կենդանիներուն՝ այծ, ձի, խոզ, ոչխար, ցուլ, արծիւ, ճնճղուկ, ինչպէս նաեւ՝ գայլ, կուղր եւ այլն: Հնդեւրոպացիներուն համար ընտանիքը առաջնակարգ տեղ կը գրաւէր: Ընտանիքը սերտ անդամներէ բաղկացած խմբակ էր կամ միութիւն: Նահապետական բարբերով ու օրէնքներով ապրող ընտանիքի մէջ իւրաքանչիւրին դիրքը որոշ էր: Կարգ մը գիտնականներ այն կարծիքին են որ հնդեւրոպացիները ունեցած են խաւային կամ դասակարգային կառոյց, որ է ըսել՝ ունեցած են արհեստաւորներ, հողագործներ, մարտիկներ, երէցներ եւն: Այլ կը խորհին թէ անոնց հասարակակարգը շատ աւելի նախնական ու պարզ վիճակ մը կը ներկայացնէր:

Հնդեւրոպական Նախալեզունի վերականգնման երեւոյթը վարկածային կամ ենթադրական է որովհետեւ գրաւոր ոչ մէկ յիշատակութիւն գոյութիւն ունի: Բնական է որ վերականգնման փորձերը պէտք է հիմնուած ըլլային գիտական, ճշգրիտ եւ ընդունելի օրէնքներու վրայ: Լեզուաբաններ միաբերան կը համաձայնին որ իբրեւ ելակէտ անհրաժեշտ է ընդունիլ հնչիւնաբանութիւնը իր բոլոր օրէնքներով հանդերձ եւ չկատարել շեղումներ, զարտուղում-

ներ կամ բացառութիւններ ընդհանրութեանց մէջ:

Հնդեւրոպական Նախալեզուի վերականգնումի համար կիրարկուած է ցեղակից լեզուներու հետ բաղդատական աշխատանքի մեթոտը: Այսպէս օրինակ, համեմատուած են ազգակից լեզուներու՝ սանսկրիտի, լատիններէնի, հին յունարէնի, հին հայերէնի արմատները եւ ճշդուած թէ որո՞նք են անոնց նմանութիւնները եւ փոխարարեալութիւնները: Սանսկրիտ *“asmi”*, լատիններէն *“sum”*, հին յունարէն *“eime”*, հին հայերէն *«եմ»* գրաւոր աւանդուած ձեւերը կ'ենթադրուին որ ունենան մէկ մայր լեզու, որմէ բխած ըլլան այս տարբերակները: Լեզուաբաններ, նկատի ունենալով վերոյիշեալ լեզուներու մէջ գոյութիւն ունեցող ձեւերու նմանութիւնները, վերակառուցողական մեթոտներու հիման վրայ կազմած են **es-* նախադասութիւնը եւ կը կարծուի թէ յաւելեալ լծորդութիւններով պիտի յարմարի գանազան դէմքերուն: Նոյն մեթոտով եւ կը ստանանք **bhrater* (*brother, frere*), եղբայր. Սանսկրիտ *bharami*, լատ. *fero*, հայերէն՝ կը բերեմ եւայլն: Աշխարհահռչակ լեզուաբան ու ակադեմիկ հայագէտ Անթուան Մէյէ իր *“Esquisse d'une grammaire comparee de l'armenien classique”* գրքին մէջ շատ շնորհակալ աշխատանք կատարած է հայերէնի համեմատութեան հնչիւնական օրէնքները գտնելով եւ թուելով: Անդրադառնալով Հնդեւրոպական-հայերէն համապատասխանութիւններուն, Մէյէն գտած է որ հնդեւրոպական *bh* տուած է «բ», *dh* «դ», *a, a* «ա», *p* «հ», *t* «թ, յ, լ» եւն:

Աւգոստ Շլայխեր հիմնուելով պատմա-համեմատական լեզուաբանութեան ընձեռած լայն միջոցներուն վրայ, ջանացած է հնդեւրոպական հիմք-լեզուն վերականգնել: Աւելի քան

մէկ դար առաջ կատարած նախափորձերը գիտութեան մէջ ընդունուած են զգուշութեամբ եւ մանաւանդ վերապահութեամբ: Վերականգնողական համեմատական լեզուաբանութիւնը սկիզբ առաւ Շլայխերով: Նախալեզուի ինքնատիպ նկարագրութիւնը հետզհետէ ի յայտ եկաւ երբ Շլայխերին հետեւորդները հսկայական աշխատանք կատարեցին այդ մարզէն ներս: Այստեղ առ ի հետաքրքրութիւն կը ցուցադրենք մտոյշ մը Շլայխերի հնդեւրոպական նախալեզուն վերականգնելու փորձէն: *Owis nu ekwomos ewewkwet: “Ker aghnutoi moi ekwons agontm nerm widntei”*, որ թարգմանի՝ «Ոչխարը ըսաւ ձիերուն. Իմ սիրտս կը ցաւի, տեսնելով որ մարդ մը ձի կը հեծնէ»:

Գիտութիւնը լի է յոյսով ու ակնկալութեամբ, որ բարեբախտ օր մը երեւան պիտի ելլեն հին արձանագրութիւններ եւ պիտի վկայեն հնդեւրոպական նախալեզուի գոյութեան մասին: Ապագային կը մնայ հետեւաբար վերջնականապէս ստուգել եւ իմանալ թէ ինչքանո՞վ ճիշդ ընթացած է համեմատական վերականգնութիւնը եւ նամանաւանդ հնդեւրոպական մայր լեզուն վերականգնելու ջանքերը եւ աշխատանքները: Ի միջի այլոց, բոլոր վերականգնուած բառերը սովորաբար կը նշանակուին աստղանիշով՝ ցոյց տալու համար անոնց գրաւոր վկայուած չըլլալը:

Աւգոստ Շլայխեր ունեցաւ շատ կարճ կեանք. ապրեցաւ միայն 47 տարի: Այդ չափազանց կարճ ժամանակաշրջանին, ան ունեցաւ բեղմնաւոր գործունէութիւն: Անոր պանծալի ու սիրելի անունը միշտ պիտի յիշուի իբրեւ գիտնական, լեզուաբան, համեմատաբան եւ նախալեզուն վերականգնելու առաջին անձնաւորութիւնը:

ԶԵՆՈՐ ՔԷՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ-ԲԵՄԱԿԱՆԲ

Կիր. 24 Նոյ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան: Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ հոգեհանգիստ, երեսաղէմի Հայոց Բարեսիրական Միութեան անդամ, անդամուհիներուն համար: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Եր. 30 Նոյ.- Առաջնոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 1 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Զարուբին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Գշ. 3 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Զակոր հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Դշ. 4 Դեկտ.- Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Օրուն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ Բարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Բարերար Կիլլայի Կիլլալէկեանի եւ իր գերդաստանի ննջեցելոց համար կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն:

Եր. 7 Դեկտ.- Զբիգորի Սեանքեւ: Գործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Մինասի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Կիր. 8 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աջակողմեան Ս. Յովհաննէս-Կարապետ Սեղանին վրայ: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ուր. 13 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Զակոր հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Եր. 14 Դեկտ.- Առաջնոցն Թադէոսի եւ Բարքուզիմէոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Համարարծով Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 15 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Զարուբին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս

Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան:

Եր. 21 Դեկտ.- Արքայն Նիկողայոսի Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Մակարայ Մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Աբաջանեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Զակոր նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 22 Դեկտ.- Յգուբին Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Օրուն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Ուր. 27 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Զակոր նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Եր. 28 Դեկտ.- Ա. Զակորայ Մծբնայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի դասին մէջ Սուրբին նկարով կառուցուած շարժական սեղանին վրայէն:

Կիր. 29 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Զարուբին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարսիսեան:

Եր. 4 Յուն.- Ա. Բարսեղի Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

Կիր. 5 Յուն.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտօնած Աւագ Տօներու առաջին հանդիսաւոր նախատօնակին, որմէ ետք Միաբանութիւնը Ս. Արքային «Օրհնեցէ՛ք զՏէր» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարհարան:

Բշ. 6 Յուն.- Ա. Դաւթի Մարգարէին եւ Զակորայ Տեառնեղբօր: (Տօն Առաքելական Ս. Արքային երեսաղէմի):

- Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին Պատրիարք Սրբազան Հայրը, շուրջառ եւ եմփօրոն զգեցած բարձրացաւ

Տեղանկերը Արոտի պատուանդանին ուր մնաց մինչև ժամերգութեան աւարտիլը, եւ ընդունեց Միաբանութեան եւ դպիրներուն շնորհատութիւնները:

Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան «Քրիստոս Աստուած մեր» մաղրանքի ընթացքին մասնաւոր բարեմաղրութիւններ ըրաւ Նորին Ամենապատուութեան բարօր կենաց համար:

- Օրուան Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Ս. Արոտոյս հանգուցեալ Պատրիարքաց հոգիներուն համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Ս. Ստեփանոսի նախատօնակին: Տօնին բուրվառակիւր հայրերն էին Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան եւ Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Գշ. 7 Յուն.- Արքայն Ստեփանոսի նախասարկաւագին եւ Առաջին Մարտիրոսին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Ս. Արոտոյս Բարեշնորհ Սարկաւագները եւ ուրարակիրները, եւ երկու բուրվառակիւր վարդապետները, մարգարտագարդ սաղաւարտներով եւ տապանակ ու բուրվառ ի ձեռնին, կատարեցին «Սարկաւագաց Հանդէս»ը: Արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Աւանդատան մէջ Ս. Ստեփանոսի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արք. Աթաշեան:

- Գիշերասկիզբին ժառանգաւորաց Վարժարանի Ճաշարանին էջ տեղի ունեցաւ Միաբանական ընթրիք՝ Սարկաւագաց Տօնին առիթ: Խօսք առին Տիար Սուրեն Արքահամեան, երկու բուրվառակիւր վարդապետներն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, ուսուցչական կազմին կողմէն Տիար Եղիա Տիգրանեան. Պատրիարք Սրբազանը ըրաւ իր փակման խօսքը եւ հանդէսը վերջացաւ «Պահպանիչ»ով:

Գշ. 8 Յուն.- Գլխաւոր Առաքելոց նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Եշ. 9 Յուն.- Ս. Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի: Մայր Տաճարի Ս. Պետրոսի վերնամատարան մէջ Ս. Պատարագը մատոյց Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Ուր. 10 Յուն.- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը «Հրաշափառ»ով մուտք գոր-

ծեց Մայր Տաճար, ուր Որդւոց Որոտման տօնի հանդիսաւոր նախատօնակին նախագահելէ ետք, Ս. Արոտոյ «Որ էնն յէութեան» շարականի երգեցողութեամբ Միաբանութիւնը բափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

Եր. 11 Յուն.- Տօն Արքայն Որդւոցն Որոտման: Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղորի մատարան մէջ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Աղըներակայ վարդապետներն էին Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան եւ Տ. Բագրատ Արք. Պորենէեան: Բուրվառակիւր վարդապետներն էին Տ. Թէոդորոս Արք. Զաֆարեան եւ Տ. Ղեւոնդ Արք. Յովհաննիսեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը ամփոփանքի տակ Ս. Խաչափայտի մատուցեց ի ձեռնին, նախագահեց եռաղարձ մեծահանդէս բափօրին: Ապա Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը բափօրով Ս. Արոտոյ «Որ էնն էութեան» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, օրհնուած ճշխար բաժնեց բոլորին, փակելով շարքը Աւագ Տօներուն:

Կիր. 12 Յուն.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արք. Զաֆարեան:

Բշ. 13 Յուն.- Իրիկնաղէմին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Միաբանութիւնը ներկայ եղան ժառանգաւորաց վարժարանի մեծ սրահին մէջ տեղի ունեցած «Կաղանդ»ի հանդէսին:

Գշ. 14 Յուն.- Կաղանդ. Նոր Տարի. ըստ Հին Տոմարի: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց ժամօրհնող Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ապա Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը բարձրացան Պատրիարքարան, երգելով Ս. Արոտոյ Մաղիքերը:

Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի սաներ ծաղկեփունջ ի ձեռնին, գողտրիկ ուղերձ մը արտասանեցին, Պատրիարք Սրբազան Հօր հայցելով արեւշատութիւն եւ Սուրբ Երկրին խաղաղութիւն:

Նորին Ամենապատուութիւնը ըրաւ իր պատշաճ խօսքը եւ բաժնեց նարինջ:

- Նոյն առաւօտուն Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արք. Յովհաննիսեան: Պատարագէն ետք ներկաները բարձրացան Պատրիարքարան:

Շր. 18 Յուն.- Ճրագալոյց Ա. Մենդեան: Առաւօտուն ժամը 9.30ին ընդհանուր ոստիկանապետը, երուսաղէմի ոստիկանապետը եւ Հին Քաղաքի պատասխանատու ոստիկաններ, Պատրիարք Սրբազանին այցելեցին Մենդեղը շնորհաւորելու եւ դէպի Բեքղեհէմ բափօրին հսկողութեան համար: Ժամը 10ին Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերու շարանով մը նամբայ ելաւ դէպի Բեքղեհէմ: Ժամրու կիսուն Յունաց Ա. եղիա վանքին առջեւ դիմաւորելու եկած էին Պէյր-Սահուրի եւ Պէյր-Ճալայի բաղաժանեցողները եւ պետական ներկայացուցիչներ: Քաղաքի մուտքին, ինքնաշարժներէն դուրս ելլելով, Պատրիարք Սրբազանը եւ Միաբանութեան անդամները յառաջացան մինչեւ հրապարակ:

Բեքղեհէմի հրապարակին վրայ դիմարուելով Բեքղեհէմի կառավարիչէն, ընդհանուր ոստիկանապետէն, բաղաժանեցողներէն եւ պաշտօնատարներէն: «Խորհուրդ Մեծ» շարականի երգեցողութեամբ բափօրը բարձրացաւ Մենդեան Տաճարի Հայկական վանքը:

Յետ միժօրէի ժամը 2-ին Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ «Հրաշափառ»ով մուտք կատարուեցաւ Ա. Մենդեան Տաճար եւ Ա. Այր: Ծրագալոյցի Ա. Պատարագը Ա. Այրին մէջ մատուցեց Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան: Ապա՝ Միաբանութիւնը բարձրացաւ Հայոց Վանք: Բակին մէջ կարդացուեցաւ Ա. Մենդեան Աւետարան եւ երգուեցաւ «Փառք ի բարձունս»:

Կիր. 19 Յուն.- Տօն Մենդեան եւ Աստուածայայտութեան: Կէս գիշերէն առաջ ժամը 10ին, Գիշերային պաշտամունքէն յետոյ, Միաբանութիւնը կ'իջնէ Ա. Մենդեան այր, ուր կը շարունակուի «Փառք ի բարձունս»ի երգեցողութիւնը: Պաղեստինեան կառավարութեան ներկայացուցիչներ ներկայ եղան, եւ աւարտին, Պատրիարք Սրբազան Հօր Մենդեան Հայերէն եւ Անգլերէն պատգամներէն յետոյ մեկնեցան, շնորհաւորելով Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Պաշտամունքները շարունակուեցան Տաճարին մէջ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Լուսարարապետ Սրբազանը վերադարձան երուսաղէմ:

Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Տ. Նորայր Արդ. Գագագեան: Զօրօհնէ՛ք արարողութեան հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Ա. Մենդեան Այրին մէջ պատարագեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Պաշտամունքներու

աւարտին, առաւօտեան ժամը 6ին Միաբանութիւնը բափօրով եւ երգեցողութեամբ կը բարձանայ Հայոց վանք, կը կարդացուի Ա. Մենդեան Աւետարանը եւ կ'երգուի «Փառք ի բարձունս»: Միաբանութիւնը կը վերադառնայ երուսաղէմ:

- Երուսաղէմի մէջ Ծրագալոյցի արարողութիւն կը կատարուի Ա. Յարութեան Տաճարին մէջ: Ա. Գերեզմանին վրայ կը պատարագէ Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: Նախատօնակին կը հանդիսապետէ Տաճարին Տեսուչը Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Արարողութիւնները կ'աւարտին Տաճարին Տեսչարանին մէջ:

- Առաւօտեան, Ա. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան «Զօրօհնէ՛ք արարողութեան հանդիսապետեց Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. Երէցեան:

- Շաբաթ առաւօտ, Բեքղեհէմ մուտքին, սկաւտական նուագախումբերը զանց առնուած էին: Իսկ Պէյր Ճալայի եւ Պէյր Սահուրի սահմանագլուխներուն շրջափակման պատճառաւ նուագ էր բազմութիւնը: Մասնաւոր հանրակառուով Եաֆայի շրջանէն ուխտաւորներ մասնակցեցան պաշտամունքին:

Բշ. 20 Յուն.- Յիշատակ Մեռելոց: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Աւագ Թարգման Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան: Հոգեհանգստեան կարգին հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 25 Յուն.- Ա. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ա. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամաւարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Նախատօնակին ի Ա. Յակոբ Նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 26 Յուն.- Տօն Անուանակոչութեան Տեառն: Առաւօտուն Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ա. Յարութեան Տաճար: Օրուան հանդիսաւոր Ա. Պատարագը Քրիստոսի Ա. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ բարոյեց Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը:

- Դէպի վանք դարձին Հայոց բաղի մուտքէն Միաբանութիւնը «Լոյս ի Լուսոյ» շարականը երգելով բարձրացաւ Պատրիարքարանի դահլիճը: Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց «Տնօրհնէ՛ք»ի արարողութեան, որ կրկնուեցաւ վարդապետաց սեղանատան մէջ: Պատրիարք Սրբազանը նարինջ բաժնեց ներկաներուն:

- Նախատօնակին ի Ա. Յակոբ Նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Բշ. 27 Յուն.- Տօն Մենդեան Ա. Յովհաննու Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ա. Յովհաննէս-Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Շր. 1 Փետր.- Արքեպ. Թադէոսի Թագաւորին եւ Եօթն մանկանցն եփեռտախ:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաջանեան:

Կիր. 2 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

Շր. 8 Փետր.- Արքեպ. Հայրապետացն Աթանասի եւ Կիրզի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 9 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. Երէցեան:

Շր. 15 Փետր.- Արքեպ. Գրիգորի Աստուածաբանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

Կիր. 16 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ծախակողմեան դասին մէջ գտնուող Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Ս. Էշմիա ծնի 1700-ամեակի հիմնադրութեան առթիւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Կաթողիկոսին ուղարկած կոնդակը ընթերցաւ Ս. Պատարագի ընթացքին, Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Ուր. 21 Փետր.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Շր. 22 Փետր.- Ա. Սարգսի Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ա.

Սարգսի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Ըստ սովորութեան կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն հանգուցեալ ազգային րարերարներու Գալուստ ու Սարգիս Կիւլպէնկեաններու եւ համայն Կիւլպէնկեան գերդաստանի նշնեցեալներուն համար: Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը մինչեւ այսօր համաձայն վսեմաշուք հանգուցեալ Գալուստ Կիւլպէնկեան կտակին կը հոգան ծախսերը Կիւլպէնկեան Մատենադարանին՝ կրթական օժանդակներուն, մեր Սրբատեղեաց պայծառացման՝ առաջինը ըլլալով Ս. Յարութեան Տաճարը:

Նոյնպէս Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեան Սրբազան Հայրը խնդրած է նուիրապետական Արժողունքէն, որ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուի Կ. Պոլսոյ Պատրիարք երջանկայիշատակ Ամենապատիւ Տ. Շնորհի Արեւիկայ. Գալուստեանի հոգիին համար, իր ծննդեան 90-ամեակի տարեդարձին առիթով: Նոյնպէս Ս. Արքեպ. իր գահակալով եւ Միաբանութեամբ յիշատակել տուաւ իր Միաբաններէն հանգուցեալ Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեանը եւ Տ. Վաչէ Մ. Վրդ. Ինգնատիոսեանը, անոնց մահուան տարելիցին եւ Բաղասունին առթիւ: Հոգեհանգստեան կարգերուն նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 23 Փետր.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Դշ. 26 Փետր.- Մանր տեղատարափ ծիւնին պատեառով Տեառնընդառաջի նախատօնակ եւ հսկում տեղի չունեցաւ:

Եշ. 27 Փետր.- Տեառնընդառաջ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց եւ Բարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Կիր. 26 Նոյ. 2002- Իսրայելի մէջ Միացեալ Նահանգներու լիազօր Հիւպատոս Բոնալտ Շըլի- չերին «Քարի Սրբ» մաղթելու առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեանի եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Բշ. 2 Դեկտ.- Երուսաղէմի քաղաքացիական Էհուտ Օլմէրքի երաւերով, Իսլամական, Հրեական եւ Քրիստոնէական տոներու առիթով տրուած ընդունելութեան եւ մտավառութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեանի եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Կիր. 8 Դեկտ.- Երուսաղէմի Երրայական Համալսարանի Ափրիկէի եւ Ասիայի Ուսումնասիրութիւններու Ինստիտուտի Հայագիտութեան Ուսման կազմակերպութեամբ, նայմանուն համալսարանի մէջ տեղի ունեցաւ նորատիպ «Հայկական Հնագրութեան Ակում»-ի (գումնաւոր, մեծագիր, էջ 554) ցուցադրութիւնը: Ընդառաջելով Ակումի համահեղինակ եւ միեւնոյն առեւ Հայագիտութեան Ուսման վարիչ պրոֆ. Մայիլ Սթոնի հրաւերին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյթին, ընկերակցութեամբ Արիս Նպս. Ծիրվանեանի եւ նայմանուն համալսարանի ուսանող միաբան անդամներ Բագրատ Արդ. Պարմէնեանի, Էմմանուէլ Արդ. Արաբեանեանի, Նորայր Արդ. Գազազեանի եւ Իսահակ Արդ. Միմասեանի: Բացման խօսքով հանդէս եկաւ Ինստիտուտի նախագահ՝ պրոֆ. Ռուբէն Ամիրայ: Իրմէ ետք արտայայտուեցան նաեւ ՀՀ Պատույ հիւպատոս Յոյակ Մամեան եւ համալսարանի ռեկտոր Խայիմ Ռաքիմովիչ: Այնուհետեւ, գնահատական խօսքով ներկայացան Տէր. Սէրնիօ Լա Բորթա եւ պրոֆ. Մալախի Պէյր Արիէ: Պրոֆ. Մայիլ Սթոն մեծադիր Ակումի պաշտօնական յանձնումը կատարեց, օրինակներէն մէկը նուիրելով Պատրիարք Սրբազան Հօր, ինչպէս նաեւ իր քանդակով հրատարակուած «The Armenians in Jerusalem and the Holy Land» հատորը: Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր փականաւ խօսքին մէջ գնահատանքով յիշեց կատարուած աշխատանքը, շնորհակալութիւն յայտնելով Երրայական Համալսարանի Հայագիտութեան Ուսման Բաժնի վարիչ Պրմ. Մայիլ Սթոնին, Միաբանութեան անդամներու եւ տրուած ուսման պատեհութեան համար: Եւ, Հայագիտութեան Ուսման Բաժնի գրադարանին նուիրեց Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն նորատիպ երեք հատորներ. *Տիգրան Սաւալանեանցի*

«Պատմութիւն Երուսաղէմի», *Աստուածատուր Նպս. Յովնաննիսեանցի* «Պատմութիւն Երուսաղէմի» եւ *Ղազար Ճանկեցիի* «Աստուածաբանութիւն, Դրախտ Յանկալի»:

Բշ. 23 Դեկտ.- Առաւօտեան, Երուսաղէմի քրիստոնեայ համայնքներու կրօնապետները Մենդեան տօնակատարութիւններու նախօրեակին այցելեցին Պաղեստինեան Իշխանութեան նախագահ Նասրը Արաֆատին: Պատրիարք Սրբազան Հօր կ'ընկերանային Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Ուր. 27 Դեկտ.- Կաթոլիկ եւ Բողոքական Եկեղեցիներու Ս. Մենդեան տօնին առիթով, Երուսաղէմի մէջ սկսուեցան շնորհաւորանքներ:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը գլխաւորութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, շնորհաւորութեան գնաց Ֆրանչիսկեան Կիւսքոսին, Լատինաց Ամեն. Պատրիարքին, ուր հաւաքուած էին միւս յարանուանութեանց եկեղեցական ներկայացուցիչներ եւ: Այնուհետեւ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Իսահակ Արդ. Միմասեանի շնորհաւորութեան գնաց Պապական Նուիրակին:

Բշ. 30 Դեկտ.- Իսրայելի նախագահ Մօշէ Բացալի կողմէ, ի պատիւ Քրիստոնեայ Համայնքներու կրօնապետներուն, նախագահական ապարանքին մէջ կազմակերպուած Նոր Տարուան հիւրասիրութեան մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեանի, Տ. Սեւան Նպս. Ղարիպեանի եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Շր. 5 Յունուար 2003.- Դաւիթ Մարգարէի եւ Յակոբայ Տեառնեղոյայր Առաքելոյն տօնին առիթով, Պատրիարք Սրբազան Հօր հրաւերով, Ժառանգաւորաց վարժարանի Մեծ Սրահին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութիւն-ընթրիքին ընկերակցութեան Երուսաղէմի Եկեղեցիներու կրօնապետներ ու կրօնական ներկայացուցիչներ, ինչպէս նաեւ Հայկական կազմակերպութիւններու վարչութեան ատենապետներ, Պատրիարքարանի պաշտօնէական եւ ուսուցչական կազմը: «Քարիգալստեան» ուղերձով Պատրիարք Սրբազան Հայրը ողջունեց ներկայները, կոչ ընելով պետութեանց ղեկավարներուն եւ կրօնական համայնքներուն, հետամուտ ըլլալու Սուրբ Երկրին մէջ վերահաստատելու ապահով խաղաղութիւն եւ Ժողովուրդներու համերաշխ համակցութիւն: Այնուհետեւ, տեղի ունեցաւ Ս. Յակոբեանց վանքի պատկերով Կարկանդակի արարողութիւնը: Աւելի ուշ, Ժամանակ Երուսա-

դէմի քաղաքացիական իրաւունքները զրոյացնելու Օլմերք, որ իր շնորհաւորութիւնը յայտնեց Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան: Այսպիսով, կը շարունակուի անցեալ տարի հաստատուած նոր աւանդութիւնը:

Բշ. 13 Յուն.- Ըստ Հին Տօմարի, Ամանորի նախընթաց երեկոյին ժառանգաւորաց վարժարանի մեծ սրահէն ներս տեղի ունեցաւ Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան հանդէս, ժառանգաւոր սաներու մասնակցութեամբ: Տեսուչ Տ. Պարտիկ Մ. Վրդ. Երեցեանի քաջաման խօսքէն ետք, եղան արտասանութիւն եւ դաշնակի կատարում: Սեղմ յայտագիրը իր աւարտին մօտեցաւ Տէր եւ Տիկին Վալերի Փիրումեաններու ղեկավարութեամբ խմբական երգերու կատարմամբ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը փակման խօսքին մէջ լատենտութիւն յայտնեց գալիք տարուան համար, խրախուսեց երիտասարդ ժառանգաւոր սաները Աստուծոյ կողմէ ստացած շնորհներու ցուցաբերումին համար, եւ իր օրհնութիւնը տուաւ ամենուն: Հանդէսը վերջացաւ Տէրունական աղօթքի երգեցողութեամբ:

Ուշ երեկոյեան, Նոր Տարուան առիթով Պատրիարքարանի մէջ տեղի ունեցաւ աւանդական ընթրիք-խրախուսում, մասնակցութեամբ Միաբան Հոգեւոր Հայրերուն:

Կէսգիշերային զանգակահարութեան աւանդութիւնը տեղի ունեցաւ Վանքի մեծ Բակին մէջ, ուր հաւաքուած քաղմութիւն կար: Հնչեցին Մայր Տաճարի մեծ զանգերը. ժառանգաւորաց սաներուն կողմէ «Փառք ի բարձունս» երգի եւ Ծննդեան շարականներու երգեցողութեամբ աւետուեցաւ Աւանդական Նոր Տարւոյ մուտքը: Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան խաղաղութեան պատգամով դիմեց ներկաներուն, եւ մաղթեց որ Աստուած զօրացնէ համակեցութեան եւ հանդուրժողութեան ոգին Ս. Երկրին քնակութեան, եւ վերջ տրուի արիւնահեղութեան:

Եշ. 16 Յուն.- Հայոց Ս. Ծննդեան տօնի նախօրեակին, շնորհաւորութեան համար Պատրիարքարան այցելեցին Իսրայէլի պետական ներկայացուցիչներն ու ռուսականները, գլխաւորու-

քեամբ Կրօնից Նախարարութեան Քրիստոնէական բաժնի պատասխանատու Սէզար Մարչի:

Ուր. 17 Յուն.- Հայոց Ս. Ծննդեան տօնի նախօրեակին, կէսօրէ ետք Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը գլխաւորութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, այցելեցին Պաղեստինեան Կառավարութեան նախագահ Նասրը Արաֆատին Ռամալլայի իր կայանին մէջ, ուր եղան շնորհաւորական խօսքեր:

Դշ. 21 Յուն.- Հայոց Ս. Ծննդեան տօնի առիթով Պատրիարքարան շնորհաւորանքի եկան Յունաց եւ Լատինաց Ամեն. Սրբազան Պատրիարքները, եւ Ֆրանչիսկեան Քուստոս, իրենց անդամներով, եւ Կաթոլիկ եւ Բողոքական, Հայէլ, Դպտի եւ Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցիներու հոգեւոր պետեր եւ ներկայացուցիչներ:

Դշ. 22 Յուն.- Յունուար 19-26, Աղօթքի Ծառք էր Քրիստոնէական Միութեան: «Հոգեւոր գանձ կաւէ կուծերու մէջ» (Բ. Կորնթ. 4:1-18) խորագիրը կրող յատուկ կրօնական պաշտամունք տեղի ունեցաւ Երուսաղէմի ուրբ տարբեր յարանուանութեանց եկեղեցիներու մէջ:

Զորեքշաբթի, 22 Յունուարին, կէսօրէ ետք ժամը 5ին, էֆիւմենիկ արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարին մէջ, կարգադրութեամբ Արտաֆին եւ էֆիւմենիկ Յարաբերութիւններու գրասենեակի պատասխանատու Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեանի:

Այնուհետեւ, միասնական աղօթքին ներկայ եկեղեցական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներ հիւրասիրուեցան ժառանգաւորաց փոքր սրահին մէջ:

Դշ. 12 Մարտ.- Երուսաղէմի առժամայ քաղաքացիական Ուրի Լուփիանսքիի կողմէ նախկին քաղաքացիական իրաւունքներ (ներկայիս՝ Փոխվարչապետ եւ Նախարար՝ Արդիւնաբերութեան, Առեւտրի եւ Աշխատանքի) «Բարի Երբ» մաղթելու առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Նպս. Ծիրվանեանի:

ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴՅԱՐՏԳՈՐԾՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵՆԵՆ

Բշ. 25 Նոյ. 2002 - Պաշտօնական այցով Երուսաղեմ գտնուեցաւ ՀՀ Արտգործնախարարութեան պատուիրակութիւնը՝ գլխաւորութեամբ Արտաֆին Գործոց Փոխնախարար Ռուբէն Շուգարեանի: Փոխնախարարին կ'ընկերանային Էդուարդ Նալբանդեան (ՀՀ Լիազօր Դեսպան Փարիզի եւ Իսրայէլի), Կարէն Նազարեան (Արտգործնախարարի Խորհրդական), Կարէն Միրզոյեան (Մերձաւոր Արեւելի Հարցերով Վարչութեան Պետ), Արմէն Եկանեան (Արտգործնախարարութեան Հիւպատոսական Վարչութեան Պետ):

Երուսաղեմի Երրայական Համալսարանի Ափրիկէի եւ Ասիական Ուսմանց Ինստիտուտի սրահներէն մէկուն մէջ տեղի ունեցաւ հանդիպում, ուր համալսարանի փոխ-ռեկտոր Տիկին Շուլամիթ Բարգիլայ ներկայացուց քարձրաստիճան հիւրը: Պրն. Շուգարեան խօսեցաւ Հայաստանի քաղաքականութեան ընդհանուր պատկերին մասին: Հանդիպմանը ներկայ էին Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Միաբանութեան անդամներ, Հայաստանի եւ Վրաստանի մէջ Իսրայէլի Դեսպան Ռիվա Գօհէն, ՀՀ Պատուոյ Հիւպատոս Յուլակ Մոմեան եւ ուրիշներ: Պրոֆ. Մայիլ Սթօն ամփոփելով ներկայացումը, դիմեց ներկաներուն հարցումներ ուղղելու Պրն. Շուգարեանին: Ներկաները գոհունակութեամբ լսեցին Անգլերէնով տրուած պատգամն ու պատասխանները:

Երեկոյեան, քարձրաստիճան հիւրերը առանձնակի հանդիպում ունեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ եւ հիւրընկալուեցան Վանքէն ներս: Պրն. Շուգարեան իր մտահոգութիւններն յայտնեց վերջերս Պարոն Տէր կալուածի շուրջ ծագած խնդիրներու վերաբերեալ եւ այդ առթիւ նշեց հայրենի իշխանութիւններու մօտեցումը խնդրի կարգաւորման վերաբերմամբ: Պաշտօնական ընթրիք տեղի ունեցաւ Պարտիզաթաղի Վարդապետաց Սեղանատան մէջ ի պատիւ հիւրերուն եւ անոնց ընկերակցող Դեսպան Ռիվա Գօհէնին: Օրուայ լեցուն յայտագիրէն եւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի այցէն ետք, Պատուիրակութիւնը հրաժեշտ առաւ Պատրիարք Սրբազանէն:

Յաջորդ օրը, Արիս Եպս. Ծիրվանեանի (Էփրեմեանի եւ Արտաֆին Յարութեանց Վարիչ) եւ Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի (Տեսուչ Ս. Յարութեան Տաճարին) առաջնորդութեամբ հիւրերը եղան Ս. Յարութեան Տաճարին Հայկական Բաժիններուն մէջ, ուր ստացան պատշաճ քաջատրութիւններ:

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄԱՆՈՐԻ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Շաբաթ. 21 Դեկտ. 2002 - Նոր Տարուան առիթով, Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի աշակերտութիւնը, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ ներկայացուց «Դէպի Երկիր» քատրերգութիւնը, քմադրութեամբ Տէթ. Անուշ Նագգաշեանի, երգի եւ նուագի բաժիններով՝ ընկերակցութեամբ տիար Կարօ Տէմիրեանի, եւ քմայարդարութեամբ Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի:

Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ՝ Ս. Թեոդորոս Արղ. Զա-
 ֆարեան, իր քացման խօսքով քացատրեց գիւղացի, գաղթական եւ «Դէպի
 Երկիր» կարօտով ապրող եւ երգող Հայուն կեանքը՝ «Ազատութիւն կամ
 Մահ» նշանաբանով ապրուած, որ կը տեսնէ իրականացումը անկախացեալ
 Հայաստան աշխարհի:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր օրհնութեան խօսքով գնահատեց
 տաղանդները բեմադրիչներուն եւ դերակատար ուսանողներուն, Նոր
 Տարուան մուտքին յիշեցնելով մեր ինքնութեան արմատները, անմահանջ
 փառելու եւ հաւատարիմ մնալու մեր հաւատքին եւ հայրենիքին, ապահով
 տեսիլքովը անկախ Հայաստանի:

ՎԱՐՂԱՆԱՆՑ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հինգշաբթի, 6 Մարտ 2003, ժառանգաւորաց Վարժարանի փոքր
 սրահին մէջ տեղի ունեցաւ յայտագիր մը նուիրուած Վարդանանց հերոսա-
 մարտին: Տօնակատարութեան կը նախագահէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը,
 ընկերակցութեամբ Միաբանակից Եղբայրներու, նոյնպէս ներկայ էին ժա-
 ռանգաւորաց Վարժարանի ուսուցչական կազմը եւ հրաւիրեալ սաղիմահայեր:

Վարժարանի Տեսուչ՝ Հոգշ. Ս. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երեցեան քացումը
 կատարեց օրուայ հաւաքոյթին: Ներկայացնելով օրուայ ծրագիրը յաջոր-
 դաբար հրաւիրեց ելոյթ ունեցող ժառանգաւոր սաները ասմունքելու եւ
 նուագելու, ուղեբնով եւ խօսքով հանդէս գալու: Երգչախումբը ներկայացաւ
 հայրենասիրական երգերու շարանով մը, ղեկավարութեամբ Վալերի
 Փիրումեանի եւ դաշնակի նուագակցութեամբ Տիկ. Տատիանա Փիրումեանի:
 Յովնան Սրկ. Բաղդասարեան փոխանցեց Վարդանանց պատգամը, եւ յատ-
 կապէս անդրադարձաւ Աշտիշատի ժողովին մէջ Յազկերտ թագաւորին
 ուղղուած պատասխան նամակի աստուածաբանական կէտերուն:

Վարդանանց հերոսամարտի յիշատակութիւնը աւարտուեցաւ Պատրիարք
 Սրբազան Հօր խրախուսական յորդորով, միշտ վառ պահելու Ս. Վարդանի եւ
 իր զինակիցներու ազգային ոգին. «Մեզ կարող են սպաննել, քայց մենք
 պիտի չմեռնինք...»:

«Հայր մեր»-ի երգեցողութենէն ետք տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն:

Ի. Ս.

ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՏԱՐԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ
ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ

OFFICE OF THE CANON SACRIST
ARMENIAN PATRIARCHATE OF
JERUSALEM

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐՈՒ ՅԱՆՎ 2002 ՏԱՐԻՈՅ
ՍՈՒՐԻ ՅԱՎՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻՆ ԵՒ Ս. ՏԵՂԵԱՅ

- 1- Տէր և Տիկ. Յակոբ և Ռիթա Գալայճեան Ս. Յակոբի կը նուիրեն զոյգ մը պղնձեայ բուրվառ, (Մինէյով): (Յունուար)
- 2- Ս. Աթոռոյս միաբաններէն՝ Հոգշ. Տ. Նազ Աբղ. Ճունտուրեանի ձեռամբ ըստաց-
ած է, Լիբանան վախճանած Տ. Գնէլ Արք. Ճէրէճեանի եպիսկոպոսական լման
զգեստները (կարմիր-վարդագոյն կերպասի վրայ), չուրջառ ունի հետեւեալ յիշատա-
կարանը. «Յիշատակ է չուրջառա Պէյրութի Նոր Հանճըն Թաղի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն,
Պէյրութաբնակ՝ Կեսարացի Տիկ. Արշալոյս Տիգրան Գալպեանի կողմէ. Պէյրութ, 13
Փետրուար 1957»: (Փետրուար)
- 3- Տէր և Տիկ. Կարօ Սանտրունի, Ս. Յարութեան տաճարի ժամարարներու սենեա-
կին Համար կը նուիրեն 45 կտոր նկարազարդուած յախճապակի: (Մարտ)
- 4- Միացեալ Նահանգներէն, Տալլըսաբնակ (Թէքսըս) Տէր և Տիկ. Նազար Շիրին-
օղլու, Ս. Յակոբի կը նուիրեն 5.57 մ. երկայնք և 3.64մ. լայնքով Թաւրիզի ձեռագործ՝
գեղեցիկ գորգ մը: (Մարտ)
- 5- Դարձեալ Տալլըսէն, Տէր և Տիկ. Մանաս Շիրինօղլու, Ս. Յակոբի կը նուիրեն
6.34մ. երկայնք և 1.13մ. լայնքով, 1919 թուականի գորգ մը, հետեւեալ յիշատակարա-
նով, «Յշտկ. Պ. Ղազարի և ընտանեաց Ս. Յ. եկեղեցւոյն, արհեստ. Տիկ. Վաթերի»:
(Մարտ)
- 6- Սաղիմաբնակ, Էօրտէկեան ընտանիք 3.65մ. երկայնք և 2.40մ. լայնքով ձեռա-
գործ գորգ մը կը նուիրէ Ս. Յակոբի, ի յիշատակ Գրիգոր Էօրտէկեանի: (Մարտ)
- 7- Տիկ. Լուսաբեր Սանտրունի, Մաղկազարդի տօնին առթիւ, Դոնբացէքի յատուկ
երկու փոքր, դեղնորակ չապիկներ կը նուիրէ Ս. Յակոբի: (Ապրիլ)
- 8- Տիկ. Վարդուհի Օհաննէսեան, Թաւիշի վրայ ուլունքով գործուած զոյգ մը հո-
ղաթափ կը նուիրէ Ս. Յակոբի: (Մայիս)
- 9- Տիկ. Սեդա Կէճէգուշեան, Ս. Գլխաղրի կը նուիրէ զոյգ մը արծաթագոյն աշտա-
նակ: (Յունիս)
- 10- Տէր և Տիկ. Յակոբ և Ռիթա Գալայճեան, Ս Յակոբի կը նուիրեն արծաթեայ
ձեռաց խաչ մը, մեղեսիկ քարերով, ի յիշատակ իրենց ծնողաց՝ Յարութիւն և Գեղան
Գալայճեաններու: (Յունիս)

- 11- Միացեալ Նահանգներու Թրրմայրլ քաղաքի (Քրննէթիքըթ) Ս. Համբարձում Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Տ. Ընձակ ՔՀն. Նալպանտեան և Մխական Սորհուրդը, բուրվառ մը կը նուիրեն Ս. Յակոբի: (Յուլիս)
- 12- Տէր և Տիկ. Սերոբ Օհաննէսեան, Ս. Աստուածամօր տաճարին կը նուիրեն երեք հատ արծաթեայ կանթեղ: (Օգոստոս)
- 13- Տէր և Տիկ. Շանթ և Սիլվա Գասպարեան Ս. Յակոբի կը նուիրեն մէկ թիթեղ «Սոյեայ»ի ձէթ: (Օգոստոս)
- 14- Տիկ. Նարինէ Շահպազեան, Ս. Աստուածածնայ պատկերին կը նուիրէ ճերմակ ոսկի, աղամանդակուռ մատանի մը: (Օգոստոս)
- 15- Ս. Աթոռոյս միաբաններէն՝ Հոգչ. Տ. Էմմանուէլ Աբղ. Աթաճանեան, Ս. Յակոբի կը նուիրէ ձեռք մը պատարագի զգեստ (շուրջառ, փորուրար, զոյգ մը բազպան և գօտի): (Հոկտեմբեր)
- 16- Տիկ. Զապէլ Գալայճեան, Ս. Յակոբի Գլխադրի մատրան կը նուիրէ, փոքրիկ գորգ մը: (Նոյեմբեր)
- 17- Տիար Նարո Գալայճեան, Ս. Մակարի մատրան կը նուիրէ փոքրիկ գորգ մը: (Նոյեմբեր)
- 18- Սուրբ Աթոռոյս միաբաններէն՝ Հոգչ. Տ. Էմմանուէլ Աբղ. Աթաճանեան և ծընողքը, Ս. Յակոբի կը նուիրեն պատարագի մէկ ձեռք զգեստ, սպիտակ յատակի վրայ, որթատունկի և խաչի կանաչագոյն զարդերով. (շուրջառ, փորուրար, զոյգ մը բազպան և գօտի): (Դեկտեմբեր)
- 19- Տիկին Շաքէ Գալայճեան Ս. Մակարայ մատրան սեղանին կը նուիրէ սպիտակ ատլասով պատրաստուած ծածկոց մը: (Դեկտեմբեր)

ՆուրՀան Արք. Մանուկեան
Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

ԵՐԱՆԻ՜ ՈՐ ՈՒՆԻՑԻ ՅԻՇԱՏԱԿ Ի ՍԻՈՎՆ

ՎԱԶԷ Ծ. ՎԴԻ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ
(1939-2003)

ԿԱԿՈՒԿՈՍԱՒԱՅՈՒ ՊԱՏՈՒԻԿՈՒԻԿՈՒ
ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅՈՑ

*

DÉLÉGATION POUR L'EUROPE
DU CATHOLICOSSAT DE TOUS LES ARMÉNIENS

Մ Ա Հ Ա Զ Դ

15. RUE JEAN-GOUJON
75008 PARIS

Խոր վշտով կը գուժենք յանկարծական անժամանակ Վախճանումն՝

Հայաստանեայց Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ
նուիրեալ Սպասաւորին,

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց
զինուորեալ Ուխտին Միաբանին,

Եւրոպայի Կաթողիկոսական Պատուիրակութեան
Հոգեւորական Պաշտօնէին,

Ֆրանսայի ու յատկապէս Մարսէյի Հայաստանեայց Եկեղեցեաց
Հոգեւոր Հովիւին,

Իզնատիոսեան Ընտանիքի Հարազատին,

Տ. ՎԱՀԷ ԵԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐՊԱՊԵՏ ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆԻ

որ պատահեցաւ Մարսէյի մէջ, Երկուշաբթի՝ 6 Յունուար 2003-ին՝
Սուրբ Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան Տօնի երեկոյեան:

Հանգուցեալ Հայր Սուրբի Վերջին Օծման եւ ԹԱՄԱՆԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԸ տեղի կ'ունենայ Մարսէյի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ
մէջ - 339 աւընիւ տիւ Փրատօ-, ըստ հետեւեալին.-

Կիրակի օր, 12 Յունուարին, յետ միջօրէին՝ ժամը 4-ին՝
ՏԱՆ ԿԱՐԳԸ կը կատարուի:

Երկուշաբթի օր, 13 Յունուարին՝ առաւօտեան ժամը 9-էն սկսեալ՝
Սուրբ Պատարագի Մատուցմամբ՝ Վերջին Օծումը:

Յետ Պատարագի՝ ԹԱՄԱՆ ԿԱՐԳԸ կը կատարուի՝
Մարսէյի Սէն Փիէրի Գերեզմանատան՝ Հոգեւորականաց
Բաժնին մէջ:

Վշտակից Սիրով Աղօթեցէք՝
,,Յիշատակն Արդարոյն Օրհնութեամբ Եղիցի,,

Դ Ի Ի Ա Ն

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆ ՄԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

№ _____

Թուական
Date

9 Յունուար 2003

Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց
Միաբանութեան Միաբանակից Եղբայրներուն

Մեր Միաբանակից եղբայրներուն խոր վշտով կը յայտնենք անակնկալ վախճանումը Միաբանութեան անդամներէն Հոգշ. Տ. Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեանի, Երկուշաբթի, 6 Յունուար 2003, Ս. Ծննդեան եւ Աստուած-յայտնութեան Տօնի գիշերը, Մարտիկոյ հիւնադանոցի մէջ: Հանգուցեալ Հայր Սուրբի Վերջին Օծման Կարգը տեղի կ'ունենայ Երկուշաբթի, 13 Յունուար, Մարտիկի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ: Յետ Պատարագի՝ Թաղման Կարգը կը կատարուի Մարտիկոյ Սէն Փիէո Գերեզմանատան մէջ, ուր անիւնը կը հանգչի Հոգեւորականաց Բաժնին մէջ: Միաբանութեան անունով Յուդարկաւորութեան պիտի մասնակցի Լուսարարպետ Տ. Նուրեան Արք. Մանուկեան: Իսկ Յունուար 14ին Հոգեհանգստեան պաշտամունքը պիտի կատարենք Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:

Հոգշ. Տ. Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան, աւագանի անունով Յարութիւն, ծնած է Պէյրութ, 20 Յունուար 1939ին: Նախնական հոգեւոր կրթութիւնը կը ստանայ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Դպրեվանքէն ներս, ուր չորս տարի ուսանելէն ետք, 1958ին կ'ընդունուի Երուսաղեմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ընծայարանի բաժինը: 1961 Հոկտեմբեր 1ին կը ձեռնադրուի կուսակրօն ֆահանայ՝ ձեռամբ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեանի:

1966ին կը մեկնի Բարիգ՝ խորացնելու իր գիտելիքները Աստուածաբանութեան եւ Հայրաբանութեան մէջ: Կ'ընդունուի Կաթողիկոսն Համալսարան, ուր կ'ուսանի մինչեւ 1969ը՝ ստանալով աւարտական վկայական: Հովուական պաշտօնին բերումով անիկա կը զրկուի Մարտիկ քաղաքի Ս. Թադէոս եւ Բարթուղիմէոս հայաշատ եկեղեցին: Ծայրագոյն Վարդապետական աստիճանը իրեն կը շնորհուի 1977ին Եղիշէ Պատրիարքին ձեռնով:

Վախճանեալ Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան հեղինակած է քաղմաքիւ չատագովական եւ աստուածաբանական գիրքեր եւ յօդուածներ, որոնց կարգին յիշատակելի են «Բարեխօսութիւն Սրբոց», «Սուրբ Պատարագը», «Հայկական մանրանկարչութիւն եւ Թարոս Ռուսին», «Աստուածամայրը» եւայլն: Գիրքերէն մասնք քարգմանուած են անգլերէն, ֆրանսերէն եւ ռուսերէն լեզուներով:

Կ'աղօթենք որ Տէրը ընդունի հոգին Իր Ս. Եկեղեցւոյ նուիրեալ եւ ժրջան սպասաւորին, մէկի տեղ բազում մշակներ անցնելով մեր ժողովուրդի հոգեւոր անդաստանին մէջ, համալրելով նօսրացող շարքը Սրբոց Յակոբեանց Զինուորեալ Միաբանութեան:

«Յիշեալ՝ Տէր, զհոգի ծառայի եւ պաշտօնի Եկեղեցւոյ Քո սրբոյ,

ի լոյս երեսաց Քոց:»

Սիրոյ Ողջութիւն

Թորգոմ Արք. Մանուկեան

Հայ Պատրիարք Երուսաղեմի

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԿԱՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

N° _____

Թուական
Date

9 Յունուար 2003

Նորին Ս. Օծուքիւն
Տ. Տ. Գարեգին Բ.
Ծայրագոյն Պատրիարք
Եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Սուրբ Էջմիածին.

Վեհափառ Տէր,

Խոր վշտով կը յայտնենք անակնկալ վախճանումը Սրբոց
Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէն Հոգշ. Տ. Վաչէ Ծ. Վրդ.
Իգնատիոսեանի, Երկուրաբքի, 6 Յունուար 2003, Ս. Ծննդեան եւ
Աստուածայտնութեան Տօնի գիշերը, Մարսիլիոյ հիւանդանոցի մէջ:

Ըստ կարգադրութեանց, հանգուցեալ Հայր Սուրբի Վերջին
Օծման եւ Թաղմանական Կարգը տեղի կ'ունենայ Երկուրաբքի, 13
Յունուար, Մարսէլիի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:
Երուսաղէմէն, Միաբանութեանս անունով Յուդարկաւորութեան պիտի
մասնակցի Լուսարարապետ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան:

Յունուար 14ին Հոգեհանգստեան պաշտամունքը պիտի կա-
տարենք Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:

Կ'աղօթենք, որ Տէրը ընդունի հոգին Իր Ս. Եկեղեցւոյ
նուիրեալ եւ ժրաջան սպասաւորին, մէկի տեղ բազում մշակներ
անեցնելով մեր ժողովուրդի հոգեւոր անդաստանին մէջ:

Վեհիդ քաջառողջութեան եւ արդիւնաշատ տարիներու բարի
մաղթանքներով.

Մատչիմք Վեհիդ Օծեալ Աջոյն

Խոնարհաբար

Թորգոս Արք. Մանուկեան
Թորգոս Արք. Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

ՓՈՍՏԱՐԿՂ 14235
P.O.BOX 14235

ՆԵՌԱՉԱՅՆ 6264866
PHONE: 6264866

ՅԱԼՍՍ 6264862
FAX: 6264862

ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ ԻՍՐԱԵԼ
JERUSALEM ISRAEL

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷՋՄԵԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Թիվ 29

12 հունվար, 2003 թ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՎ

Տ. ԹՈՐԳՈՍ ԱՐՔԵՊԻՄԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

Երուսաղեմ, Իսրայել

Սիրելի Սրբազան Պատրիարք,

Խոր ցավով ու ափսոսանքով տեղեկացանք Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու երախտարժան զավակ և նվիրյալ սպասավոր, Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքության Սրբոց Հակոբյանց միաբանության անդամ հոգեշնորհ Տ. Վաչե Ժայրագույն վարդապետ Իգնատիոսյանի մահվան մասին:

Վշտակից հոգով հանուրց հայության Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Մեր անկեղծ ցավակցությունն ենք բերում Ձեզ և Սրբոց Հակոբյանց միաբանությանը, հոգեւոյս Հայր Սուրբի բոլոր մերձավորներին և սգակից հավատավոր հայորդյաց:

Երջանկահիշատակ Տ. Վաչե Ժայրագույն վարդապետ Իգնատիոսյանը բազում տարիներ անխռն սպասավորությամբ իր կարելին ի սպաս դրեց հանուն Հայաստանայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պայծառության և իր հոգևոր գրական ստեղծագործություններով աստվածգիտության լույսի ճառագայթներն անդրադարձեց քարեպաշտ մեր հավատացելոց հոգևոր կյանքում՝ լուսավորելով նրանց ընթացքն առ Աստված:

Հայրապետիս աղոթքն ու հայցն է, որ Բարեգութ Տերն ամենադատ ողորմությամբ գթա ննջեցյալ իր ծառային և երկնային լուսեղեն հարկերում խաղաղության ու հանգստության մեջ ընդունի լուսահոգի Հայր Սուրբի հոգին՝ արժանացնելով փառաց լուսեպսակին և Երկնի անանց արքայությանը:

Խումնկ. մշտամոմունջ աղոթք և բյուր օրհնություն ի Տեր ննջեցյալ հոգեւոյս Տ. Վաչե Ժայրագույն վարդապետ Իգնատիոսյանի արդար հիշատակին և լույս շիրիմին:

«Աղաչեմք գթեզ գթած, երկայնամիտ եւ ողորմած. ողորմեա քո ստեղծութեան յուսով ի քեզ ննջեցելոյս. ամեն»:

Եղբայրական սիրո ողջունիվ,
վշտակից աղոթակցությամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Մենդեան Պատգամ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի	Գարեգին Բ.	3-4
- Հայրապետական Կոնդակ Ս. Էջմիածնի Տանարի	Գարեգին Բ.	5-7
- 1700 ամեակի առիթով - Բեթղեհեմի Մենդեան Պատգամ	Թորգոմ Պատրիարք	8-10
- Bethlehem Christmas Message	Patriarch Torkom	11-12
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
- Անթառամ Պսակեն	Թ.Ա.Մ.	13-19
- Անուանակոչութիւն	Նուրհան Արքեպիսկոպոս	20-22
- Անքաւելին Երկնի եւ Երկրի	Աղան Արք. Պալիօզեան	23-24
- Ժամանակի Ճանապարհին վրայ	Վարդան Ա. Քենյ. Տիւլկերեան	25-27
- Ատով Ամէնքը Պիտի Գիտնան	Ակպէռ Նորատունկեան	28-30
- Նոր Կտակարանի Քահանայութիւնը	Բարգէն Թօփեան	31-33
- Ո՞ւր է Ժողովուրդը Աստուած Ճամբորդեց Դէպի Երկիր	Շահէ Ա. Քենյ. Ալթունեան	34-38
- «Տէր Հայր Օրոյիս Բանալին Ո՛ւր է»	Կարէն Ա. Քենյ. Կտանեան	39-40
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
- Խաչ (Արմաշ)	Թորգոմ Վրդ. Գուշակեան	41
- Ողբերգութիւն Սփիւռքի	Անել	42
ԳՐԱԿԱՆ		
- XX դարի Հայ Գրականութեան Պատմութեան եւ Տեսութեան Հարցեր	Սուրէն Արրահամեան	43-52
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ		
- Թաթիանա Պոստան	Գէորգ Բաղդիշեան	53-57
ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱՆՔ		
- Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն		57
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն		58
- Կ. Պոլսոյ Սրբազան Պատրիարքէն		59
		60

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

- Հայերէնի Մագման
Հնդեւրոպական Տեսութիւնը Զենոք Քինյ. Նալպանտեան 61-66

- Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ 67-72

- Պատուիրակութիւն
ՀՀ Արտգործ Նախարարութեան 73
- Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի
Ամանորի Թատրերգութիւն 73-74
- Վարդանանց Տօնակատարութիւն Ի.Մ. 74
- Բարեպաշտական Նուէրներու
Ցանկ 2002 Տարւոյ Նուրհան Արմ. Լուսարարապետ 75-76

- Մահագրութիւն
Վաչէ Մ. Վրդ. Իգնատիոսեան 77-81

- ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԻԹԻԻՆ 82-83

Ք2. 25 նոյ. 2002. Երուսաղէմի Երրայական Համալսարանի մէջ դասախօսութիւն,
Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաւին Գործոց Փոխ-Նախարար Ռուբէն Շուգարեանի,
Հայաստանի ներկայ Բաղաճական Կազմութեան մասին:

Բշ. 25 նոյ. 2002. Հայաստանի Հանրապետության Արտաքին Գործոց Փոխ-Նախարար Ռուբեն Շուգարեանի այցը Պատրիարքարան, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, Միտրանական սեղանատուն ընթրիքի, ընկերակցութեամբ Փարիզի եւ Իսրայէլի լիազօր Դեսպան՝ Էդուարդ Նալբանդեանի, Արտգործնախարարի Խորհրդական՝ Կարէն Նազարեանի, Մերձաւոր Արեւելի Հարցերով Վարչութեան պետ՝ Կարէն Միրզոյեանի, Հիւպատոսական Վարչութեան պետ՝ Արմէն Եկանեանի, Հայաստանի եւ Վրաստանի Իսրայէլեան Դեսպանուհի՝ Ռիվա Գօհէնի:

Կիր. 8 Դեկտ. 2002. Երրայական Համալսարանի Հայագիտական Բաժանմունքի Վարիյ Բրոֆ. Մայքըլ Սրոն Պատրիարք Սրբազան Հօր կը նուիրէ իր գործակիցներով նոր հրատարակուած երկու գիրքներ. 1.- Մեծածառալ Ալլոմ Դեղագիր Հայ Մանրանկարչութեան: 2.- «Հայեր Երուսաղէմի եւ Ս. Երկրի մէջ»: (Դաւազանակիր Իսահակ Արղ. Մինասեան): Պատրիարք Սրբազան Հայր Բրոֆ. Մայքըլ Սրոնին կը նուիրէ նոր վերատպուած երեք հատորներ. 1.- Երուսաղէմի Պատմութիւն (Տիգրան Սաւալանեանց): 2.- Պատմութիւն Երուսաղէմի (Աստուածատուր Եպս. Յովհաննիսեանց): 3.- Դրախտ Յանկալի. Աստուածաբանութիւն (Ղազար Փարպեցի):

Դեղագիր Ալլոմի ներկայացման մէջ խօսք առին. (Զախէն Աջ) Բրոֆ. Ռէովէն Ամիրայ, Տէր. Սերնիօ Լա Բորթա, Պատույ Հիւպատոս Յուլակ Մոմենան, Բրոֆ. Խայիմ Ռապինովիչ, Թորգոմ Պատրիարք, Բրոֆ. Մայքըլ Սրոն, (Արիս Եպս. Շիրվանեան), Բրոֆ. Եօրսմ Զաֆրիր:

ԳԶ. 31 Դեկտ.- 2002. Բերդեհեմ Ս. Մենդեան Տանարի տարեկան ընդհանուր մաքրութիւն, Հայ, Յոյն եւ Թրանսիսկիան Միաբանութեանց կողմէ, իւրաքանչիւրը իր իրաւաստութեան սահմանին մէջ, Պաղեստինեան Իշխանութեան ներկայացուցիչներու ներկայութեան:

Կիր. 5 Յնվր. 2008. Հիւրասիրութիւն Առաքելական Ս. Արողոյ տարեդարձին առիթով, ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ: Հրաւիրեալներու մէջ են Խորայէլեան եւ Պաղեստինեան ներկայացուցիչներ, Պետութեանց Հիւպատոսներ, Կրօնական համայնքներու Հոգեւոր Պետեր եւ ներկայացուցիչներ:

Կիր. 5 Յնվր. 2008. Հիւրասիրութիւն Առաքելական Ս. Աթոռոյ տարեդարձին առիթով,
Ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ:

Կիր. 5 Յնվր. 2003. Հիւրասիրութիւն Առաքելական Ս. Աթոռոյ տարեդարձին առիթով,
Ժառանգաւորաց վարժարանի մեծ սրահին մէջ:

Կիր. 5 Յնվր. 2003. Հիւրասիրուրիւն Առաքելական Ս. Աթոռոյ տարեդարձին առիթով,
Ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ:

Քշ. 6 Յնվր. 2003. Տօն Առաքելական Աթոռոյ Յակոբոս Տեառնեղրայր Առաքելոյն:
Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, տարին մէկ անգամ Պատրիարք Սրբազանը կը
կանգնի Աթոռին առջեւ:

Զախին՝ Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան:

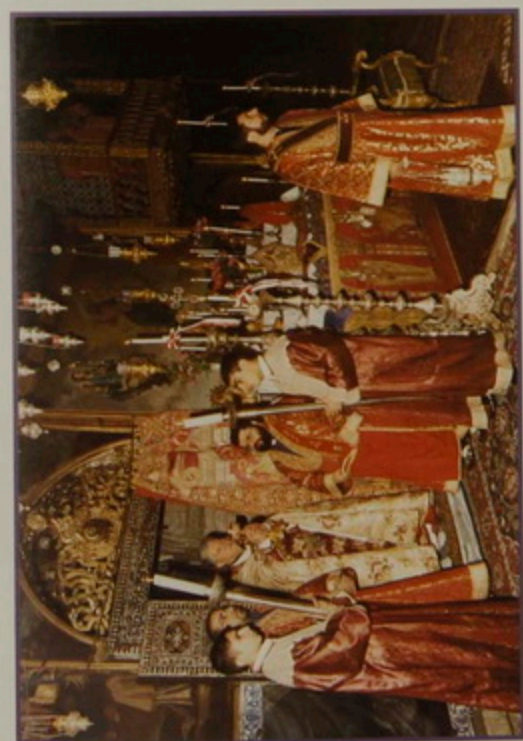

Գշ. 7 Յնվր. 2003. Տօն Ս. Ստեփանոս Նախասարկաւազի: Բուրվառ ի ձեռին եւ Սաղաւարտ ի գլուխ (Չախէն Աջ) Ուրարակիրք՝ Սամուէլ Ղազարեան, Յարութիւն Եղիայեան, Արմէն Կուժանեան, Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Յովնան Սրկ. Բաղդասարեան, Ուրարակիրք՝ Վարդան Սարգսեան, Աւետիք Ալեքեան, Գրիգոր Աւագեան:

Գշ. 7 Յնվր. 2003. Տօն Ս. Ստեփանոս Նախասարկաւազի: Պատրիարք Սրբազանին հետ (Չախէն Աջ) Ա. Շարք.- Յովնան Սրկ. Բաղդասարեան, Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Բ. Շարք.- Ուրարակիրք՝ Գրիգոր Աւագեան, Աւետիք Ալեքեան, Վարդան Սարգսեան, Յարութիւն Եղիայեան, Սամուէլ Ղազարեան:

Շաբաթ 11 Յնկր. 2003. Տօն Որդւոց Որոտման, Յակօրայ Առաւելոյն եւ Յովհաննու Աւետարանչիկն: Պատարագիչ՝ Թորգօմ Պատրիարք, Ս. Դլխաղրի մատրան մէջ:

Շաբաթ 11 Յնվր. 2003. Տօն Որդւոց Որոտման, Յակոբայ Առաքելայն եւ Յովհաննու Աւետարանչին: Քարոզիչ՝ Թորգոմ Պատրիարք: Ս. Գլխադրի մատուռին կից շարժական սեղանը զարդարանցներով:

Շաբաթ 11 Յնվր. 2003. Տօն Որդւոց Որոտման, Յակորայ Առաքելոյն եւ Յովհաննու Աւետարանչին: Պատարագի աւարտին եռադարձ քափօր Սրբոց Յակօրեանց Մայր Տանարին մէջ, Պատրիարք Սրբազանը ի ձեռին ունենալով Քրիստոսի Խաչափայտի մասունքը:

ԳԶ. 14 ՅԵՎՐ. 2008. Նոր Տարի, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ, Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Մանուկներու ուղերձը եւ նուէրները: Պատրիարք Սրբազան նարինջ կը բաժնէ:

Ուրբաթ 17 Յնվր. 2003. Հայկական Մեծնոցի առիթով, Միաբանութեան անդամներով
շնորհատորանքի այցելութիւն Պաղեստինեան Իշխանութեան Նախագահի Նասրը Արաֆատին,
Ռամալլայի իր գրասենեակին մէջ:

Շաբաթ 18 Յնվր. 2003. Հայկական Մեծնդի Ճրագալոյցի առաւօտուն երուսաղէմի
Ընդհանուր Ոստիկանապետ եւ օգնականներ կ'այցելեն Պատրիարքարան, Մեծնդ
շնորհաւորելու եւ բափօրը առաջնորդելու դէպի Բերդեհէմ:

Շաբաթ 18 Յնվր. 2008. Հայկական Մեծնդին Բերդեհեւ մուտք, հրապարակին վրայ
դիմաւորում Պաղեստինեան Իշխանութեան ներկայացուցիչներու կողմէ:

Շաբաթ 18 Յնվր. 2003. Հայկական Մեծնդին Բերդենկմ մուտի բափօրը կը
բարձրանայ Հայոց Վանգ: Մաղրանէի խօսքեր՝ Բերդենկմի Քաղաքապետ Հաննա
Նասսրի, Պաղեստինեան Իշխանութեան նախագահ Նասր Արաֆաթի ներկայացուցիչ
Տէր. Էմիլ Ժարնուի:

Շաբաթ 18 Յանվր. 2003. Հայկական Մնունդի առիթով Բերդեհէմի Հայոց Վանքին մէջ հիւրասիրութեան ներկայ թոյն եւ Ֆրանսիսկեան միաբանութեան տեսուչներ, Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան (Տեսուչ), Խաղ Արդ. Ճունտուրեան (Տեսչի Օգնական), Պետական ներկայացուցիչներ:

Շաբաթ 18 Յնվր. 2008. Հայկական Մեծնդի ծրագալոյց, կէս-գիշերուան պաշտամունք
 Բրիտտոսի Մենդեան Բարայրին մէջ, Պաղեստինեան Իշխանութեան ներկայացուցիչներու
 մասնակցութեամբ:

Գշ. 21 Յնվր. 2003. Հայկական Մճուճդի առիբով Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ շճորհաւորանքի համար այցելող Յունաց եւ Լատինաց Ամեն. Պատրիարքներ, Յրանչիսկեան, Կարողիկէ, Լուտերական, ԱՅկլիւան, եւ Ղպտի, Ասորի, Հապէշ Ուղղափառ եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետեր եւ ճերկայացուցիչներ:

ԳԶ. 21 ՅԵՎՐ. 2008. Հայկական Մնուդի առիթով Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ շնորհաւորանքի համար այցելող Յունաց եւ Լատինաց Ամեն. Պատրիարքներ, Ֆրանսիսկեան, Կարողիկէ, Լուտերական, Անկլիկան, եւ Ղպտի, Ասորի, Հապէշ Ուղղափառ եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետեր եւ մերկայացուցիչներ:

Շաբաթ 21 հեկտ. 2002. Նոր Տարւան առիթով, Քաղաքացիաց երկրորդական վարժարանի աշակերտութեան կողմէ բեմադրութիւն «Դէպի երկիր» բաղերգութեան, ժառանգաւորաց վարժարանի սրահին մէջ:

ԵՂ. 6 Մարտ 2003, Սրբոց Վարդանանց հանդիսութիւն ժառանգւորաց Վարժարանի սրահին մէջ: Ժառանգւոր սաներու յայտագիրը՝ խմբերգներով, ասմունքով, նուագով եւ տեսնախօսութեամբ:

24-26 Փետրուար 2003, Երուսաղէմի ձիւնամրրիկ: Տեսարաններ Ս. Յակոբեանց Տաճարի մուտքի եւ Մեծ Բակի, Վաճի տանիքներու, Հին Ճեմարանի, Թարգմանչաց Վարժարանի բակի, Խաղավայրի, Պարտիզաբաղի, Ժառանգաւորաց Վարժարանի, Պատրիարքարանի եւ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի:

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ սրբագրել եւ ամբողջացնել ցամկը իր բաժանորդներուն:

- Եթէ կը ցամկաք որ ձեր ամուսնը ունենամք ցամկիմ մէջ մեր բաժանորդներում, համեցեք մերցնել կտրուող յստակ եւ գլխագիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մօր հասցեիմ ղրկել: P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City, Isr.

- Նախորդ տարիներում Սիոն ամսագիրը ձրի ղրկուած է հարիւրներով հասցեներու: Նկատի առած մամուլամիջ զուժաւոր էջերու տպագրութեամ սղուքիւմը պարտաւոր եմք ձեզմէ բաժանորդագիմ խնդրել:

Խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՆ

Անուն.- _____

Տիտղոս.- _____

Կազմակերպութիւն.- _____

Հասցէ.- _____

Համեցեք մերփակ գումել մեր փոխգիրը-_____

Իբր բաժանորդագիմ ՍՈՒՆի _____

ՊԱՐՁ կամ ՕՂԱՅԻՆ ԹՂԹԱՍԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ _____

Ստորագրութիւն

Բաժնեգիմ.-

Պարզ Թղթատարով

US\$108*

US\$200

Մէկ տարի

Երկու տարի

Օղակիմ Թղթատարով

US\$ 128

US\$ 240

*Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխան զումարով:

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.

In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel. We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address:
Title:	
Organisation:	
Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s). My/our check for _____ covering the cost of subscription and Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.	
Signature:	RATES: Surface Mail Air Mail
Official seal:	1 year: US\$108* 1 year: US\$ 128
	2 years: US\$200 2 years: US\$ 240
	*Or equivalent in your local currency.